

T.C

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK ANA BİLİM DALI

MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK BİLİM DALI

VAROLUŞÇU PSİKOLOJİ BAĞLAMINDA MANEVİ DANIŞMANLIK SÜRECİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MERVE CAN

BURSA 2023

T.C

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK ANA BİLİM DALI

MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK BİLİM DALI

VAROLUŞÇU PSİKOLOJİ BAĞLAMINDA MANEVİ DANIŞMANLIK SÜRECİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Merve CAN

Danışman

Prof. Dr. Mehmet Emin AY

BURSA 2023

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Ana Bilim Dalı'nda 702031004 numaralı Merve CAN'ın hazırladığı “**Varoluşçu Psikoloji Bağlamında Manevi Danışmanlık Süreci**” konulu Yüksek Lisans ile ilgili tez savunma sınavı, .../.../... günü -saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin (başarılı/başarısız) olduğuna (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)

Prof. Dr. Mehmet Emin AY

Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Prof. Dr. Mehmet Akif KILAVUZ

Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Asude ARICI

Üye

Üye

...../...../ 20.....

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK ANA BİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: .../.../2023

- 1- Tez Başlığı / Konusu: **Varoluşçu Psikoloji Bağlamında Manevi Danışmanlık Süreci**
- 2- Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam sayfalık kısmına ilişkin, .../.../2023 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %...'dur.
- 3- Uygulanan filtrelemeler:
- 4- Kaynakça hariç
- 5- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç
- 6- Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.
- 7- Gereğini saygılarımla arz ederim.

.../.../2023

Adı Soyadı: Merve CAN

Öğrenci No: 702031004

Anabilim Dalı: Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Ana Bilim

Statüsü: Y.Lisans Doktora

Danışman

Prof. Dr. Mehmet Emin AY

.../.../2023

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**Varoluşçu Psikoloji Bağlamında Manevi Danışmanlık Süreci**” adlı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

.../.../2023

Adı Soyadı : Merve CAN

Öğrenci No : 702031004

Anabilim Dalı : Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Ana Bilimi

Statüsü : Yüksek Lisans

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	: Merve Can
Üniversite	: Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim/Anasanat Dalı	: Manevi Danışmanlık ve Rehberlik
Bilim/Sanat Dalı	: Manevi Danışmanlık ve Rehberlik
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans
Mezuniyet Tarihi	:// 20....
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Mehmet Emin Ay

Varoluşçu Psikoloji Bağlamında Manevi Danışmanlık Süreci

İnsanın taşıdığı merhamet, vicdan, dürüstlük, sevgi, saygı gibi insani duygular onun asli unsurlarıdır. Aynı zamanda ahlaki, aşkın ve manevi bir varlık oluşu onu diğer varlıklardan ayıran, kendine özgü, özel ve biricik kılan en temel hususlardır. Maddeye, maddi olana vurgunun arttığı bu çağda belki de en çok ihmal edilen, bireyin sahip olduğu bu asli unsurlarıdır.

Modern zamanlarda toplumsal yapıyı meydana getiren birçok unsurda köklü değişimler yaşanmıştır. Değişen bu sosyokültürel yapıyla birlikte, bireyin yaşamındaki stres faktörleri ve problem durumları da son derece karmaşık ve kaotik bir hal almıştır. Bu bağlamda madde varlığından çok, bir mana varlığı olan bireye sunulacak danışmanlık ve rehberlik faaliyetlerinin manevi ve dini öğeler içermesi önemli bir mefhum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeptendir ki yeni bir disiplin olarak doğan manevi danışmanlık ve rehberlik, bu ihtiyacı karşılar niteliktedir.

Yapılan bu araştırmayla birlikte, manevi danışmanlık ve rehberlik sürecine uyumlanabilecek, işlerlik kazandıracak, sürecin daha etkin ve verimli geçmesini sağlayacak olmasından dolayı varoluşçu yaklaşımın görüşlerinden faydalanılmasının yarar sağlayacağı görülmektedir.

Bu tezde, felsefi temellendirmeleri, kullandığı dil ve seçtiği kavramlarla bireyin yüksek bir farkındalık bilinci kazanarak, benlik algısını tekrardan dizayn etmesine vesile olmasından; yaşamına, varlığına, sahip olduğunu zannederek sevindiklerine, sahip olmadığını düşünerek üzüldüklerine ve problemlerine bütünsel ve revize edilmiş bir bakış açısıyla yaklaşma imkanı bireye tanınmasından dolayı varoluşçu psikolojinin bir terapi metodu olarak manevi danışmanlık ve rehberlik sürecinde kullanılabilirliği konusu üzerine çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Manevi Danışmanlık ve Rehberlik, Varoluşçuluk, Varoluşçu Psikoloji, Maneviyat, Psikoterapi, Terapi

ABSTRACT

Name and Surname : Merve Can
University : Bursa Uludag University
Institution : Social Science Institution
Field : Spiritual Counseling and Guidance
Branch : Spiritual Counseling and Guidance
Degree Awarded : Master
Degree Date :// 20....
Supervisor : Prof. Dr. Mehmet Emin Ay

Spiritual Counseling Process in The Context of Existential Psychology

Human emotions such as compassion, conscience, honesty, love and respect are the essential elements of a person. At the same time, the fact that he is a moral, transcendent and spiritual being is the most fundamental thing that distinguishes him from other beings and makes him unique, special and peculiar. In this age, where the emphasis on matter and material is increased, perhaps the most neglected are these essential elements of the individual.

In modern times, there have been radical changes in many elements that constitute the social structure. Along with this changing sociocultural structure, the stress factors and problem situations in the life of the individual have become extremely complex and chaotic. In this context, it is an important notion that the counseling and guidance activities to be offered to the individual who has a spiritual existence, rather than the existence of matter, include spiritual and religious elements. For this reason, spiritual counseling and guidance, which emerged as a new discipline, meets this need.

With this research, it is seen that it will be beneficial to benefit from the views of the existential approach, as it can adapt to the spiritual counseling and guidance process, make it functional, and make the process more effective and efficient.

In this thesis, it has been studied on the usability of existential psychology as a therapy method in the process of spiritual counseling and guidance, since it helps the individual to redesign his self-perception by gaining a high level of awareness with his philosophical foundations, the language he uses and the concepts he chooses; and it gives the individual the opportunity to approach his life, existence, those what he rejoice by thinking he has it, what he is sad about by thinking he does not possess it, and to approach his problems with a holistic and revised perspective.

Keywords: Spiritual Counseling and Guidance, Existentialism, Existential Psychology, Spirituality, Psychotherapy, Therapy

ÖNSÖZ

İnsan hayatındaki her dönemin kendine özgü birtakım sıkıntıları beraberinde getirdiği yadsınamaz bir gerçektir. Bireyin, yaşanan çeşitli kriz durumları ve ruhsal bunalımların üstesinden her zaman, tek başına gelmesi mümkün görünmemektedir. Çünkü her bireyin psikolojik dayanıklılığı birbirinden farklılık göstermekle birlikte, bu dayanıklılık hali yaşanan olayların şiddeti ve süresine bağlı olarak belirli kırılmalara uğramaktadır. Bu noktada birey, yaşadığı problemlerle başa çıkmada, psikolojik desteğe ihtiyaç duymaktadır. Özellikle de, modernleşmeyle birlikte duygularından arınmış, salt aklıyla hareket eden otonom bir varlık halini alan bireyin, psiko-sosyal yönden alacağı desteğe duyduğu ihtiyaç inkar edilemez. Bu anlamda bireye sunulacak danışmanlık faaliyetlerinin son derece çeşitlilik içerdiği günümüzde, belki de en özel ve önemli destek, bireyin taşıdığı dini ve manevi değerler bağlamında ona rehberlik etmektir. Manevi danışmanlık ve rehberlik, tam da bu anlamda bir desteği içermektedir.

Yapılan çalışmayla birlikte, ülkemizde yeni bir disiplin olarak meydana gelişi erken bir dönemi kapsayan manevi danışmanlık ve rehberlik hem teorik bilgi açısından zenginliğe hem de pratik anlamda uygulanabilecek bir terapi yöntemi açısından alternatiflere ihtiyaç duymaktadır. Bu bağlamda gerek alandaki bu ihtiyaca gerek alana içerik ve metodoloji anlamında katkı sunmak açısından varoluşçu yaklaşımın görüşleri üzerine temellenen varoluşçu psikolojinin bir terapi metodu olarak manevi danışmanlık ve rehberlikte kullanılabilirliği üzerine düşünmeyi içeren bir çalışma gerçekleştirilmiştir.

Yoğun ve nitelikli bir öğrenme faaliyeti olarak gördüğüm bu araştırma sürecinde, çalışmamı gerçekleştirirken, yardımına ihtiyaç duyduğum her zaman bana destek olan, rehberliğini her daim üzerimde hissettiğim sayın ve değerli danışman hocam Prof. Dr. Mehmet Emin AY'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Araştırmamın, felsefi bir arka plan dahilinde kaleme almaya çalıştığım ilk bölümüyle ilgili bana sunduğu fikirlere ötürü sayın Prof. Dr. Kasım KÜÇÜKALP'e ve teknik anlamda, takıldığım noktalarda benden yardımını esirgemeyen sayın hocam Doç. Dr. Turgay GÜNDÜZ'e teşekkürü bir borç bilirim.

Son olarak, bana bu çalışmayı gerçekleştirmeyi nasip eden Rabbime sonsuz şükür duygusuyla teşekkürlerin en yücesini ve en özelini ederim.

Merve CAN
Temmuz 2023- Bursa

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	iii
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU	iv
YEMİN METNİ	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	vii
ÖNSÖZ.....	viii
İÇİNDEKİLER	ix
GİRİŞ	1
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI VE ÖNEMİ	4
2. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE SINIRLILIKLARI	5
3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	5
4. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ	5

BİRİNCİ BÖLÜM

VAROLUŞÇU PSİKOLOJİ HAKKINDA GENEL TEORİK ÇERÇEVE

1. VAROLUŞÇULUK / VAROLUŞÇU FELSEFE.....	6
2. VAROLUŞÇULUĞUN TEMEL KAVRAMLARI	11
2.1. Kaygı.....	11
2.2. Özgürlük- Sorumluluk	13
2.3. Yalıtım/ Yalnızlık	15
2.4. Anlamsızlık.....	16
2.5. Ölüm	18
3. VAROLUŞÇU YAKLAŞIM VE DİN	20
4. VAROLUŞÇU PSİKOLOJİDE DANIŞMA/ TERAPİ SÜRECİ.....	25

İKİNCİ BÖLÜM

MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK

1. MANEVİ DANIŞMANLIĞIN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ	31
2. MANEVİ DANIŞMANLIKTA TERAPİ SÜRECİ.....	42

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VAROLUŞÇU PSİKOLOJİ VE MANEVİ DANIŞMANLIK

1. VAROLUŞÇULUK- VAROLUŞÇU PSİKOLOJİ- MANEVİ DANIŞMANLIK İLİŞKİSİ	53
2. MANEVİ DANIŞMANLIKTA BİR METOD ÖNERİSİ: VAROLUŞÇU TERAPİ	59
SONUÇ.....	64
KAYNAKÇA	68

GİRİŞ

*Ey dil! Ey dil! Niye bu rütbede pür gamsın sen
Gerçi virane isen genc-i mutalsamsın sen
Secde ferma-yi melek zat-ı mükerremsin sen
Bildiğin gibi değil cümleden akvamsın sen
Ruhsun nefha-i Cibril ile tev'emsin sen
Sırr-ı Hak'sın mesel-i İs-i Meryem'sin sen
Hoşça bak zatına kim zübde-i âlemsin sen
Merdüm-i dide-i ekvan olan âdemsin sen
Şeyh Galib¹*

Şeyh Galib, insanın varoluşuna ilişkin kayıtsız kalamayacağımız derin manalar içeren çıkarımlarda bulunmuştur. Şeyh Galib'in vurguladığı üzere, insanı kainatın özü ve göz bebeği kılan şey hiç şüphesiz insanın varoluşuna yüklediği anlamdır. Nitekim Şeyh Galib'in insanı Tanrı'nın sırrı olarak nitelemesinde ima ettiği şey de insan varoluşunun gizemidir. Bu nedendir ki tarihin birçok döneminde varoluşun gizemine vakıf olmaya talip, başta felsefe olmak üzere beşeri ve sosyal bilimlerin merkezi konusu insandır. İnsan nedir dediğimizde; insan en nihayetinde bütün olasılıkların olanaklılığına sahip olan bir varlıktır. Öyle ki insan, eşref-i mahluk ile esfel-i safilîn arasında iki ayrı uçta değere sahip olma potansiyelini bünyesinde barındıran bir varlıktır. İnsanın, edebiyat, sanat ve bilimin merkezine yerleşecek kadar mühim bir varlık olmasının temel nedeni de kendisinin nasıllığına karar verebilecek bir yapıda yaratılmış olmasıdır. İnsanın insan olmağı onun mukadderatı; fakat insan olmağının hangi nitelikleri barındıracağı konusu onun hür iradesine bırakılmış açık bir kapıdır. Bu bağlamda insan, olmakta olan ve olmaya devam edendir.² Bu nedenle yaşamı boyunca kendini, yaptığı seçimler sonucu oluşturan insanın belirlenmiş, olmuş bitmiş bir özünden söz etmek mümkün değildir.³ Özün oluşumunu sürdürebilmesi için varoluş gereklidir. Bu bilgi bizi varoluşçu felsefenin temelini

¹ Naci Okçu, *Şeyh Gâlib Dîvânı* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2011), 249.

² Seyit Çoşkun, "Varoluşçuluk ve Özgürlük Problemi", *Felsefe Dünyası* 61 (15 Temmuz 2015), 82.

³ Çoşkun, "Varoluşçuluk ve Özgürlük Problemi", 88.

oluşturan varoluş özden önce gelir⁴ ilkesine ulaştırmaktadır. Varoluşçu düşünce ilkin insanın bu dünya içerisinde varolan olarak zamansal bir varlık oluşuna işaret etmektedir.⁵ İnsanın zamansallığı yani onun geçmiş, şimdi ve gelecek üçlüsü içinde⁶ bulunması, insana potansiyel olarak taşıdığı olanakları ve de özünü gerçekleştirmesinin zeminini sunar. İnsanın zamansallığa sahip şimdi ve burada yaşayan bir varlık oluşu var olmanın ön koşulu olsa da varoluş bununla sınırlandırılmayacak kadar geniş bir mefhumdur. Varoluş, yaşamın çok daha ötesinde, insanın ben olma ve sahip olduğu bu benliği anlamlandırma dinamikleriyle örülü bir süreçtir.⁷ İnsanın benliğini anlamlandırma çabası içinde olması ve bu anlamlandırma sürecini başarabildiği ölçüde insanlaşabileceği düşüncesi varoluşçuluğun temelinde yatmaktadır.⁸ İnsanın benliğine, ben olma haline yapılan vurguyu Kierkegaard'ın tüm felsefesinde görmek mümkündür. Kierkegaard, ben olma haline erişmek kaydıyla insan olmanın en üst anlamına ulaşılabilirliğini ve bunun da en yüksek varoluş değeri olduğunu ifade etmektedir.⁹ İnsanın ben olma haline erişmesi, benliğini inşa etmesi çok sancılı bir süreci ihtiva etmektedir. Zorlu bir süreci içeren benliğin oluşumunda en önemli ve ilk adım kişinin kendini bilmesi, kendini tanımasıdır. Kendini bilmek birçok düşünürün tarih boyunca ilgilendiği bir konu olmuştur. Bu bağlamda Abraham Maslow'un temel teorisi olan ihtiyaçlar hiyerarşisinde piramidin en üst noktasına kişinin kendini gerçekleştirme ihtiyacını yerleştirmesi tesadüfi değildir. Kendini gerçekleştirme, bireyin kendini tanımasını gerektirmektedir. Kendini tanıma ise bireyin; sınırlarını, yapabilirliklerini ve kendinde var olan potansiyeli keşfetmesi noktasında farkındalık kazanmasını içermektedir. Maslow, kendini gerçekleştiren insanların benlik duygularının güçlü olduğunu ve benliklerini aşan hedeflere yönelindiklerini ifade etmektedir.¹⁰ İnsanın kendisini aşarak sevgi merkezli bir

⁴ Emine Turhan, *Varoluşçu Felsefe ve Eğitim Programı Üzerine Bir İnceleme* (Atatürk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 1; Nilgün Özcan, *Varoluşçu Felsefenin Türkiye'ye Girişi ve Etkileri* (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 9; Zübeyir Ustabaşı, "Gabriel Marcel'in Somut Felsefesi ve Varoluşçuluktaki Yeri", *Mizanü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi* 6 (30 Haziran 2018), 63.

⁵ Çoşkun, "Varoluşçuluk ve Özgürlük Problemi", 93.

⁶ Çoşkun, "Varoluşçuluk ve Özgürlük Problemi", 93.

⁷ Yakup Gelir, "İsmet Özel'in Amentü ve Münacaat Şiirlerinde Yaşamak ve Varolmak Bağlamında Varoluşçuluk", *The Journal of Turkic Language and Literature Surveys (TULLIS)* 6/2 (31 Ağustos 2021), 128.

⁸ Damla Ayhan, "Varoluş Kaygısı ve Çalışma: Sartre'in Varoluşçuluk Anlayışı Üzerinden Bir Gözden Geçirme", *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 6/2 (25 Ekim 2020), 74.

⁹ Vefa Taşdelen, *Benlik ve Varoluş Kierkegaard Felsefesi Üzerine Bir İnceleme* (Ankara: Hece Yayınları, ts.), 93.

¹⁰ Irvin D. Yalom, *Varoluşçu Psikoterapi*, ed. Murat Demirci, çev. Zeliha Babayiğit (İstanbul: Pegasus Yayınları, 2018), 589.

şekilde herhangi bir şeye, kişiye ya da yüce bir amaca bağlanması onu bütüncül bir anlama eriştirmektedir.¹¹ Bu bağlamda insanın bir anlam varlığı, anlamın peşinde olan bir varlık olduğunu söylemek mümkündür. İnsanın anlam varlığı olması onun biyo-psiko-sosyal bir varlık oluşunun yanı sıra aynı zamanda manevi bir varlık oluşunu da açığa çıkarmaktadır. Çünkü onun anlam kaynağının özünü aşkın varoluşu oluşturmaktadır.¹² Maneviyat, aşkın olana yolculuktur, aşkın olana teması içerir.¹³

Maneviyatın içeriğinin genişletilmesi ve özellikle psikoloji alanına sirayet edişi çok yeni bir olgudur. Günümüzde ruh sağlığı alanında kullanılan yöntemlere bakıldığında, bireyleri manevi yönünden ayrı bir şekilde ele almaları bu yöntemlerin yetersiz olup beklentileri karşılayamadığını göstermektedir.¹⁴ Bunun üzerine bireyin inancının ve manevi olarak sahip olduğu temel güçlerin, onun varoluşunda göz ardı edilemeyecek kadar önemli; hayatına yön verecek, anlam katacak, içindeki yaşama sevincini diri tutacak kadar hayati bir fonksiyona sahip olması gerçeği, dinin ve maneviyatın, psikolojik danışma ve rehberlik bilim dalı içerisinde yerini almasını sağlamada temel etken olmuştur.

Ülkemizde manevi danışmanlık ve rehberliğin bir bilim dalı olarak ortaya çıkışı çok yeni bir mefhumdur. Yetki ve sorumluluğu Diyanet İşleri Bakanlığı'na ait olan manevi danışmanlık ve rehberlik; Türkiye'de 1950'lerde gündeme gelmiş olup 1980'li yıllarda cezaevlerinde, 2003 yılında Aile İrşat ve Rehberlik bürolarında, 2015 yılında da hastanelerde açılmış olan manevi destek birimleriyle çalışmalar işlerlik kazanmıştır.¹⁵ Öğrenci yurtları, eğitim kurumları, gençlik merkezleri, ceza infaz kurumları, sağlık kuruluşları ve sosyal hizmet kurumları manevi danışmanlık ve rehberliğin faaliyet alanlarını oluşturmaktadır.¹⁶

¹¹ Abdülkerim Bahadır, *İnsanın Anlam Arayışı ve Din* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2002), 56.

¹² Bahadır, *İnsanın Anlam Arayışı ve Din*, 46.

¹³ Raphael Bonelli vd., "Depresyonda Dinî ve Manevî Faktörler Araştırmaları Bir Araya Getirme ve Değerlendirme", çev. Nurten Kimter, *Dini Araştırmalar* 16/43 (16-12-2013) (16 Aralık 2013), 227.

¹⁴ Firdevs Canşı, "Psikoterapi Sürecinde Manevi Temelli Müdahaleler", *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi* 4 (30 Aralık 2021), 100.

¹⁵ Tuba Kevser Şahin, "Anlam Arayışı Bağlamında Batı'da Manevi Danışmanlık Hizmetleri", *Diyanet Aylık Dergi* 338 (Şubat 2019), 29.

¹⁶ Huriye Martı, "Din ve Maneviyat Desteğiyle Hayatı Yaşanılır Kılmak", *Diyanet Aylık Dergi* 338 (Şubat 2019), 8.

Yapılan araştırmada manevi danışmanlık ve rehberlik s¼reci, varoluşu psikoloji ¼zelinde ele alınmaya ¼alıřılmıřtır. Konuya uygun olarak d¼k¼man ve kaynakların incelenmesi yoluyla veri toplamayı i¼eren arşiv tarama y¼ntemi se¼ilmiřtir. Bu y¼ntem, ilgili bilgilere ulaşılması noktasında ve eldeki kaynakların da belirli bir kısmının değerlendirilebilmesi nedeniyle bir takım g¼çl¼k ve sınırlılıklara sahip olduğu i¼in bazı temel kaynaklar d¼zleminde genelleme yapma durumunu gerekli kılmaktadır. Araştırmanın ilk b¼l¼m¼nde varoluşculuk, varoluşu felsefe, varoluşculuğun temel kavramları, varoluşu yaklaşımın dine bakış a¼ısı ve varoluşu psikolojide terapi s¼reci ile ilgili bilgiler verilirken ikinci b¼l¼m¼de, manevi danışmanlığın tarihsel gelişimi ve manevi danışmanlıkta terapi s¼reci ele alınmış ve ardından ¼¼nc¼ b¼l¼m¼de varoluşculuk, varoluşu psikoloji ve manevi danışmanlık arasındaki ilişkiye değinilerek ¼alıřma boyunca varoluşculuk, varoluşu psikoloji ve manevi danışmanlık hakkında edinilen veriler ışığında, manevi danışmanlıkta bir metod ¼nerisi olarak varoluşu terapi yaklaşımı ortaya konulmaya ¼alıřılmıřtır.

1. ARAşTIRMANIN KONUSU, AMACI VE ¼NEMİ

Manevi danışmanlık ve rehberlik, kuramsal temele dayalı, sistematik bir yardım hizmeti olarak ¼lkemizde gelişimi hen¼z ¼ok yeni olan bir disiplindir. Bu sebeptendir ki manevi danışmanlık s¼recinde bireye sunulacak desteğin nasıl ger¼ekleřtirileceęi, ona nasıl bir yaklaşımda bulunulacağı en ¼nemlisi de bireyi ve onun yaşadıklarını anlama ve anlamlandırma noktasında hangi materyallerden faydalanılacağı konusu ¼nem kazanmaktadır. Psikolojide, yardım sunulacak danışmanlarla ger¼ekleřtirilen danışmanlık s¼recinde bir¼ok farklı terapi ¼eřidini g¼rmek m¼mk¼nd¼r.¹⁷ Bu noktada, danışanın hikayesini doğru okumaya imkan verecek, danışanın kendisini daha rahat ifade edebileceği terapi metodunu se¼mek s¼recin daha sağlıklı bir Şekilde ilerlemesini sağlayacaktır. Bu bağlamda araştırmanın konusunu, danışmanlık hizmeti sunulacak danışmanların yaşam ¼yk¼lerini doğru anlamak ve bu doğrultuda da danışmanlık s¼recini

¹⁷ Duygusal m¼dahaleler; birey merkezli terapi, gestalt terapi, beden farkındalığı, psikodinamik terapiler, yaşantısal terapiler. Bilişsel m¼dahaleler; akılcı-duygusal terapi, Beck'in bilişsel terapi, transaksiyonel analiz, ger¼eklik terapisi. Davranışsal m¼dahaleler; Skinner'in edimsel koşullanması, Wolpe'nin karşıt koşullanması, Bandura'nın sosyal ¼ęrenmesi, Lazarus'un ¼ok modelli terapisi. Etkileşimsel m¼dahaleler; yapısal terapi, stratejik aile terapisi, kuşaklararası sistemler. Bkz. Harold Hackney - Sherry Cormier, *Psikolojik Danışma İlke ve Teknikleri: Psikolojik Yardım S¼reci El Kitabı*, ed. Sabri Topaktaş, ¼ev. Tuncay Ergene - Seher Aydemir Sevim (Ankara: Mentis Yayıncılık, 2008), 129.

sağlam bir zemin üzerine inşa etmek için terapide varoluşçu yaklaşımın görüşlerinden yararlanılabilirliği oluşturmaktadır. Böylelikle alanda merkezi bir sorunu teşkil eden, danışmanlık sürecinde kullanılacak yöntemin neliği konusunda literatüre katkı sunmak amaçlanmaktadır. Manevi danışmanlık ve rehberlik, ülkemizde gelişimi yeni bir bilim dalı olması sebebiyle metodolojik olarak yeterli bir içeriğe sahip değildir. Yapılan araştırma ile bu boşluğun doldurulması, alanın metod bakımından desteklenmesi ve literatüre zengin bir içerik sunulması hedeflenmektedir.

2. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE SINIRLILIKLARI

Araştırma, varoluşçuluğun tarihsel kökeninden başlayarak bir terapi metodu olarak varoluşçu psikoloji, manevi danışmanlık ve rehberliğin tarihsel gelişimi ve varoluşçu psikoloji çerçevesinde manevi danışmanlık sürecinin nasıllığı üzerine düşünmeyi içermektedir.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırma, sosyal bilimlerde yaygın olarak kullanılan nitel bir çalışmadır. Nitel araştırma, toplumsal olguları içinde buldukları ortamdaki doğal halleriyle gözleyerek, görüşme yaparak veya dökümanları inceleyerek bilgi toplama ve bu bilgilerin analiz edilmesi sonucu belli kuramlara ulaşmayı içermektedir.¹⁸ Yapılan çalışmada nitel araştırma türlerinden yazılı doküman ve belgelerin analizi yöntemi kullanılmıştır.

4. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

Manevi danışmanlık ve rehberlik sürecinde kullanılabilen yaklaşımlardan olan varoluşçu psikolojinin mahiyetinin ne olduğu, varoluşçu psikoloji ile manevi danışmanlık ve rehberlik arasında nasıl bir ilişkinin söz konusu olduğu ve varoluşçu psikolojinin manevi danışmanlık ve rehberlik sürecine nasıl bir katkı sunacağı araştırmanın problemini oluşturmaktadır.

¹⁸ Hamdi İslamoğlu - Ümit Alınacı, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri (SPSS Uygulamalı)* (Beta Basım Yayım, 2019), 220.

BİRİNCİ BÖLÜM

VAROLUŞÇU PSİKOLOJİ HAKKINDA GENEL TEORİK ÇERÇEVE

1. VAROLUŞÇULUK / VAROLUŞÇU FELSEFE

Dilimize Latince'den geçen varoluşçuluk terimi, İngilizce'de existentialism adını taşımaktadır.¹ Varoluş (existence) sözcüğü ex-sistere kökünden gelmekte olup kelime anlamı öne çıkmak, ortaya çıkmaktır.² Varoluş ile ilgili kavramların türevleri; existence (varoluş), existentiel (varoluşsal), existential (varoluşla ilgili), existentialism (varoluşçuluk ya da varoluş felsefesi) olarak karşımıza çıkmaktadır.³ Varoluş, yaşadığımız, peş peşe gelen anlarda ortaya çıkan, akış içinde olan bir doğaya sahip olduğu için onu tanımlayıp belirlemek, saptamaya çalışmak, bir bilgi, kuram ve kavram haline getirmek onun bir kalıp içine yerleştirilmesine neden olacağından doğasına ters düşecektir.⁴ Dolayısıyla varoluşu tanımlamaya çalışmak onun yalnızca anlık resmini çizmeye talip olmak demektir.⁵ Bu bağlamda varoluşçuluk teriminin tam anlamıyla tanımlanamaması, karşılaşılan temel güçlüklerden biri olmuştur.⁶ Varoluşçuluk teriminin kökü olan varolmak, kişinin hür iradesiyle yaptığı seçimler vasıtasıyla önündeki sayısız seçeneklerden birini seçerek kendini gerçekleştirmesidir.⁷ Varolmak, hayata gözlerimizi açtığımız ilk andan hayata gözlerimizi yumduğumuz son ana dek süregelen faal bir süreci içermektedir. Kişinin benliğini inşa etme sürecini ihtiva eden varoluş bu anlamda tamamlanmış, olmuş bitmiş bir yapıdan ziyade her an, her durum ve koşulda kişinin ben olma halini pekiştirdiği dinamik bir süreci ifade etmektedir. Kişinin ben olma, kendini gerçekleştirme sürecinin kırılmalara uğradığı 19. yüzyılda, yaşanan değişme ve gelişmelerle birlikte dünya savaşlarının insanların yaşamlarında yol açtığı bunalım,

¹ Hişyar Dilen, *Manevi Danışmanlık ve Varoluşçu Psikoterapi* (Çukurova Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 41.

² Rollo May, *Varoluşun Keşfi*, çev. Aysun Babacan (İstanbul: Okuyan Us Yayın, 2012), 61.

³ Ahsen Şeyma Özköse, *Varoluşçu Felsefenin Özgürlük Anlayışı* (Bozok Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 4.

⁴ Vedat Çelebi, "J. P. Sartre ve S. Kierkegaard'ın Varoluşçuluk Düşüncelerinin Karşılaştırılması", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 23/2 (31 Ocak 2016), 248.

⁵ Taşdelen, *Benlik ve Varoluş Kierkegaard Felsefesi Üzerine Bir İnceleme*, 133.

⁶ Jean Wahl, *Varoluşçuluğun Tarihçesi*, çev. Bertan Onaran (İstanbul: Payel Yayınevi, 1999), 10.

⁷ Ustabaşı, "Gabriel Marcel'in Somut Felsefesi ve Varoluşçuluktaki Yeri", 61.

tedirginlik, umutsuzluk, yalnızlık, yabancılaşma, belirsizlik, kaygı sonucu oluşan tahribat varoluşçu düşüncenin benimsenmesinde etkili olmuştur.⁸

Tohumları 19. yüzyılda atılan varoluşçuluk, asıl olarak 20. yüzyılda sağlam bir zemin bularak önemli felsefi akımlardan biri haline gelmiştir.⁹ Çıkış noktası insanın varlığı olan varoluş felsefesinde düşünürler ölüm, özgürlük, yabancılaşma, yalnızlık, somut insanın niteliği gibi konular üzerine yoğunlaşmışlardır. Bütünsel anlamda insanın varoluşunu ele alan varoluşçu felsefe, insanın yaşadığı dünyayı anlamlandırma biçimini ve temelde insanı anlama çabasını taşımaktadır.¹⁰ İnsanın düşünebilen bir varlık olmasının yanında düşündüğünün de bilincinde olan bir varlık olması, onun varoluşçu felsefenin merkezi konusu olmasında en önemli etken olmuştur. Nitekim insanın, düşüncelerinin dışına çıkıp onlar üzerinde tasarrufta bulunabilmesi onun sembollerle düşünebilen bir canlı olduğunu göstermektedir.¹¹ Bu özelliği insanı diğer canlılardan ayırmakta onu türüne özgü ve biricik kılmaktadır. Somut, tarihsel ve bireysel insanı ele alan varoluşçu felsefe¹² insanın evrensel bir tasarımın ürünü olmadığı aksine duyguları, düşünceleri, iyi-kötü yönleriyle bir bütün olarak yaşamda eyleyen, yaptığı seçimlerle varlığına anlam katma gayreti taşıyan, olmakta olan bir varlık olduğunu vurgulamaktadır.¹³ İnsanın bu anbean, yeniden olmakta olan bir varlık oluşu onun özünü oluşturma çabasını içermektedir. Bu noktada varoluşçu felsefenin temel ilkesi olan varoluşun özden önceliği bilgisine ulaşmaktayız. Bu temel ilkeye göre özün oluşturulabilmesi için öncelikle bir varoluşa sahip olunması gerekmektedir. Varoluşa sahip olduğunun bilincinde ve farkındalık sahibi olan tek varlık ise insandır. İnsan bu varoluşu sayesinde olmak istediği ya da olmamayı istediği halleri¹⁴ seçerek özünü adım adım inşa etmektedir. Öz, varlığı var kılan; çiçeği çiçek, masayı masa, insanı insan yapan unsurlardır.¹⁵ Bir şeyin ontolojik olarak özü, zorunlu olarak onun hakikatini oluşturan niteliklerdir.¹⁶ Sartre'ın ateizm merkezli bir bakış açısıyla ifade

⁸ Gelir, "İsmet Özel'in Amentü ve Münacaat Şiirlerinde Yaşamak ve Varolmak Bağlamında Varoluşçuluk", 105.

⁹ Gelir, "İsmet Özel'in Amentü ve Münacaat Şiirlerinde Yaşamak ve Varolmak Bağlamında Varoluşçuluk", 128; Özköse, *Varoluşçu Felsefenin Özgürlük Anlayışı*, 11.

¹⁰ Ayhan, "Varoluş Kaygısı ve Çalışma", 72.

¹¹ Yılmaz Özakpınar, *İnsan İnanan Bir Varlık* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2014), 60.

¹² Özköse, *Varoluşçu Felsefenin Özgürlük Anlayışı*, 4.

¹³ Coşkun, "Varoluşçuluk ve Özgürlük Problemi", 83.

¹⁴ A. Kadir Çüçen, *Martin Heidegger: Varlık ve Zaman* (Bursa: Sentez Yayıncılık, 2012), 119.

¹⁵ Nurettin Topçu, *Varoluş Felsefesi Hareket Felsefesi*, thk. İsmail Kara, ed. Ezel Erverdi (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015), 22.

¹⁶ Hakan Gündoğdu, "Varoluşçu Felsefelerdeki Bazı Özellikler", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 7/4 (01 Ağustos 2007), 105.

ederek öncüsü olduğu “varoluş özden önce gelir” ilkesi ile kastettiği, eğer Tanrı yok ise Tanrı’nın belirlediği bir özün de olamayacağıdır.¹⁷ Sartre’ın savına göre insan, Tanrısal anlamda belirlenip, tanımlanmış bir kavram olmadığı için öncelikle dünyaya gelerek var olmakta ve sahip olduğu geniş özgürlük sayesinde tanımlanıp, belirlenip, özünü açığa çıkarmaktadır.¹⁸ Varoluşçu düşünürlerin her birinin bu ilkedan anladığı ya da kastetmek istediği şey elbette Sartre’ın ulaştığı yargıyla aynı değildir. Gabriel Marcel, Sartre’ın Tanrı’nın yokluğuyla ilintilendirerek özü reddettiği anlayışının aksine insanın varoluşunu gerçekleştirmesinin bizatihi Tanrı’nın varlığını benimsemekten geçtiğini¹⁹ ve öz kavramından başlanarak felsefe yapmanın doğru olmadığını düşünmektedir.²⁰ Heidegger ise Sartre’ın varoluş ve öz arasında yaptığı keskin ayırmadan ziyade bu ikisinin aynılığını, özün bizzat varoluşta bulunduğunu vurgulamaktadır.²¹ Bu bağlamda varoluşun öze önceliği varoluşçular açısından aynı anlamı ifade etmese de insanın zaten tam da varlık-oluşsal²² bir yapıya sahip olması ve varoluşun aynı zamanda öznel, zamansal, edimsel oluşu²³ bakımından özü öncelediği noktasında hemfikirdirler. Bu düşüncenin benimsenmesi, 19. yüzyıla kadar Batı’nın bilimsel, felsefi, sanatsal düşünce yapısı başta olmak üzere tüm toplumsal yapıyı etkisi altına alan bir anlamda baskılayan Hristiyan Ortaçağ’ının²⁴ felsefesinden tam anlamıyla ayrılmayı içermektedir.

Varoluşçu felsefe, varlığı nesnel doğrulara göre ele alan,²⁵ öznel düşünce yerine nesnel, tekil-somut birey yerine geneli vurgulayan tüm toptancı görüşlere ve geleneksel felsefe anlayışına karşı tepki olarak doğmuş²⁶ bir düşünce sistemidir. Bireyin somut yaşam deneyimlerinin bu denli ön planda tutulduğu bir felsefede kesin kıstaslarla belirlenmiş sistemli bir varoluşçuluk anlayışı da olanaklı olmamaktadır.²⁷ Belirli bir varoluşçu felsefeden ziyade varoluşçu düşüncelerden söz etmenin mümkün olduğu bu felsefede²⁸

¹⁷ Gündoğdu, “Varoluşçu Felsefelerdeki Bazı Özellikler”, 106.

¹⁸ Jean Paul Sartre, *Varoluşçuluk*, çev. Asım Bezirci (Erişim 07 Mart 2022), 38-39.

¹⁹ Yener Özen, “Varoluşçu Felsefeden Varoluşçu Psikolojiye (Birbirlerini Sürekli Yanlış Anlayanların Ontolojik Bütünlüğü)”, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3/5 (01 Ocak 2012), 276.

²⁰ Ustabası, “Gabriel Marcel’in Somut Felsefesi ve Varoluşçuluktaki Yeri”, 63.

²¹ Gündoğdu, “Varoluşçu Felsefelerdeki Bazı Özellikler”, 111.

²² Kasım Küçükbalp, “Yunus Emre’nin Şiirlerinde Vücut Bulmuş Düşünce Ufku Üzerine Bir Deneme”, *Yunus’durur Benim Adım Yunus Emre: Şiiri ve Felsefesi*, ed. Özkan Gözel, 2022, 126.

²³ Gündoğdu, “Varoluşçu Felsefelerdeki Bazı Özellikler”, 111.

²⁴ Nuray Akdemir, *Japon Edebiyatında Varoluşçuluk Akımı Etkileri* (Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 6.

²⁵ Turhan, *Varoluşçu Felsefe ve Eğitim Programı Üzerine Bir İnceleme*, 18.

²⁶ Özköse, *Varoluşçu Felsefenin Özgürlük Anlayışı*, 35.

²⁷ Çoşkun, “Varoluşçuluk ve Özgürlük Problemi”, 84.

²⁸ Çoşkun, “Varoluşçuluk ve Özgürlük Problemi”, 84.

varoluşçular, varlığı varoluşsal anlama ile; bir şeyi yalnızca betimleme yoluyla değil bunun yanında yorumlama ile de açığa çıkararak fenomenoloji yöntemini²⁹ kullanarak düşüncelerini ifade etmektedirler. Fenomenoloji kuramını geliştirerek varoluşçu felsefenin doğuşuna katkı sağlayan isim Edmund Husserl olmuştur.³⁰ Varoluşçuluğun ilk örnekleri, insan merkezli felsefe anlayışıyla Sokrates'te görülmektedir.³¹ Bununla birlikte varoluş felsefesi tarihinin Schelling'e dek uzanabileceğini ifade eden kaynaklar da mevcuttur.³² Görüldüğü üzere varoluşçu felsefenin uzun bir geçmişe sahip olması nedeniyle her bir kaynakta bu felsefenin ortaya çıkışında etkisi olan farklı birçok isimle karşılaşmaktayız. Varoluşçu kelimesini bugünkü anlamında ilk kez kullanan ve varoluşçu felsefenin kurucusu sayılabilecek isim ise Soren Kierkegaard'tır.³³ Kendisini hiçbir zaman varoluşçu olarak nitelememiş ve bu tür nitelemeleri kabul etmemiş olsa da³⁴ varoluşçu felsefede oldukça önemli bir yer tutan bir diğer isim Martin Heidegger'dir. Heidegger'in kendini varoluşçu felsefeden ayırt ederek Varlık problemiyle ilgilendiğini vurgulamasına rağmen onun temaları, fikirleri, bunları ele alış biçimi ve kullandığı dil varoluşçular kategorisinde değerlendirilmesine etken olmuştur.³⁵ Varlık ile varolanı birbirinden ayırarak asıl meselenin varolmanın kendisi olduğunu söylemesi³⁶ Heidegger'i varoluş felsefesinin mihenk taşlarından biri haline getirmiştir. Heidegger, felsefesini 'varlığın anlamı nedir?' sorusu üzerine derinleştirerek varlığın ne olduğundan ziyade varolmanın ne anlam ifade ettiğini öğrenmeye çalışmıştır.³⁷ Heidegger'in felsefeye kazandırdığı en önemli ve en temel kavramlardan biri şüphesiz Dasein kavramıdır. Dasein, fırlatılmış- atılmış,³⁸ dünya içinde varlıktır.³⁹ Heidegger Dasein'ı varlığın kendini tanıyıp sorguladığı insan olma olanağı olarak adlandırmaktadır.⁴⁰ Heidegger Dasein

²⁹ Çüçen, *Martin Heidegger: Varlık ve Zaman*, 54.

³⁰ Özen, "Varoluşçu Felsefeden Varoluşçu Psikolojiye (Birbirlerini Sürekli Yanlış Anlayanların Ontolojik Bütünlüğü)", 269.

³¹ Mehmet Zeki İlgar - Semra Coşgun İlgar, "Varoluşçu Psikolojik Danışma ve Psikoterapi: Teori ve Pratiği", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi* 23/1 (15 Nisan 2019), 194; Özcan, *Varoluşçu Felsefenin Türkiye'ye Girişi ve Etkileri*, 2.

³² Wahl, *Varoluşçuluğun Tarihçesi*, 15; Jacques Colette, *Varoluşçuluk*, çev. Işık Ergüden (Ankara: Dost Kitabevi, 2006), 12.

³³ Topçu, *Varoluş Felsefesi Hareket Felsefesi*, 33; Wahl, *Varoluşçuluğun Tarihçesi*, 10-11.

³⁴ Erol Göka, *Varoluşun Psikiyatrisi*, ed. Berkehan Kıran (Kadıköy, İstanbul: Vadi Yayıncılık, 2020), 105.

³⁵ H. J. Blackham, *Altı Varoluşçu Düşünür*, ed. Suat Kemal Angı, çev. Ekin Uşşaklı (Ankara: Dost Kitabevi, 2012), 92.

³⁶ Wahl, *Varoluşçuluğun Tarihçesi*, 51.

³⁷ Çüçen, *Martin Heidegger: Varlık ve Zaman*, 41.

³⁸ A. Kadir Çüçen, *Felsefeye Giriş* (Bursa: Asa Kitabevi, 2011), 245.

³⁹ Çüçen, *Martin Heidegger: Varlık ve Zaman*, 42.

⁴⁰ Çüçen, *Felsefeye Giriş*, 245.

kavramıyla insanoğlunun varoluş şekline⁴¹ atıfta bulunur. Bu varoluş şekliyle dünyada olmaklığı kasteder ve dünyada olmanın, kişinin hem nesnel dünyası hem de kendini daima içinde hissettiği başkalarıyla olan ayrılmaz ilişkilerinde bir kişi olması anlamına geldiğini ifade eder.⁴² Dolayısıyla dünya yalnızca içinde varolduğum bir mekan değil, varoluşumun özünü oluşturan var olan başkalarıyla müşterek olmayı⁴³ da içeren bir gerçekliktir.

Varoluşçu felsefenin insan merkezli olması onun psikoloji ve psikolojik danışma kuramlarına yansımada ve onları etkilemesinde önemli bir faktör olmuştur.⁴⁴ Bununla birlikte varoluşçu kuramın hem psikoloji hem de teolojiye dair evrensel soruları kapsayacak şekilde geniş perspektife dayalı bir felsefe oluşu onun psikoloji teorileri arasında ön plana çıkmasında etkili olmuştur.⁴⁵

Varoluşçu felsefenin Türkiye’de tanınmasında; varoluşçuluğu tanıtmak için 1946 yılında Tercüme Dergisi’nde Sartre’ın, Varoluşçuluk Bir Hümanizmadır adlı yazısı başta olmak üzere başka birçok çevirinin yapılması⁴⁶ bunun yanında Hilmi Ziya Ülken’in İstanbul Dergisi’nde yazdığı yazılar ve yayımladığı çeviriler önemli bir etken olmuştur.⁴⁷

Son söz yerine; önceliği, insanoğluna sunulmuş bir armağan olan yaşamı yaşamak, onu tanımak ve böylelikle de yaşam yoluyla bilgiye erişmek olan, bir bakış açısı olarak heyecan verici, ufuk açıcı ve müessir olduğu kadar son derece girift ve karmaşık bir yapı ihtiva eden, en derin izlerine felsefede rastladığımız, köklü bir geçmişe sahip olan ve öznesi insan olan, insanı merkeze alan bir bakış açısıyla oluşturulmuş varoluşçu yaklaşım bize, insana dair edineceğimiz bilgiler açısından önemli veriler sunmaktadır.

⁴¹ Blackham, *Altı Varoluşçu Düşünür*, 93.

⁴² Blackham, *Altı Varoluşçu Düşünür*, 93.

⁴³ Blackham, *Altı Varoluşçu Düşünür*, 95.

⁴⁴ İlgar - İlgar, “Varoluşçu Psikolojik Danışma ve Psikoterapi”, 198.

⁴⁵ Gülnur İlk - Mustafa Bilici, “Victor Frankl Örneği İle Varoluşçu Psikolojide Din ve Maneviyat”, *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 8/17 (21 Aralık 2020), 47.

⁴⁶ Sartre, *Varoluşçuluk*, 17.

⁴⁷ Özcan, *Varoluşçu Felsefenin Türkiye’ye Girişi ve Etkileri*, 55.

2. VAROLUŞÇULUĞUN TEMEL KAVRAMLARI

2.1. Kaygı

İnsan iki yerden düşer: cennetten ve anne rahminden. Bu iki temel ayrılık onun yaşadığı kaygıların temelini oluşturmaktadır. İnsanın yaşadığı tüm kaygılar bu temel ayrılışın bir tezahürüdür. İnsan cennetten ve anne rahminden ayrılarak esasında en güvenilir ve en korunaklı yere veda etmiştir. Bu veda onu özünden, otantikliğinden kopararak köksüzlük duygusu yaşamasına sebebiyet vermiştir. Bu duygu onu, hayatı boyunca öz yerini, kökünü, asli unsurlarını aramaya iten temel itki kaynağı olmuştur. İnsanın varoluşuna dair soruları ve sorgulamaları içeren bu süreç kaygıyı meydana getirmektedir. Çünkü kaygı tam da varoluşa dairdir, varoluşu içerendir, varoluşsaldır. İnsanın şu anda burada oluşuna rağmen yine bir gün şu anda burada olmayışını da içeren sınırlı varoluşu, cesurca bu yokluğu üstlenerek benliğini onaylama çabası içine girmektedir. Yaptığı iradi seçimlerle kendi geleceğine yön veren bir varlık olarak bireyin, benliğini onaylaması sürecinin tehditle karşılaşması kaygının özünü oluşturmaktadır.⁴⁸ Rollo May kaygıyı, bireyin varoluşunun yok edilebileceğine, kendisini ve dünyasını kaybedebileceğine, hiç olacağına ilişkin farkındalığının oluştuğu öznel hal olarak tanımlamaktadır.⁴⁹ May, kaygı tam da varlığın kendisini tehdit ettiği için onun ontolojik bir insan niteliği olduğunu ifade etmektedir.⁵⁰ Bu bağlamda kaygının üç türünden bahseder: ontolojik, normal, nevrotik kaygı.⁵¹ Bireyin potansiyellerinin kaygısız açığa çıkamayacağını, bu sebeple yeni bir varlık ihtimalinin yokluk tehlikesi içinde bulunduğunu söyleyerek bunu ontolojik kaygı olarak nitelemektedir.⁵² Reddedilmenin ve küçük düşürülmenin bireyde meydana getirdiği psikolojik hasarların normal kaygıyı ortaya çıkardığını, nevrotik kaygının ise bireyin bastırılmış bilinçaltı çatışmalarından beslendiğini dile getirmektedir.⁵³ Bunun üzerine Paul Tillich de kaygının üç türünden söz etmektedir: kader ve ölüm, boşluk ve anlamsızlık, suçluluk ve kınanma kaygısı.⁵⁴ Tillich, kader ve ölüm kaygısının en temel,

⁴⁸ Paul Tillich, *Olmak Cesareti* (İstanbul: Okuyan Us Yayın, 2014), 103-104.

⁴⁹ May, *Varoluşun Keşfi*, 143.

⁵⁰ May, *Varoluşun Keşfi*, 143-144.

⁵¹ Özer Çetin, *Rollo May Psikolojisinde Din ve Kişilik* (Topkapı, İstanbul: İz Yayıncılık, 2019), 112.

⁵² Çetin, *Rollo May Psikolojisinde Din ve Kişilik*, 112.

⁵³ Çetin, *Rollo May Psikolojisinde Din ve Kişilik*, 113.

⁵⁴ Tillich, *Olmak Cesareti*, 64.

en evrensel ve kaçınılmaz bir kaygı olduğunu, kolektivist kültürlerle nazaran bireyselleşmenin arttığı toplumlarda ölüm kaygısının arttığını, kaderin ise belirli bir mantık izlemeyen karanlık bir alan olmasından kaynaklı olarak kaygı oluşturduğunu söylemektedir.⁵⁵ Boşluk ve anlamsızlık kaygısı: kişi hakikati, yaşadığı dünyayı ve kendisini anlamlara ve değerlere göre anlayıp şekillendirerek insan olmaktadır.⁵⁶ Kişinin varlığını üzerinde temellendirdiği nihai anlamın çöküşü, kaybı ya da yokluğu durumunda içine düştüğü boşluk onun anlamsızlık kaygısı yaşamasına sebebiyet vermektedir. Nietzsche'nin de ifade ettiği üzere ancak, "Yaşamak için bir nedeni olan kişi hemen her nasıla katlanabilir."⁵⁷ Kişi yaşamını, varoluşunu bağlayacağı köklü, değişmez, sarsılmaz değerlere ve anlama ihtiyaç duymaktadır. Yok oluşun bireyin ruhsal yaşamı üzerinde oluşturduğu tehdit, boşluk ve anlam kaybının bir ifadesidir.⁵⁸ Suçluluk ve kınanma kaygısı: bireyin fiziki ve ruhsal varlığı ona sunulmuş en büyük armağan olmakla birlikte aynı zamanda ondan istenen bir şeydir. Bu varoluşuyla ne yaptığından sorumlu olması onun kendini sorgulamasına neden olduğu için suçluluk kaygısını doğurmaktadır.⁵⁹ Bireyin varoluşuna ilişkin gerçekleştirdiği düşünme süreci; varlığıyla, elde olanlarla ne yaptığı sorusu onu pek de hoşnut olmayacağı gerçeklerle yüzleştirdiği için çıkış yolu olarak kaçmayı⁶⁰ tercih etmekte ve bu da onun suçluluk ve kınanma kaygısı yaşamasına yol açmaktadır.

Kaygıya dair modern zamanlarda kaybedilen şey yaşamın, gündelik gelip geçici amaçlar üzerine şekillenmesinden mütevellit onun asli özünün yitirilmiş olmasıdır. Oysaki esas olan bireye, hayatın anlamını kavratacak, onun ruhunu diri tutacak, varoluşa ilişkin doğru sorular sormasını sağlayacak sahici kaygılar üretmektir. Varoluşçu psikolojinin amacı bunu gerçekleştirebilmektir. Amaç bireyin, yaşamında kaygılardan kaçması yerine bilakis bu sahici kaygılara temas etmesini sağlamaktır. Bu noktada Kierkegaard'ın ifade ettiği üzere uğruna yaşayıp öleceğimiz hakikati bulmamız gerekmektedir.⁶¹ Çünkü tam da yaşamımızı üzerine temellendirdiğimiz bu hakikatler, bize hayat yolculuğumuzda

⁵⁵ Tillich, *Olmak Cesareti*, 66-68.

⁵⁶ Tillich, *Olmak Cesareti*, 73.

⁵⁷ Viktor Emil Frankl, *İnsanın Anlam Arayışı*, çev. Selçuk Budak (İstanbul: Okuyan Us Yayın, 2009), 92.

⁵⁸ Tillich, *Olmak Cesareti*, 70.

⁵⁹ Tillich, *Olmak Cesareti*, 73.

⁶⁰ Gizem Çelik, "Varoluş Felsefeleri, Varoluşçu Terapi ve Sosyal Hizmet", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 19/3 (05 Nisan 2018), 426.

⁶¹ Soren Kierkegaard, *Korku ve Titreme Johannes de Silentio'dan Diyalektik Lirik*, çev. İbrahim Kapaklıkaya (Ketebe Yayınevi, 2022), 38.

yolumuza emin adımlarla devam ederken gücümüzü ve enerjimizi tüketecek, bizi yolumuzdan, yönümüzden, amacımızdan saptıracak, bize yolun başındaki o halis niyetimizi sorgulatacak ve bizi hakiki kaygılara odaklanmaktan alıkoyacak ne varsa onlarla aramıza mesafe koymamızı sağlayacaktır.

2.2. Özgürlük- Sorumluluk

Varolmanın en zaruri koşullarından biri insanın sürekli seçimlerde bulunan buna mukabil de eyleyen bir varlık olmasıdır. İnsanın hayatında süreklilik zinciri oluşturan bu seçme hali onun varoluşunu teyit eden bir olgudur. Yapılan her seçim insanı, bir önceki varoluşundan farklı bir kategoriye taşımaktadır. Tıpkı Viktor Frankl'ın dile getirdiği gibi Auschwitz'in gaz odalarını icat eden varlık da insandır bu gaz odalarına dilinde dualarla dimdik yürüyen varlık da insandır.⁶² Bu bağlamda Frankl, insanın bir hayvanın seviyesine inme ya da bir azizin yaşamına yükselme potansiyelini eşit şekilde barındırdığını ifade etmektedir.⁶³ Her iki potansiyeli de içinde barındıran insanın bu potansiyellerden hangisini gerçekleştireceği koşullara değil kararlara bağlıdır.⁶⁴ İnsanın önündeki sayısız seçeneklerden birini seçerek nasıl biri olacağı ve varlığını nasıl şekillendireceği özgürlük temelinde mümkündür. Schelling özgürlüğün, insanın kendi özgür doğasını açığa çıkardığı için insan olmanın zorunlu bir koşulu olduğunu söyler.⁶⁵ Kierkegaard ise özgürlüğün, birey olmanın, evrensel değer yargılarının dışına çıkıp kendi değerlerini belirlemenin, seçme ve eylemenin temelinde olan güç olduğunu ifade etmektedir.⁶⁶ Sartre'ın özgürlük düşüncesi ise bir zorunluluk hali içerir; o insanın özgür olmaya mahkum ve de zorunlu olduğunu belirtmektedir.⁶⁷ Sartre özgürlüğü insanoğlunun omuzlarına koşulsuzca yüklerken onu sorumluluklarından azat etmemiştir. Varoluşçu düşüncede genel kabul gördüğü üzere Sartre'da da özgürlük sorumluluğu, sorumluluk da özgürlüğü içermektedir. Fakat bu düşünce Sartre'da daha pesimist bir karakter kazanmaktadır. Öyle ki o, insanın hayatında ona yön verebilecek hiçbir kural ve

⁶² Frankl, *İnsanın Anlam Arayışı*, 148.

⁶³ İlk - Bilici, "Victor Frankl Örneği İle Varoluşçu Psikolojide Din ve Maneviyat", 51.

⁶⁴ Frankl, *İnsanın Anlam Arayışı*, 148.

⁶⁵ F. W. J. von Schelling, *İnsan Özgürlüğünün Özü Üzerine*, thk. Güçlü Ateşoğlu, çev. Mehmet Barış Albayrak (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2017), 24.

⁶⁶ Çelebi, "J. P. Sartre ve S. Kierkegaard'ın Varoluşçuluk Düşüncelerinin Karşılaştırılması", 249.

⁶⁷ Sartre, *Varoluşçuluk*, 46.

dayanađını⁶⁸ olmadığını, onun bu yolda yapayalnız ve özgür⁶⁹ olduğunu savunur. Sartre'ın bireye yüklediği bu aşırı sorumluluk (insanın kendi tasarısından başka bir şey olmaması)⁷⁰ yine Sartre'ın savıyla insanda bunaltı⁷¹ duygusunu meydana getirmektedir. Çünkü Sartre'a göre birey, olmak istediği kişi olarak kendini seçerken aynı zamanda diğer insanları da seçmiş olur hal böyle iken bireyin taşıdığı sorumluluk alanı bir hayli genişlemektedir. Sartre, bütün bir süreci tek başına göğüsleyen bireyin bir yaratıcısının da olmadığı için kendisini anlamsız bir varlık olarak gördüğünü ve kendisini boş bir hayat karşısında irkilme ve tikslenme duygularını yaşarken bulduğunu ifade etmektedir.⁷² Yalom, Sartre'ın ifade ettiği insanın kendisini ve dünyasını oluştururken bütün sorumluluğun kendisine ait olduğunun farkında olması halinin çok ürkütücü bir kavrayış olduğunu, bunun insanda sersemletici bir his meydana getirdiğini ve bir zeminsizlik⁷³ duygusu yaşamasına sebebiyet verdiğini vurgulamaktadır.⁷⁴ Sartre'ın, insanın bu dünyada yapayalnız ve başıboş bir halde olduğunu varsayarak onu hayatındaki bütün seçimlerden muktedir tek kişi olarak ele alırken yadsıdığı gerçek; Rabbin insan için murad ettiklerinin insanın dar bilgisi ve kıt anlayışıyla seçtiklerinden üstün olduğudur.⁷⁵

Varoluğu yaklaşımında bireyin varoluğuna anlam katma ve özünü oluşturması bağlamında özgür oluşu ona hayatı boyunca taşıyacağı sorumluluklar yüklemektedir. Zira Viktor Frankl'ın da ifade ettiği üzere sorumlulukla dengelenmeyen özgürlük keyfiyete dönüşme tehlikesi içermektedir. Irvin Yalom, sorumlulukların kabul edilmesinin bireye özerklik kazandırdığını ve bireyin potansiyelini gerçekleştirmesini sağladığını vurgular.⁷⁶ Bir kültür oluşturma ve yaşamına anlam katacak değerler inşa etme diğer varlıkların aksine yalnızca insana mahsustur. Varoluğu düşüncede insanın yaşadığı dünyayı ve bu dünyayla birlikte kendi kendini de oluşturduğu düşüncesi; onun dışında gelişen ve seçme şansının olmadığı şartlar karşısında onlara karşı takınacağı tavrı seçmekte yine

⁶⁸ Çelebi, "J. P. Sartre ve S. Kierkegaard'ın Varoluğuçuluk Düşüncelerinin Karşılaştırılması", 250.

⁶⁹ Çelebi, "J. P. Sartre ve S. Kierkegaard'ın Varoluğuçuluk Düşüncelerinin Karşılaştırılması", 254.

⁷⁰ Sartre, *Varoluğuçuluk*, 54.

⁷¹ Sartre, *Varoluğuçuluk*, 42.

⁷² Çelebi, "J. P. Sartre ve S. Kierkegaard'ın Varoluğuçuluk Düşüncelerinin Karşılaştırılması", 254.

⁷³ Yalom, bu zeminsizlik kavramının her bireyin kendi sorumluluk farkındalığını yaşarken gerçekleşen öznel deneyimi ifade etmek için kullanıldığını söyler.

⁷⁴ Yalom, *Varoluğuçu Psikoterapi*, 299.

⁷⁵ Oğuzhan Ateş, *İsmet Özel'in Din Tasavvuru ve Varoluğuşsal Boyutu* (Erciyes Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017) ((TDV İslâm Araştırmaları Merkezi)), 36.

⁷⁶ Yalom, *Varoluğuçu Psikoterapi*, 362.

özgürlüğün ona ait olduğunu vurgulamaktadır.⁷⁷ İçine doğduğumuz dünyayı da, koşulları da, aileyi de biz seçemezken bunlar karşısında nasıl bir hal alacağımızın, elimizde olanlarla ne yapacağımızın kararı bizim sorumluluğumuzdadır. Bu bağlamda insan kendisine verilmiş bir hayatı yaşamaktan ziyade yaşamayı seçtiği hayatı yaşamaktadır.⁷⁸ İnsanın iradi olarak yaşamayı seçtiği hayat, onun kendini ve benliğini inşa ediş sürecini içerdiği için varoluşçu düşüncede özgürlük anlayışı sorumluluk anlayışından bağımsız bir şekilde düşünülememektedir. Bu bağlamda varoluşçu yaklaşım, bireyin hayat boyu yaptığı ve yapacağı seçimlerin sorumluluğunu üstlenmesinin, yaşamında büyük bir iyileştirici güç olacağını savunmaktadır.

2.3. Yalıtım/ Yalnızlık

Yalom her birimizin varoluşta yalnız olduğunu ifade eder.⁷⁹ Yalnızlığı varoluşsal yalıtım olarak kavramsallaştıran Yalom, bu kavramın insanın kendisi ve başka biri arasındaki kapatılamayan uçuruma gönderme yaptığını,⁸⁰ özgürlük ve ölümle yüzleşmenin bireyi kaçınılmaz olarak varoluşsal yalıtıma götürdüğünü zira varoluşsal yalıtımın birçok yerden girilebilecek bir yalnızlık diyarı olduğunu ifade etmektedir.⁸¹

Yalnızlık bir kavram olarak ele alındığında; bir insanın tek başına yaşaması biçimindeki somut yalnızlık, yaşadığı çevreden yabancılaşma şeklinde yaşanan yalnızlık, çevrenin maruz bırakması sonucu yaşanan yalnızlık, bireyin kendi tercihi sonucu seçerek yaşadığı yalnızlık ve insanın kendisini anlaşılmamış ve kimsesiz hissettiği gerçek yalnızlık biçiminde birçok farklı kategoride yaşantıyı içerdiğini görmekteyiz.⁸² Viktor Frankl, sanayi toplumunda giderek daha çok sayıda insanın yalnızlığa kapıldığını, bu durumun insanlarda hangi düzlemde ve ne pahasına giderileceği önemli olmaksızın büyük bir aciliyet taşıyan yakınlık ihtiyacını doğurduğunu söyler.⁸³ Bu durumda insanların yalnız kaldıklarında kendilerini boşlukta hissetme, sınırlarını yitirme ve kendilerine yön

⁷⁷ Topçu, *Varoluş Felsefesi Hareket Felsefesi*, 38-39.

⁷⁸ Özakpınar, *İnsan İnanan Bir Varlık*, 31.

⁷⁹ Yalom, *Varoluşçu Psikoterapi*, 488.

⁸⁰ Yalom, *Varoluşçu Psikoterapi*, 477.

⁸¹ Yalom, *Varoluşçu Psikoterapi*, 479.

⁸² Engin Geçtan, *İnsan Olmak* (İstanbul: Metis Yayınları, 2009), 108.

⁸³ Viktor Emil Frankl, *Duyulmayan Anlam Çığılığı*, çev. Selçuk Budak (Totem Yayıncılık, 2020), 72-73.

vermelerini sağlayacak hiçbir şey bulamama korkuları⁸⁴ onları yalnızlıktan bu denli kaçmaya itmiştir. Frankl, burada ihtiyaç duyulan asıl şeyin yalnız olmaktan en iyi şekilde yararlanarak yalnız olma cesaretini göstermek olduğunu ifade etmektedir.⁸⁵ Kişinin kendisiyle kalıp kendisine yönelmesini içeren bu yalnızlık hali, kişiyi varoluşuna eriştirecek olan varoluşsal iletişimin ilk koşulunu oluşturmaktadır.⁸⁶ Çünkü kendi içine çarpan, kendine sorular soran insan varolandır; kendine soru sorma sıkıntısına girmeyen insan ise varolmayandır.⁸⁷ Emmanuel Mounier, bu sahîh varoluş için gereken gerilime kalabalıklar içinde erişilemeyeceğini savunmaktadır.⁸⁸ Bu bağlamda varoluşsal anlamda yalnızlık, kişinin kendi benliğine yönelerek kendine yönelik içsel bir yolculuğa çıkmasıyla, kendisine dair yaptığı tahlilin sonucu kendini gerçekleştirme ve yapabilirliklerinin farkına varmasıyla birlikte varoluşunun sırrına ermesini içermektedir. Bu nedendir ki yalnızlık sonunda, bireyin benlik bütünlüğü, algısı, duyarlılığı ve insancılığında bir artış meydana gelmektedir.⁸⁹ Bu minvaldeyalıtım/ yalnızlık aşılması gereken bir engel olmaktan ziyade yaşanması gereken bir festival gibidir.

2.4. Anlamsızlık

Viktor Frankl, anlam eksikliğinin en büyük varoluşsal stres olduğunu vurgular.⁹⁰ Frankl, sosyo-ekonomik koşulların iyileştirilmesi halinde insanların mutluluğa erişecekleri düşüncesinin bir yanılısamadan ibaret olduğunu çünkü yaşama savaşının şiddetini kaybetmesiyle birlikte yaşamın ne için olacağı gibi ciddi bir sorunun ön plana çıkacağını ifade eder.⁹¹ Frankl'a göre bunun sonucunda bugün gelinen nokta, artık daha çok insanın yaşamak için gerekli araçlara sahipken yaşamak için bir anlamlarının olmadığı gerçeğiyle yüzleşmesidir.⁹² Frankl bu anlamsızlık halini ilk olarak 1955'li yıllarda kullandığı varoluşsal engellenme/ varoluşsal vakum kavramıyla tanımlar.⁹³ Varoluşsal engellenme/

⁸⁴ Rollo May, *Kendini Arayan İnsan*, ed. Ömer Erte, çev. Kerem Işık (İstanbul: Okuyan Us Yayın, 2013), 34.

⁸⁵ Frankl, *Duyulmayan Anlam Çığılığı*, 73.

⁸⁶ Yakup Yıldız - Demet Ataş, "Dasein'den Varoluş'a İnsan: Karl Jaspers'in İnsan Görüşü", *Artuklu Akademi* 7/2 (26 Aralık 2020), 405.

⁸⁷ Emmanuel Mounier, *Varoluş Felsefelerine Giriş*, çev. Serdar Rifat Kırkoğlu (Fol Kitap, 2019), 69.

⁸⁸ Mounier, *Varoluş Felsefelerine Giriş*, 108.

⁸⁹ Yalom, *Varoluşçu Psikoterapi*, 535.

⁹⁰ Yalom, *Varoluşçu Psikoterapi*, 563.

⁹¹ Frankl, *Duyulmayan Anlam Çığılığı*, 18.

⁹² Frankl, *Duyulmayan Anlam Çığılığı*, 19.

⁹³ Frankl, *Duyulmayan Anlam Çığılığı*, 21.

varoluşsal vakum, insanın bütün eylemlerinin boşa gittiği hissine kapılıp her şeyin onun için anlamsızlaştığına inanmasını⁹⁴ hayat ve yaşam karşısında güçlü bir eğilim kazanan genel bıkkınlık durumunu ifade etmektedir.⁹⁵

Anlam, insanın hayatının bir derinliği, önemi ve sıradanlıktan farklı olması ihtiyacını duyumsamasından doğan, insanda bu hayatı sahiplenme duygusunu meydana getiren bir güçtür.⁹⁶ Burada, beden canlılığı açısından ruh ne derece önemli bir işleve sahip ise ruhun varoluşsal canlılığı açısından da anlamın o derece önemli bir işlevselliğe sahip olduğu konusu hayatiyet kazanmaktadır.⁹⁷

Yalom, insanın yoğun bir deneyime bağlanarak onunla meşgul olmasının anlamı açığa çıkaracağını ifade eder.⁹⁸ Bu bağlamda anlam, insanın bir amaçlılık üzerinde seyretmesiyle doğrudan ilintilidir. Rollo May amaçsız anlamın, anlamsız da amacın olamayacağını, ikisinin de birbirinin varlığı için gerekli olduğunu ve amacın kişinin hayatını düzenleme noktasında önem teşkil ettiğini vurgulamaktadır.⁹⁹ Anlam tutarlılığa, amaç ise niyet, hedef ve işleve göndermede bulunur.¹⁰⁰ Nitekim insanı insan yapan, onu belirleyen şey de eylemlerinde ve amaçlarında gösterdiği birlik ve süreklilik ilkesidir.¹⁰¹ Yalom, insanın hayattaki en önemli görevlerinden birinin yaşamını desteklemeye yetecek kadar sağlam bir amaç inşa etmek olduğunu¹⁰² bu amacın da kişinin kendisinin dışında bir şeye ya da birine yönelmesi halinde daha derin ve daha güçlü bir anlam kazanacağını ifade eder.¹⁰³ Bunun üzerine, hayatın amacının peşine açıkça düşülmemesi gerektiğini zaten anlamlı ve gerçek bir uğraş edinildiğinde, doyurucu ve kendini aşan bir çabanın içine girildiğinde onun kendiliğinden geleceğine dikkat çeker.¹⁰⁴ Camus ve Sartre'ın ifadesiyle insanın, kendi anlamını icat edip kendini tamamen bu anlamı gerçekleştirmeye adanmasının¹⁰⁵ en doğru yolu belki de Gordon Allport'un tabiriyle insanın yarı emin ve

⁹⁴ Bahadır, *İnsanın Anlam Arayışı ve Din*, 134.

⁹⁵ Bahadır, *İnsanın Anlam Arayışı ve Din*, 137.

⁹⁶ Habil Şentürk - Selahattin Yakut, "Hayatın Anlamı ve Din", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33 (01 Aralık 2014), 48.

⁹⁷ Şentürk - Yakut, "Hayatın Anlamı ve Din", 48.

⁹⁸ Yalom, *Varoluşçu Psikoterapi*, 597.

⁹⁹ Çetin, *Rollo May Psikolojisinde Din ve Kişilik*, 58.

¹⁰⁰ Yalom, *Varoluşçu Psikoterapi*, 566.

¹⁰¹ Miguel de Unamuno, *Yaşamın Trajik Duygusu*, ed. Hümeysra Çalışkan, çev. Beyza Fırat (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2021), 14.

¹⁰² Irvin D. Yalom, *Din ve Psikiyatri*, çev. Zeliha Babayigit (İstanbul: Pegasus Yayınları, 2017), 34.

¹⁰³ Yalom, *Din ve Psikiyatri*, 40.

¹⁰⁴ Yalom, *Din ve Psikiyatri*, 43.

¹⁰⁵ Yalom, *Varoluşçu Psikoterapi*, 577.

bütün kalbiyle hareket etmesidir.¹⁰⁶ Çünkü tam da hiçbir zaman bütününüyle emin olamamak da tüm kalbimizle tutunduğumuz, sıkı sıkıya sarıldığımız hakikatler, bize hayat yolculuğumuz boyunca eşlik edecek yegane anlamı bulma konusunda en büyük yardımı sunacaktır. Tıpkı Hegel'in, belirli dönemlerde toplumları etkisi altına alan hakim düşüncelerin o zamanın ruhunu yansıtmaları anlamında atıfta bulunduğu "zeitgeist" kavramıyla ifade ettiği gibi insanın da yaşadığı her dönemde, her yaşta, çıktığı her engebeli yolda ona eşlik edecek ve yaşanan o zamanların ruhunu aksettirecek bir anlam her daim mümkündür. Varoluşçu yaklaşım bu noktada, bireyin nazarında blurlaşan anlamı gün yüzüne çıkarmak için onun hayat ve yaşadıkları adına doğru okumalar yapması konusunda destekte bulunur.

2.5. Ölüm

"İnsan varoluşu ölüm için varlıktır" der Emmanuel Mounier ve ölümün insanın yüce olanağı olduğunu, her yaşamın kaçınılmaz olarak ölüme yürüdüğünü ifade eder.¹⁰⁷ Zira ölüm yaşamın içine zerker edilmiştir, yaşamla birliktedir, iç içedir. Yaşamın bir boyutu olan ölümü yok saymak yaşam tecrübesinin sınırlandırılması demektir.¹⁰⁸ Karl Jaspers ölümün kaçılmayacak ve aşılamayacak mutlak son oluşunun insanı içinden çıkılamayacak bir korku ve kaygıya sürüklediğini bu durumun da insanı kendine yönelmeye, varoluşunu idrak etmeye, neden varolduğunu sorgulamaya sevk ettiği için ölümü bir sınır durum olarak niteler.¹⁰⁹ Jaspers, sınır durum olarak nitelendirdiği ölüm, acı, suç, mücadele, yaşlılık olgularının insanı derinden sarsıp ona varlığını hatırlatma ve varoluşuna dair farkındalık kazandırma noktasında önemli birer etkiye sahip olduklarını vurgular.¹¹⁰ Bu bağlamda ölüm, Heidegger'in de ifade ettiği üzere yaşama anlam veren ve insanın varoluşunu bütünleyen en önemli unsurdur.¹¹¹

Rollo May, sağlıklı bir kişilik için ölüm farkındalığının önemli olduğunu, ölüm karşısında nevrotik ve sağlıklı olmak üzere iki tür tutum geliştirdiğini söyler.¹¹² Nevrotik tutumları

¹⁰⁶ G. Allport, akt. Yalom, *Varoluşçu Psikoterapi*, 577.

¹⁰⁷ Mounier, *Varoluş Felsefelerine Giriş*, 93.

¹⁰⁸ İlgar - İlgar, "Varoluşçu Psikolojik Danışma ve Psikoterapi", 201.

¹⁰⁹ Yıldız - Ataş, "Dasein'den Varoluş'a İnsan", 408.

¹¹⁰ Yıldız - Ataş, "Dasein'den Varoluş'a İnsan", 408.

¹¹¹ Akdemir, *Japon Edebiyatında Varoluşçuluk Akımı Etkileri*, 11.

¹¹² Çetin, *Rollo May Psikolojisinde Din ve Kişilik*, 110.

da dört gruba ayırır; yadsıma, bastırma, pasif ve konformist tutum.¹¹³ Ölümü inkar edip ölümsüzlük düşüncesi geliştirilenin yadsıma; ölüm düşüncesini bilinçaltına itmenin bastırma; zaten öleceğim bu nedenle yapacağım hiçbir şeyin anlamı yok düşüncesiyle hareket etmenin pasif tutum; kişinin bireysel sorumluluğunu kullanmayıp kolektif tepki ve tavırlarla hareket etmesinin konformist tutum olduğunu dile getirir.¹¹⁴ May, ölüm karşısında geliştirilen bu nevrotik tutumların kişinin öz farkındalığını azalttığını, ona sorumsuzca seçimler yaptırdığını, ölüm kaygısından kaçmasına sebep olduğunu bunun da bireyin varoluşunu kısıtlayıp kişiliğini olumsuz etkilediğini vurgulamaktadır.¹¹⁵ Ölüm karşısında geliştirilen sağlıklı tutumun ise ölümü yapıcı hale getirdiğini, kişinin yaşadığı her anı değerlendirerek üretken olmasını ve hayatına anlam katmasını sağladığını böylelikle sağlıklı bir kişiliğin oluşumuna katkıda bulunduğunu belirtir.¹¹⁶

Ölümün insan hayatında yapıcı birçok etkiye sahip bir gerçeklik olması kişinin ondan korku duymasının önüne geçememektedir. Erich Fromm ölüme karşı duyulan bu korkunun esasında ölümden değil, sahip olunan şeylerin yitirilmesinden ve yok olma düşüncesinden kaynaklandığını belirtmektedir.¹¹⁷ Fromm bu korkuyu yenmenin yolunu, sahip olmak anlayışından olmak anlayışına geçmek için gösterilen yoğun ve sürekli bir çabada görür.¹¹⁸ Sahip olmak tutkusundan ve ben merkezci yaşam anlayışından vazgeçişin, insanı hem ölümün hem de yaşamın sırrına vakıf olmaya davet ettiğini söyler. Yaşamın içinde olmayı, yaşama katılmayı¹¹⁹ seçmenin bireye, yaşanan hayatın dolu dolu geçirildiği, potansiyellerin gerçekleştirildiği hissini verip hayat tatminini arttırdığı bunun sonucunda da ölüme karşı duyulan korku ve anksiyetenin azaldığı Yalom'un ulaştığı sonuçlar arasında yer almaktadır.¹²⁰ Yalom, ölümün fizikselliğinin bireyi tahrip etmesi karşısında ölüm fikrinin bireyi koruduğunu, ona yaşamak için hala bir zamanının olduğunu ve varoluşun ertelenemeyeceğini hatırlattığını vurgulamaktadır.¹²¹ Benzer şekilde Heidegger de ölümü gerçek yaşamın anahtarı, insanın varoluşunu bir araya getirip

¹¹³ Çetin, *Rollo May Psikolojisinde Din ve Kişilik*, 110.

¹¹⁴ Çetin, *Rollo May Psikolojisinde Din ve Kişilik*, 110-111.

¹¹⁵ Çetin, *Rollo May Psikolojisinde Din ve Kişilik*, 111.

¹¹⁶ Çetin, *Rollo May Psikolojisinde Din ve Kişilik*, 111.

¹¹⁷ Erich Fromm, *Sahip Olmak Ya Da Olmak*, çev. Aydın Arıtan (İstanbul: Arıtan Yayınevi, 2003), 172.

¹¹⁸ Fromm, *Sahip Olmak Ya Da Olmak*, 172.

¹¹⁹ Geçtan, *İnsan Olmak*, 161.

¹²⁰ Yalom, *Din ve Psikiyatri*, 62; Yalom, *Varoluşçu Psikoterapi*, 283.

¹²¹ E. Fromm, akt. Yalom, *Varoluşçu Psikoterapi*, 48/223.

sabitleştiren nihai, her zaman ve her yerde mevcut olan bir olasılık olarak görmektedir.¹²² Görüldüğü üzere varoluşçu yaklaşımın önemli simaları ölümün, bireyin yaşamındaki en nihai kaygılarından ve korkularından biri olmasına rağmen yaşamla iç içe geçmiş en can alıcı kaygılardan biri olduğu için aynı zamanda bireye varoluşunu, bir insan varlığı olarak bu dünyada yer almasını, hakkı verilmiş bir oluş süreciyle taçlandırmak gibi açık bir çek sunması nedeniyle bireyin yaşamında son derece onarıcı ve yapılandırıcı bir işleve sahip olduğu konusunda hemfikirdirler.

3. VAROLUŞÇU YAKLAŞIM VE DİN

Erich Fromm, insanın bugün inşa ettiği dünyanın kardeşlikler, mutluluklar, hoşnutluklarla örülü olmaktan çok, tehlikeli bir biçimde ruhsal gerçeklikle ilişkinin kaybolduğu, düşüncenin hislerden ayrıldığı, şizofreniye benzer bir delilik durumuna yaklaşan, ruhsal karmaşa ve şaşkınlıkla dolu bir hayat olduğunu ifade eder.¹²³ Hangi rolü üstlenip hangi ilkelere inanacağını bilemeyen insanın nereye gittiğinin de bilincinde olamamasının sebebiyet verdiği bu şaşkınlık ve karmaşa, yaşanan bu çağı endişe ve boşluk çağı haline getirmiştir.¹²⁴ Nietzsche, “Tanrı öldü” söylemiyle bu çağın resmini çok öncesinde çizerek bizlere hafızalarımızdan silinmeyecek bir alegori hediye etmiştir. Nietzsche’nin bu söylemi, 19. yüzyılda bilimin hızlı ilerleyişi ve teknik konularda yaşanan gelişmelerin aynı oranda etik ve öz kavrayış alanına sirayet etmemesi durumunda insanların nihilizme kapılacağı öngörüsünü taşımaktaydı.¹²⁵ Max Weber de kutsal olanın yerini akla, insanı merkeze alan bir anlayışa bıraktığını söyleyerek bunu büyü bozumu olarak nitelendirmiştir. Her iki durumda da bir toplumun özünde yer alan değerlerin yitirilmesine¹²⁶ yönelik bir vurgu görülmektedir. Nietzsche gelinen bu noktada değerlerin yeniden değerlendirilmesini önermektedir.¹²⁷ İnsan, değer inşa edebilen bir canlı olarak yaşadığı olaylar karşısında doğru bir şekilde eyleyebilmesini sağlayacak değerleri oluşturarak değerler sistemini geliştirmektedir.¹²⁸ Değer, bireyin duygu ve düşüncelerinden bağımsız değildir bilakis onun ruhunda oluşur ve süregelen hayata uyum

¹²² Blackham, *Altı Varoluşçu Düşünür*, 101.

¹²³ Erich Fromm, *Psikanaliz ve Din*, çev. Elif Erten (Erişim 07 Mart 2022), 14.

¹²⁴ May, *Kendini Arayan İnsan*, 38/47.

¹²⁵ May, *Kendini Arayan İnsan*, 54.

¹²⁶ May, *Kendini Arayan İnsan*, 55.

¹²⁷ May, *Kendini Arayan İnsan*, 55.

¹²⁸ Özakpınar, *İnsan İnanan Bir Varlık*, 32.

sağlamayı, bu hayatın ruhen daha tatmin edici ve huzur verici bir şekilde yaşanmasını sağlar.¹²⁹ Kendini aşmayı mümkün kılan anlam içeriğiyle din, insanın zihninde yer eden bütün cevapsız sorulara cevap olması, anlamsız saydığı bütün oluşlara derin bir anlam katması bağlamında insan hayatında en zaruri duygu olan umuda cevap verebilen eşsiz bir değer kaynağıdır.¹³⁰ Kendini aşma, yüce olan uğruna gerçekleştirilen ve bizatihi yüce ve kutsalla kastedilen şeye nihai olarak ilgili olmaya tekabül etmektedir.¹³¹ İnsan kendinden üstün bir güce, yüce bir varlığa bağlanma güdüsüyle programlanmış bir şekilde dünyaya gelmiştir. İnsanın var olduğu ilk günden bu yana inançsız bir toplumun izlerine rastlanmamış olması, kutsallık atfettiği aşkın varoluşa yönelmeye duyduğu yoğun, güçlü bir eğilimin onun ruhunun derinliklerinde var olduğunun göstergesidir.¹³²

Din ve inanç, insandaki güçsüzlük, acizlik, bağlanma, sığınma, korunma, çaresizlik, korku, kaygı, suçluluk duygusu, anlam arayışı gibi birçok psikolojik ihtiyacı karşılayabilecek yegane güçtür.¹³³ Antropolog Clifford Geertz dini, varoluşla ilgili kavram içeriğine sahip, insanlarda güçlü, derin ve kalıcı güdülenmeler sağlayan ve insana ruhi olana temayülünü gerçekleştirecek etkilerde bulunan semboller sistemi olarak tanımlar.¹³⁴ Bu noktada dini, bireyin pek çok varoluşsal sorusuna en kapsamlı, en kalıcı ve en tatmin edici cevaplar sunan, Yaratıcının insan bilincine kodladığı anlamlandırma şeması¹³⁵ olarak ifade etmek mümkündür. İngilizcede religious olarak ifade edilen din kavramının kök anlamlarından biri olan re-ligare; bir araya getirmek, birleştirmek şeklinde tanımlanır.¹³⁶ Dinin bu birleştiricilik işlevi, insanların aynı payda etrafında toplanmasını sağlayarak onların birbirleriyle duygudaşlık kurmalarını kolaylaştırır bunun neticesinde de negatif duygulardan arınmayı, olumlu duygular geliştirip bunları pekiştirmeyi sağlar. Varoluşçu düşüncede bu birliktelik/ bir arada olma hali, ben'in ben olma yolculuğunda diğer benlerle kurulan ilişkiyi sağlamasından ötürü son derece önemsenmektedir. Varoluşçu yaklaşım din konusunda doğrudan bir taraf olmamakla

¹²⁹ Özakpınar, *İnsan İnanan Bir Varlık*, 35.

¹³⁰ Bahadır, *İnsanın Anlam Arayışı ve Din*, 96.

¹³¹ Aliye Çınar, *Varoluşçu Teolojide İnsan ve Anlam* (İstanbul: Sentez Yayıncılık, 2015), 145.

¹³² Bahadır, *İnsanın Anlam Arayışı ve Din*, 150.

¹³³ Zuhâl Ağilkaya Şahin, "Din ve Psikoloji Arasındaki Uçurum Gerçekten Ne Kadar Derin? Psikoterapilerdeki Dini İzler", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 22/3 (15 Aralık 2018), 1617.

¹³⁴ C. Geertz, akt. Bahadır, *İnsanın Anlam Arayışı ve Din*, 144.

¹³⁵ Şentürk - Yakut, "Hayatın Anlamı ve Din", 57.

¹³⁶ Yalom, *Din ve Psikiyatri*, 48.

birlikte her bir temsilcisinin bununla ilgili çok farklı görüşleri bulunmaktadır.¹³⁷ Din konusunda varoluşçu felsefe; teist/din eksenli Hristiyan varoluşçuluk ve ateist/Tanrı tanımaz varoluşçuluk olarak iki farklı kanada ayrılmaktadır.¹³⁸ Teist varoluşçular; Soren Kierkegaard, Karl Bath, Karl Jaspers, Max Scheller, Maurice Blondel, Henri Bergson, Gabriel Marcel, Charles Pegug iken ateist varoluşçular; Friedrich Nietzsche, Martin Heidegger ve Jean Paul Sartre'dir.¹³⁹ Dinsel tecrübenin pozitif değerinden söz eden psikologlar ise; William James, Carl Gustav Jung, Gordon Allport, Abraham Maslow, Erich Fromm, Eric Erikson'dur.¹⁴⁰

Kierkegaard, insanın Tanrı ile kurduğu ilişkinin diğer varlıklarla kurduğu ilişkilerinden daha yüce ve daha güçlü olduğunu ifade etmektedir.¹⁴¹ Kierkegaard estetik, etik ve dinsel olmak üzere üç ayrı varoluş alanı ve aşamalarından bahseder.¹⁴² Bu üç alanın birinden diğerine geçiş zorunluluk içermemekle birlikte alt evreler üst bir evreye geçiş için aracılık görevi görmemektedir.¹⁴³ Estetik alanda birey çevresiyle geçici zevkler ve anlık hazlar üzerinden ilişki kurar, tinsel hazları tensel hazlara tercih eden bireyin tinsel kaygısı ve amacı olmamakla birlikte hayatında herhangi bir dini inancın veya ahlaki ölçütün yeri yoktur.¹⁴⁴ Etik alanda yaşayan birey estetik alanın aksine çevresel faktörlere bağlı olmaktan sıyrılıp kendi varoluşunun farkına varan, taşıdığı potansiyelleri geliştirme yeteneğinin açığa çıktığı,¹⁴⁵ toplumsal normlara uyup bunların içselleştirildiği, sorumlulukların bilincinde olunarak seçimlerde bulunduğu bir evrede yaşar.¹⁴⁶ Dinsel alana geçişin ise ancak bir sıçramayla mümkün olabileceğini ifade eden Kierkegaard, diğer iki alanın aksine bireyin burada Tanrı ile daha yoğun bir ilişki kurup Tanrı'ya layık bir kul olmayı amaçladığını ifade eder.¹⁴⁷ Tanrı ile kurulan bireysel ilişkinin esas olduğu

¹³⁷ İlk - Bilici, "Victor Frankl Örneği İle Varoluşçu Psikolojide Din ve Maneviyat", 56.

¹³⁸ Özköse, *Varoluşçu Felsefenin Özgürlük Anlayışı*, 13; Özcan, *Varoluşçu Felsefenin Türkiye'ye Girişi ve Etkileri*, 14.

¹³⁹ Özköse, *Varoluşçu Felsefenin Özgürlük Anlayışı*, 13.

¹⁴⁰ Ali Rıza Aydın, "Din ve Psikoloji İlişkisi Üzerine", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 4/4 (01 Ağustos 2004), 19.

¹⁴¹ Mounier, *Varoluş Felsefelerine Giriş*, 108.

¹⁴² Kierkegaard, akt. Ferhat Akdemir, "Kierkegaard'ın Felsefesinde Varoluşun Aşamaları ve İnanan Bir Varlık Olarak İnsan", *Felsefe Dünyası* 70 (15 Aralık 2019), 132.

¹⁴³ Yılmaz Oruç, "Soren Kierkegaard'ta Varoluş, Kendilik ve Hakikat", *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 14 (28 Nisan 2022), 63.

¹⁴⁴ Akdemir, "Kierkegaard'ın Felsefesinde Varoluşun Aşamaları ve İnanan Bir Varlık Olarak İnsan", 132.

¹⁴⁵ Muharrem Şahiner, "Kierkegaard'a Göre İmanın Gereği: Bireysel Varoluş", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 7/14 (19 Aralık 2017), 298.

¹⁴⁶ Oruç, "Soren Kierkegaard'ta Varoluş, Kendilik ve Hakikat", 67/69.

¹⁴⁷ Oruç, "Soren Kierkegaard'ta Varoluş, Kendilik ve Hakikat", 70.

ve uğruna etik ödevin askıya alındığı, teolojik ve sonsuz ben'e karşılık gelen dinsel varoluş alanında ruh, özgürlük ve sonsuzluk öğeleri etkindir.¹⁴⁸ Kierkegaard'ın, iman Hz. İbrahim kıssası üzerinden ele alışı onun dinsel varoluş alanıyla ne ifade etmek istediğini anlamak açısından önem taşımaktadır. Kierkegaard inanmanın, inanan bir kişi olma bağlamında değerlendirildiğinde buradaki olma serüveninin, kişinin kendisini mümin olarak tasarlamasını, biçimlendirmesini ve ifade etmesini içerdiğinden ötürü güç bir durum olduğunu dile getirir.¹⁴⁹ Bu güçlük sebebiyledir ki Kierkegaard, Hz. İbrahim'i imanın atası¹⁵⁰ olarak nitelemiştir. Hz. İbrahim'i imanın atası yapan şey ise imanın, etik ve evrenselin çok ötesinde olup paradoksu içeren bir olgu olmasıdır. Kıssaya etik açıdan bakıldığında İbrahim'in eylemi İshak'ı öldürme girişimi olarak ifade bulurken dini açıdan bakıldığında İshak'ı¹⁵¹ kurban etme şeklinde ifade bulmaktadır.¹⁵² Kierkegaard kıssayı bir bütün olarak değerlendirdiğinde Hz. İbrahim'in davranışını, etiğin teleolojik olarak askıya alınışı¹⁵³ şeklinde tarif eder ve O'nun eyleminde etiği tamamen aştığını, etiği askıya almasının da onu daha yüce bir telosa bağlı kıldığını aktarır.¹⁵⁴ Hz. İbrahim'in eylemini kutsallaştıran şey, imanın tam da aklın bittiği yerde başlamasıdır.¹⁵⁵ Birey, evrenseli içeren etik içinde hapsolamaz. Çünkü onun evrensel olanı aşmasını, evrenselin üstünde olmasını sağlayacak bir ilişkisi; Mutlak'la mutlak ilişkisi¹⁵⁶ söz konusudur. Etik varoluş alanı içerisinde sıkışıp kalmış bir bireyin kendisiyle, çevresiyle, yaşadığı olaylarla kurduğu ilişkilerinde başvuracağı son merci vicdanı olacaktır. Bu durumda bireyin basireti vicdanını Tanrılaştıracak kadar daralmış ve sığlaşmıştır. Viktor Frankl, dini bir inanca sahip olmayan insanın vicdanının ötesine geçmeyip, vicdanının ötesini sorgulamaması durumunda erken bir noktada durulmuş olacağını çünkü vicdanın hesap verilmesi gereken son nokta değil sondan bir önceki nokta olduğunu ve derin bir Tanrı tecrübesine sahip olan dindar bireyin hayatında daha güçlü bir anlamlılığa kavuşabileceğini ifade eder.¹⁵⁷ Rollo May de, dinin tüm varlığın bir anlam ve amacı

¹⁴⁸ Taşdelen, *Benlik ve Varoluş Kierkegaard Felsefesi Üzerine Bir İnceleme*, 21.

¹⁴⁹ Taşdelen, *Benlik ve Varoluş Kierkegaard Felsefesi Üzerine Bir İnceleme*, 249-250.

¹⁵⁰ Kierkegaard, *Korku ve Titreme Johannes de Silentio'dan Diyalektik Lirik*, 13.

¹⁵¹ Ehl-i Kitab olarak bilinen Yahudi ve Hristiyanlar Hz. İbrahim'in kurban etmek istediği evladının İshak olduğuna inanırken Müslümanlar ise İsmail olduğuna inanmaktadırlar.

¹⁵² Kierkegaard, *Korku ve Titreme Johannes de Silentio'dan Diyalektik Lirik*, 75.

¹⁵³ Kierkegaard, *Korku ve Titreme Johannes de Silentio'dan Diyalektik Lirik*, 118.

¹⁵⁴ Kierkegaard, *Korku ve Titreme Johannes de Silentio'dan Diyalektik Lirik*, 110.

¹⁵⁵ Kierkegaard, *Korku ve Titreme Johannes de Silentio'dan Diyalektik Lirik*, 101.

¹⁵⁶ Kierkegaard, *Korku ve Titreme Johannes de Silentio'dan Diyalektik Lirik*, 106.

¹⁵⁷ İlk - Bilici, "Victor Frankl Örneği İle Varoluşçu Psikolojide Din ve Maneviyat", 53.

olduğuna inanmayı içermesinden ötürü bireyin kendini, toplumu ve evreni bir bütün olarak onaylamasının ancak din sayesinde gerçekleşebileceğini, bu onaylamanın da bireye sağlıklı bir kişilik kazandıracadıını dile getirir.¹⁵⁸ May, insanın içinde yaşıadığı dini gelenekle tanışıp ondan faydalanarak kendine özgü bir bilgelik geliştirmesiyle baş gösteren, yaratıcılık ve gelişmişliğe özgü bir durum olan hayret duygusunun din ile açığa çıkacağıını belirtir.¹⁵⁹ May, hayret etme/ hayran olmanın, yaşamın o güne dek anlayabildiğimizden daha fazlası olduğuna, keşfedilmesi ve inilmesi gereken yeni derinliklerin var olduğuna dair bir farkındalığı içermesi sebebiyle özünde bir açılış tavrı olduğunu söyler.¹⁶⁰ Bakara suresi 164. ayette de: “Şüphesiz göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişinde, insanlara yarar sağlayacak şeylerle denizde seyreden gemilerde, Allah’ın gökyüzünden indirip kendisiyle ölmüş toprağı dirilttiği yağmurda, yeryüzünde her çeşit canlıyı yaymasında, rüzgarları ve gökle yer arasındaki emre amade bulutları evirip çevirmesinde elbette düşünen bir topluluk için deliller vardır.” bizi varoluşun engin denizlerine sürükleyip bize varlığın hakikatini kavratacak olan şeyin, yaratılanlara ve bütün oluşlara kısacası evrene büyük bir hayranlık ve hayret etme duygusuyla iştirak etmek olduğu anlatılır. Rollo May hayret duygusunu en çok dinle ilişkili bulurken¹⁶¹ kişinin yaşıadığı toplumun dinsel geleneklerine herhangi bir ilgisinin olmamasıyla gurur duymasını kişi açısından talihsiz bir durum olarak nitelemektedir.¹⁶² Bilhassa eğitilmiş kişiler arasında görülen bu tavrın 1920’li yıllarda ve sonrasında bir özgürleşme emaresi olarak değerlendirildiğini fakat bu eğitilmiş kişilerin bilgili olduklarını düşündükleri alanlardaki cahilliklerinin açığa çıkmasından utanç duyabilecek konumdayken din konusundaki cahillikleriyle gurur duymaları¹⁶³ gibi trajikomik bir durumun açığa çıktığını ifade eder. May, kişilerin din konusunda takındıkları bu tavrın, onları tarihsel kökleriyle bağlantı kurmaktan uzaklaştıracadıını bunun da özellikle günümüzde yoğun bir şekilde yaşanılan karmaşa ve köksüzlük duygularını arttıracadıını söyler.¹⁶⁴ Nitekim dinin, insan hayatından çıkarıldığında her

¹⁵⁸ Çetin, *Rollo May Psikolojisinde Din ve Kişilik*, 58.

¹⁵⁹ Çetin, *Rollo May Psikolojisinde Din ve Kişilik*, 56.

¹⁶⁰ May, *Kendini Arayan İnsan*, 201.

¹⁶¹ Çetin, *Rollo May Psikolojisinde Din ve Kişilik*, 56.

¹⁶² May, *Kendini Arayan İnsan*, 196.

¹⁶³ May, *Kendini Arayan İnsan*, 196.

¹⁶⁴ May, *Kendini Arayan İnsan*, 197.

şeyin mübah olacağını söyleyen Alexis Carrel¹⁶⁵ bu sözyle, bir nevi insanın yaşayacağı köksüzlük ve karmaşa duygularını da öngörür nitelikte bir anlayış geliştirmiştir.

Edinilen bilgiler ışığında varoluşçu yaklaşımda, din konusunda takınılan spesifik bir tavırdan söz etmenin pek mümkün olmadığı görülmektedir. Bunun en bariz sebebi, varoluşçu yaklaşımın bu konuda iki ayrı kanadı da (teist ve ateist) temsil eden birçok savunucusunun bulunmasıdır. Yapılan çalışmanın çerçevesine uygunluğu bakımından teist kanadın görüşlerine ayrıcalıklı bir yer tanındığı için onların görüşlerine değinilecek olursa, ulaştıkları genel kanının; dinin insan hayatında önemli bir belirlenimciliğe sahip olduğu gerçeğinin yadsınamayacağına ve insan yaşamını kolaylaştırıcı formülleri ve ipuçlarını içeren aynı zamanda da insanın kendini oluşturma sürecinde benliğine katkılar sunan inancın, bireyde meydana getirdiği şükür, tevekkül, tefekkür duygusu gibi pek çok pozitif duygunun eşlik ettiği teslimiyet anlayışının bireye sunduğu güvenli alana vurgunun söz konusu olduğu görülmektedir.

4. VAROLUŞÇU PSİKOLOJİDE DANIŞMA/ TERAPİ SÜRECİ

Zengin bir atalar galerisine dayanan varoluşçuluk,¹⁶⁶ iki dünya savaşı arasındaki dönemde parıltılı yıllarını yaşamıştır.¹⁶⁷ Varoluşçu düşünce esas olarak İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaygınlık ve popülerite kazanmış ve bununla birlikte akademik çevreleri, sanat çevrelerini ve toplumsal hareketleri etkisi altına almıştır.¹⁶⁸ Varoluşçu psikolojinin 20. yüzyılın ikinci yarısında güçlenmesinin en önemli nedeni o döneme etki eden savaşların ve karışıklıkların toplumsal yaşamın her alanına sirayet edip toplumu derinden etkilemesine binaen psikoterapistlerin, insanların yaşadığı bunalımlara mevcut psikoterapi yöntemleriyle cevap vermenin yetersiz olacağı noktasında fikir birliğine varmış olmalarıdır.¹⁶⁹ Avrupalı psikologlar; Ludwig Biswanger, Meddard Boss, Karl Jaspers ve Viktor Frankl'ın varoluşçu felsefeyi psikoterapi uygulamalarına aktarmaları

¹⁶⁵ Alexis Carrel, *İnsan Denen Meçhul*, ed. Fatoş Tufan, çev. Fatma Zehra Bayrak (İstanbul: Hayat Yayınları, 2019), 4.

¹⁶⁶ Mounier, *Varoluş Felsefelerine Giriş*, 52.

¹⁶⁷ Göka, *Varoluşun Psikiyatrisi*, 97.

¹⁶⁸ Göka, *Varoluşun Psikiyatrisi*, 98.

¹⁶⁹ Recep Koçak - Rıza Gökler, "Varoluşsal Yaklaşımda Psikolojik Danışma ve Gruba Uygulanışı", *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 3/2 (01 Haziran 2008), 92; Çetin, *Rollo May Psikolojisinde Din ve Kişilik*, 47.

sonucu varoluşçu psikoloji gelişmeye başlamıştır.¹⁷⁰ İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda belirmeye başlayan psikiyatri alanındaki varoluşçuluk, anavatani olan Avrupa'dan başlayarak¹⁷¹ giderek Amerika kıtasında da yaygın hale gelen bir yaklaşım olmuştur.¹⁷² 1960'lı yılların başında Amerikan Hümanistik psikolojinin, kaynağını Antik Yunan geleneğindeki kendini bilmek kavramından alan hümanizm ile varoluşçuluğa yönelinerek bu alanlarla ilgilenilmesi sonucu psikolojiye yeni bir boyut kazandırılmıştır.¹⁷³ Bu bağlamda varoluşçu psikoterapi Avrupa kökenli hümanistik ve varoluşçu felsefe ile Amerikan hümanistik psikolojisinin bir araya getirilmesi sonucu ortaya çıkmıştır.¹⁷⁴ Varoluşçu psikoterapi, insan varoluşuna dair derinleştirilmiş bir anlayış; her dinamiğin ontolojik bir temel üzerinde değerlendirildiği, olası her türlü davranış tarzının öncelikle insan olarak varoluşun ışığında anlaşıldığı ve varoluşa dair taşınılan potansiyeller üzerinden kavranıldığı bir terapi türüdür.¹⁷⁵ Varoluşçu psikoterapi alanında önemli çalışmalar icra eden son derece etkili isimlerden olan Irvin Yalom, varoluşçu psikoterapiyi bireyin varoluşu kaynaklı endişelerine odaklanan dinamik bir terapi yaklaşımı¹⁷⁶ olarak niteler. Varoluşçu psikoterapinin psikodinamiklerini oluşturan şey ise bireyin yaşadığı tüm duygu, düşünce, davranış ve korkularıdır.¹⁷⁷ Bu bağlamda bireye sunulan varoluşçu psikolojik danışma temelde dört ana konu; ölüm, özgürlük, yalıtım, anlamsızlık¹⁷⁸ etrafında şekillenen dinamik bir süreci ihtiva etmektedir.¹⁷⁹ Varoluşçu psikoterapi belirli bir teknik ve ilkeler üzerine kurulu değildir.¹⁸⁰ Bunun nedeni ise belirli bir şema üzerinden bütün bireyleri açıklamaya çalışmanın bir bireyin yaşadığı eşsiz deneyimin gözden kaçırılmasına neden olacağı düşüncesidir.¹⁸¹ Bu bağlamda varoluşçu analistler Freud'un indirgemeci, materyalist ve determinist görüşlerine karşıttırlar.¹⁸² Bu açıdan varoluşçu psikolojik danışma insan hakkında, insana dair son

¹⁷⁰ Çetin, *Rollo May Psikolojisinde Din ve Kişilik*, 47.

¹⁷¹ Göka, *Varoluşun Psikiyatrisi*, 99.

¹⁷² Çelik, "Varoluş Felsefeleri, Varoluşçu Terapi ve Sosyal Hizmet", 422; İlgar - İlgar, "Varoluşçu Psikolojik Danışma ve Psikoterapi", 197.

¹⁷³ Kirk J. Schneider - Orah T. Krug, *Varoluşçu-Hümanistik Terapi*, çev. Gonca Akkaya (Okuyan Us Yayın, 2015), 27.

¹⁷⁴ Dilen, *Manevi Danışmanlık ve Varoluşçu Psikoterapi*, 40.

¹⁷⁵ May, *Varoluşun Keşfi*, 203/206.

¹⁷⁶ Yalom, *Varoluşçu Psikoterapi*, 15.

¹⁷⁷ Canşı, "Psikoterapi Sürecinde Manevi Temelli Müdahaleler", 103.

¹⁷⁸ Yalom, *Varoluşçu Psikoterapi*, 20.

¹⁷⁹ Koçak - Gökler, "Varoluşsal Yaklaşımda Psikolojik Danışma ve Gruba Uygulanışı", 96.

¹⁸⁰ Dilen, *Manevi Danışmanlık ve Varoluşçu Psikoterapi*, 56.

¹⁸¹ Yalom, *Varoluşçu Psikoterapi*, 30.

¹⁸² Yalom, *Varoluşçu Psikoterapi*, 30.

derece net ve keskin çıkarımlarda bulunan, onun bireyselliğini ve özgürlüğünü sınırlandıran psikanalitik ve davranışçı yaklaşıma tepki olarak doğmuştur.¹⁸³ Diğer terapötik yaklaşımların aksine varoluşçu terapi, insan olma haline, daha geniş bir felsefi ve sosyo-politik arka plana derin bir vurgu yaparak yaşamın kendisine uzanır.¹⁸⁴

Yaşam, modern çağın olumsuzluk atfederek bir an önce kurtulmayı dikte ettiği; üzüntü, keder, acı, endişe, korku gibi duygulardan azade salt mutluluk üzerine kurgulanmış değildir. Bu sebeple özellikle de hız ve değişimin başat olduğu günümüz çağında yaşamı bütün bir yönüyle kucaklayarak derin ve nitelikli bir anlama faaliyeti sunan varoluşçu terapi kendisine önemli bir yer edinmiştir. Varoluşçu terapinin esnek yaklaşım tarzıyla ve holistik bir bakış açısıyla insanı derinlemesine kavramaya çalışması onun bu avantajlı konumu kazanmasında etkindir.¹⁸⁵ Bu noktada terapide, yaşanan anda akmakta olan sürece odaklanılması¹⁸⁶ son derece elzemdir. Bunun ehemmiyet arz etmesinin sebebi ise yardım almak için terapiye başvuran kişinin yalnızca bir danışan olmadığının, onun yaşama- ölüme dair farkındalığı, korkuları, arzuları, kaygıları olan kısacası yaşama sahip bir varlık olarak orada olduğu gerçeğinin terapist tarafından bilinmesidir. Terapide ana amaç danışanın bu kendi varoluşunu bir gerçeklik olarak deneyimlemesi ve varoluşuna dair farkındalığını olabildiğince eksiksiz bir şekilde yaşamasını sağlamaktır.¹⁸⁷ Söz konusu süreçte terapistin danışana uyumlanması, ona yakın durarak senkronize olabilmesi sonucu onun sürece daha aktif bir şekilde katılması ve gerçekte kendisi için önemli olduğuna inandığı şeylerle bağ kurması sağlanarak yaşamına tekrardan canlılık kazandırılmış olacaktır.¹⁸⁸ Dolayısıyla varoluşçu terapist danışana yanıtlar sunmak yerine, ona yaşamında yer alan soruları tekrardan, yeni bir bakışla ele alması noktasında yardımcı olmaktadır.¹⁸⁹ Terapist burada bir nevi Sokrates'in felsefi sorgulamalarında doğurtma yöntemi adını vererek kullandığı "maiotik yöntem" olarak da anılan kuramındaki ebe gibidir; en gerçekçi haliyle orada olmanın hakkını vererek danışanın kendi içerisinden bir şey doğurmasına yardımcı olan kişidir.¹⁹⁰ Terapist, danışanın içgörü

¹⁸³ Koçak - Gökler, "Varoluşsal Yaklaşımda Psikolojik Danışma ve Gruba Uygulanışı", 96.

¹⁸⁴ Dilen, *Manevi Danışmanlık ve Varoluşçu Psikoterapi*, 59.

¹⁸⁵ Göka, *Varoluşun Psikiyatrisi*, 184.

¹⁸⁶ Schneider - Krug, *Varoluşçu-Hümanistik Terapi*, 22.

¹⁸⁷ May, *Varoluşun Keşfi*, 215.

¹⁸⁸ Schneider - Krug, *Varoluşçu-Hümanistik Terapi*, 23.

¹⁸⁹ Schneider - Krug, *Varoluşçu-Hümanistik Terapi*, 22.

¹⁹⁰ May, *Varoluşun Keşfi*, 214.

kazanmasını sağlayarak geçmiş ve şimdiki zamanda yaşadıklarını, gelecekte gerçekleşebilecek meseleleri deneyimlemesini, bunlarla kalabilmesini amaçlar. Burada nihai hedef bu meseleleri formüle etmek ya da onların hal çaresine bakmaktan ziyade danışanın onlara bir cevap bulmak isteyip istememe durumuna göre bu istediği şeyi nasıl yapacağına dair onu aydınlatmaktır.¹⁹¹ Psikoterapi süreci bu noktada danışanın gitmek istediği yere varmasını sağlayan bir harita işlevi görmektedir.¹⁹² Bu bağlamda terapi sürecinde danışanın kendi değerlerini bularak keşfetmesi arzu edilir.¹⁹³ Bütün bunların gerçekleşebilmesi şüphesiz ki terapist ve danışan arasında kurulacak güvenli ve yakın ilişkinin varlığıyla olanaklıdır.¹⁹⁴ İyileşmek ya da iyileştirmek anlamlarına gelen psikoterapide iyileştirici unsur bizzat ilişkinin kendisi olmaktadır.¹⁹⁵ Bu ilişkide içsel ve kişilerarası bağlantıya açık olan terapist, danışana bir ilişki sunmak, davette bulunmak ve çıkılacak yolculukta refakat etmek için onun yanında olan kişidir.¹⁹⁶ Bu noktada danışanın terapötik sürecin içine dahil olabilmesi de iki temel erişim noktasıyla tavsif edilir: Kişinin kendi içindeki süreçlere odaklanmasını içeren içsel erişim noktası ve ilişkiel süreçlere odaklanmayı içeren kişisel erişim noktasına temas etmek.¹⁹⁷ Danışanların kendi içsel süreçlerine odaklanma yetilerini geliştirip harekete geçirme noktasında terapide uygulanan stratejilerden dinleme ve rehberlik etme merkezi öneme sahiptir.¹⁹⁸ Yargının askıya alınıp kabul atmosferinin hüküm sürdüğü terapide, terapistin değerlerini terapiye çok fazla karıştırmadan¹⁹⁹ danışanların öykülerini anlatmalarına, onları konuşmaya devam etmeleri konusunda teşvik eden etkin bir dinleme gerçekleştirmesi gerekmektedir.²⁰⁰ İçsel süreçlere odaklanmada önem teşkil eden bir diğer konu olan rehberlik etme ise terapistin, danışanın söylemlerine yön ve destek vermesini, konunun dağılmamasını²⁰¹ ve her bir anın bir mikrokozmos olup diğer anların her biriyle de birleştiği ve hiçbir anın diğerlerinden yalıtılmış olmadığı²⁰² bilinciyle hareket edildiği bir sürece vurgu yapmaktadır. Terapist danışanına rehberlik ederken

¹⁹¹ Schneider - Krug, *Varoluşçu-Hümanistik Terapi*, 118.

¹⁹² Kemal Sayar, *Terapi Kültürel Bir Eleştiri* (Timaş Yayınları, 2022), 152.

¹⁹³ Sayar, *Terapi Kültürel Bir Eleştiri*, 150.

¹⁹⁴ Schneider - Krug, *Varoluşçu-Hümanistik Terapi*, 89.

¹⁹⁵ Sayar, *Terapi Kültürel Bir Eleştiri*, 20/27.

¹⁹⁶ Schneider - Krug, *Varoluşçu-Hümanistik Terapi*, 67.

¹⁹⁷ Schneider - Krug, *Varoluşçu-Hümanistik Terapi*, 75.

¹⁹⁸ Schneider - Krug, *Varoluşçu-Hümanistik Terapi*, 77.

¹⁹⁹ Sayar, *Terapi Kültürel Bir Eleştiri*, 154.

²⁰⁰ Schneider - Krug, *Varoluşçu-Hümanistik Terapi*, 76.

²⁰¹ Schneider - Krug, *Varoluşçu-Hümanistik Terapi*, 76.

²⁰² Schneider - Krug, *Varoluşçu-Hümanistik Terapi*, 59.

onun içsel süreçlerine temas etmesini sağlarken kendisi de danışanın iç dünyasını anlayabilmelidir. Özellikle de söz konusu varoluşçu terapi olduğunda bir bireyin iç dünyasını anlamının en uygun yolu “görüngüsel yöntem” olmaktadır.²⁰³ Diğer bir adı fenomenoloji olan görüngüsel yöntem, doğrudan görüngünün kendisine gitmekten, bireye standart, belirlenmiş araçlarla, varsayımlar üzerinden yaklaşmaktan ziyade kendi dünya görüşünün olabildiğince parantez içine alınarak; empatinin, hazır bulunmanın, gerçek ve etkin dinlemenin, yargılamadan kabulün hüküm sürdüğü bir havada danışanın özel dünyasını anlamayı²⁰⁴ içermektedir. Danışanın terapi sürecine etkin bir şekilde katılımını ve orada gerçekten olabilmesini sağlayan bir diğer yöntem olan kişilerarası süreçlere odaklanma yetisini geliştirmek ise akmakta olan anda gerçekleşen ilişkisel ve gerçek olan şeylere dikkat çekerek yaşanan anda kalma olgusunun altını çizer ve terapist ile danışan arasındaki aktarımı zenginleştirir, terapötik ilişkinin gelişmesini sağlar.²⁰⁵ Terapist ve danışanın birlikte inşa ettikleri, değişime bizatihi aracılık eden terapötik ilişkide kişilerarası karşılaşma sorumluluk içermektedir.²⁰⁶ Bu karşılaşmanın sorumluluk içermesinin altında yatan en önemli nokta, bir insanın daha en başında bir diğerinin yüzüne bakmasıyla bile sorumluluk alanına girmiş olmasıdır.²⁰⁷ Bir yüze bakmakla çağrısını işitmiş olduğumuz o yüzün düşünce ve duygularını anlayabilmekteyiz ve böylelikle cevap vermeye kayıtsız kalamayacağımız o yüzün çağrısına karşı taşıdığımız bu sorumluluk bizi var etmiş olacaktır.²⁰⁸ Yaşadığımız bu hız, haz ve teknoloji çağında bir diğerinin çağrısını duymaya sağır olduğumuz ve giderek silikleşen bu yüz karşısında yitirdiğimiz sorumluluk algısı tekrardan var olmayı talep etmektedir. Bu bağlamda terapinin, danışanın sorumluluk farkındalığının açığa çıkarılması yönünde yapılandırılması önem teşkil etmektedir.²⁰⁹ Danışanın sorumluluk farkındalığına erişmesi onun değişim yolunda büyük bir adım atması anlamına gelmektedir.²¹⁰ Bu konuda terapinin tamamen yapılandırılmamış olması, terapistin tamamen yol gösterici bir tavırdan uzak oluşu, danışanın terapinin içeriği yanı sıra yönteminden de sorumlu oluşu²¹¹

²⁰³ Yalom, *Varoluşçu Psikoterapi*, 41.

²⁰⁴ Yalom, *Varoluşçu Psikoterapi*, 41.

²⁰⁵ Schneider - Krug, *Varoluşçu-Hümanistik Terapi*, 87.

²⁰⁶ Schneider - Krug, *Varoluşçu-Hümanistik Terapi*, 90.

²⁰⁷ Sayar, *Terapi Kültürel Bir Eleştiri*, 113.

²⁰⁸ Sayar, *Terapi Kültürel Bir Eleştiri*, 300/303.

²⁰⁹ Yalom, *Varoluşçu Psikoterapi*, 315.

²¹⁰ Yalom, *Varoluşçu Psikoterapi*, 387.

²¹¹ Yalom, *Varoluşçu Psikoterapi*, 340.

dikkat çeken hususlar arasında yer almaktadır. Bu hususta danışan, terapi boyunca esas olarak hayatını yaşama biçiminin bütün sorumluluğunun kendisine ait olduğunu ve bu sorumluluğu üstlenmesi gerektiğini öğrenmiş olur.²¹²

Paylaşılan bilgiler ışığında varoluşçu terapide danışmanlık süreci, diğer terapi süreçlerinden farklı olarak danışanı ön kabuller üzerinden ele almaya, onu belirlenmiş bir modele/ kalıba göre ele alıp idealize edilmiş bir kişiye dönüştürmeye çalışmaz. Aksine bireyin kendisiyle geliştirdiği nitelikli bir hemhal oluş sürecini destekleyerek, eyleyen bir varlık olarak eyleme halinin ve seçimler yapabilen bir varlık olarak seçme halinin alternatif yollarını değerlendirme noktasında ona ışık tutar. Bu bağlamda varoluşçu terapi süreci, kesin bir belirlenimciliğe sahip olmaktan ziyade ilişki odaklı, burada ve şimdi ilkesiyle “an”da bütünüyle varolmanın önemine dikkat çekerek, akışa göre şekillenen organik²¹³ bir süreci ihtiva etmektedir. Bu noktada Yalom’un, bir aşçının yemek hazırlama süreciyle terapi süreci arasında kurduğu benzetme dikkat çekicidir. Yalom bir yemeğin hazırlanma sürecinde usta bir aşçının, yemek yapmanın temel ilkelerine sadık kalsa da diğer aşçılardan farklı olarak o yemeği dönüştürecek, lezzetini arttıracak ufak dokunuşlarla, eklenen çeşitli baharatlarla kendine özgü, ayrı bir yol izlediğini ve yemekte esas ve önemli olan asıl vuruşun tam da bu reçete olmaksızın yapılan ilavelerle sunulan katkılar olduğunu ifade etmektedir. Bunun için esasında o sürece uyumlanmak, o ana odaklanmak, sürecin ortaya çıkaracağı yeni oluşumları, sürprizleri aşçının keşfedip kendine has bir dille yorumlayarak gerçekleştireceği o en özel dokunuşuyla yemeğin farklı bir boyuta taşınması sağlanmış olacaktır. Öyle ki varoluşçu terapi süreci de terapistin hem kendisine hem de danışana dair keşfedeceği, farkındalık geliştireceği birçok yeni “an”a gebecektir. Önemli ve kıymetli olan, danışmanın; her bir küçük ayrıntının izlerini taşıyan bu “an”ları keşfedecek dikkat ve motivasyona sahip olarak, danışanın terapide aktardığı meselelerle sınırlı kalmayarak onun yaşamını tümüyle, beraberce deneyimlemeye gönüllü olmasıdır.

²¹² Yalom, *Varoluşçu Psikoterapi*, 359.

²¹³ Yalom, *Varoluşçu Psikoterapi*, 648.

İKİNCİ BÖLÜM

MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK

1. MANEVİ DANIŞMANLIĞIN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

*“Hiçbir çağ bilgiyi bu kadar hızlı ve kolaylıkla elde etmemiştir.
Hiçbir çağda insanın ne olduğu hakkındaki bilgi bizimki kadar yetersiz olmamıştır.
Hiçbir dönemde insan bu derece sorun haline gelmemiştir.”*
Heidegger¹

Bir müphemlik çağında yaşamaktayız. Reel olarak bakıldığında hayatın kendisi bizatihi müphemlik üzerine kurulu fakat bilimsel araştırmaların, teknolojik gelişmelerin, buluşların, icatların hız kesmeden çoğaldığı bu çağda adeta hayatın hakikati olan bu müphemliği susturmak pahasına bir gayretin yaşanmasına ve her şeyi belirlemiş, planlanmış olmak, her şeyin kesin bir çizgide akması için verilen yoğun çabaya rağmen bizi daha fazla içine çeken bir müphemlik bu yaşadığımız. Çünkü müphemlik en çok da zahiri olarak insanda vuku bulmaktadır. İlk çağdan bu yana süregelen insanı tanıma, onu tanımlama girişimleri bize insanın belirlenmiş bir kalıba giremeyecek kadar düalist bir yapıda olduğunu; belirli koşulların sağlandığı her belirli durumda onun standart tepkiler vermediğini, standart davranışlar sergilemediğini göstermiştir. Her şeyin bu kadar belirli ve kontrolümüz dahilinde ilerlemesine karşı geliştirdiğimiz bağımlılık hali, yaşanan her anın bir o kadar da kontrolümüz dışında gelişen yeni oluşumlara ve doğumlara gebe olduğu gerçeğine gözlerimizi kör etmiştir. Hayat, normal akışı dışında seyrettiğinde insan kontrolünü kaybetme hissine kapıldığı için duygularını da uç noktalarda yaşaması; isyan boyutunda aşırı üzülmeye, fütursuzca aşırı sevinmeye, bütün umutlarını tüketircesine aşırı kaygılanması kaçınılmaz olmaktadır. İnsanın varlığını etkileyen, gerek kontrolü dışında dış etkenlere bağlı olumsuzluklar gerekse bizzat kendi zaaflarından kaynaklanan tehditler sonucu yaşadığı zorluklar, sıkıntılar ve acılar rehberlik ihtiyacını açığa çıkarmaktadır.²

¹ Çelik, “Varoluş Felsefeleri, Varoluşçu Terapi ve Sosyal Hizmet”, 418.

² Ömer Faruk Söylev, “Dini Danışma ve Rehberliğin Teolojik Temellerine İslâmi Yaklaşım”, *Diyanet İlmî Dergi* 53/2 (01 Nisan 2017), 82.

Söz konusu rehberlik ihtiyacı, insanın hem kendi bireysel yaşamında tecrübe ettiği bu zorlukları hem de çevresinde gelişen olayları doğru bir şekilde anlamlandırabilmesi için duygusal, zihinsel, psikolojik dünyasına ve benliğine hitap edecek³ bir nitelik taşımaktadır. Bunun en temel sebebi insanın biyo-psiko-sosyal ve aynı zamanda manevi muhtevaya sahip çok yönlü bir varlık olmasıdır. Bu bağlamda gerek yaşamda tecrübe edinirken karşılaşılan güçlüklerle mücadele etme konusunda gerekse de bireyin benliğini inşa etme, kendini gerçekleştirme ve tekamül yolculuğunda manevi öğeler/ maneviyat yaşamsal bir güç ve bir enerji kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴ Bireyin manevi yönüyle bütünleşmesi aynı zamanda ona huzurlu ve mutlu bir yaşam sunmaktadır.⁵ Türkçeye Arapçadan geçmiş bir kelime olan maneviyat, kök olarak mana kelimesine dayanır; maddi olmayan, ruh ve mana ile ilgili hususlar, hisse ve inanca ait⁶ manevi şeyler anlamına gelmektedir.⁷ Burada geçen manevi sözcüğü ise görülmeyen, duyularla sezilebilen, soyut, ruhani, tinsel anlamlarına gelmektedir.⁸ Maneviyat sözcüğü aynı zamanda nefes, soluk, canlılık anlamlarına gelen Latince spiritus köküyle de ilgilidir.⁹ Maneviyat, kutsalın az ya da çok tutarlı bir tasavvurunu içeren ve bu tasavvura karşılık gelen inanç, tutum, değer ya da davranışları kapsayan bir yaşam tarzı olarak tanımlanmaktadır.¹⁰ Kutsal ve aşkın ile bağlantılı olan maneviyat, hem aşkın olanı aramayı hem de aşkın olanı keşfetmeyi içermektedir.¹¹ İbranice Eski Ahit'te ve Yunanca Yeni Ahit'te kendisinden sıkça söz ettiren maneviyat, tarihsel olarak dinin içeriğinde gösterilmiş olup halen geleneksel dini anlayışa sahip kimselerce tecrübe edilip dile getirilmeye devam ettiği söylenmektedir.¹² Literatürde din ve manevi kavramlarının iç

³ Şentürk - Yakut, "Hayatın Anlamı ve Din", 55.

⁴ Suat Cebeci, "Bir Din Öğretimi Yaklaşımı Olarak Dini Danışma ve Rehberlik", *Değerler Eğitimi Dergisi* 8/19 (01 Haziran 2010), 59.

⁵ İlhan Topuz, "Manevî Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetlerinde Temel Nitelik ve Yeterlilikler", *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik (Cilt-I)*, ed. Ali Ayten vd., 2018, 1/237.

⁶ Dilek Bal Koçak, *Çocuk Hastalara ve Yakınlarına Uygulanan Manevi Bakım (Hollanda Örneği)* (Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 16.

⁷ Halil Ekşi vd., "Maneviyat ve Psikolojik Danışma", *Manevi Yönelimli Psikolojik Danışma*, ed. Halil Ekşi, 2020, 3.

⁸ Sevdü Düzgüner, "Nereden Çıktı Bu Maneviyat: Manevi Bakımın Temellerine İlişkin Kültürlerarası Bir Analiz", *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik (Cilt-I)*, ed. Ali Ayten vd., 2018, 1/18.

⁹ Nurten Kimter, "Din ve Maneviyatı Kavramlaştırma: Birleşme ve Ayrılma Noktaları", *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (25 Haziran 2015), 93; Düzgüner, "Nereden Çıktı Bu Maneviyat: Manevi Bakımın Temellerine İlişkin Kültürlerarası Bir Analiz", 1/19.

¹⁰ Kimter, "Din ve Maneviyatı Kavramlaştırma", 109.

¹¹ Bonelli vd., "Depresyonda Dinî ve Manevî Faktörler Araştırmaları Bir Araya Getirme ve Değerlendirme", 227.

¹² Kimter, "Din ve Maneviyatı Kavramlaştırma", 93.

içe kullanıldığı görülmekle birlikte manevi kavramının dini kavramını da içeren daha geniş bir muhtevaya sahip olduğu göze çarpmaktadır.¹³ Din, bireylerin maneviyatlarını ifade etme ya da deneyimlemelerinin yollarından biridir fakat maneviyatla aynı şey değildir; bu iki kavram birbirlerini dışlamamakla birlikte bir bireyde otomatik olarak aynı anda da yaşanmamaktadırlar.¹⁴ Bireylerin davranışları veya yaşam tarzları hayatta bütünleştirici bir fonksiyona hizmet ettikleri için manevi olmamaktadır; örneğin bir müzik aleti çalmak, doğayla ilgilenmek gibi meşguliyetler bireysel bir mutluluk ve büyük bir tatmin sağladığı gerekçesiyle sürdürülmekteyse bu, o davranışı veya yaşam tarzını manevi kılmaz.¹⁵ Sergilenen davranışları veya sürdürülen yaşam tarzlarını manevi kılan unsur, o davranış veya yaşam tarzının ardında görünmeyene/ aşkın olana atıf ve kutsal algısıyla müşterekliktir. Dolayısıyla yapılan eylem daha büyük bir resmin parçasıysa; o eylemle kişi Tanrı'nın yüceliğini, yaratıcı gücünü tecrübe etmekte ise ve bütün evrenin düzeni ve güzelliği kişinin zihninde yankılanmaya başlamışsa burada kutsal algısına iştirak söz konusu olup bir maneviyattan bahsetmek mümkün görünmektedir. Bugün bireylerin bir sivil toplum kuruluşuyla, sporla, müzikle, çalıştıkları işle veya başarı kazandıkları kurumlarla aidiyet geliştirmeleri manevi bir doyum aracı olarak görülmekte olup bu meşguliyetler geçmişte dinin karşıladığı bağlılık hissini giderme rolünü üstlenerek dinin icra ettiği birtakım fonksiyonları gerçekleştirme yoluna koyulmaktadırlar.¹⁶ Bu bağlamda maneviyat şemsiye bir kavram olarak ele alındığında, dini de içeren fakat din dışındaki bazı felsefi yaklaşımları ve bireysel deneyimleri de içeren; aşkın bir boyutun farkındalığıyla açığa çıkan, kişinin kendisiyle, doğayla, başkalarıyla, hayatla kısacası nihai olarak kabul ettiği her şeyle ilgili olan, tanım alan yazında kabul görür niteliktedir.¹⁷ Daha tam bir ifadeyle din, insanları belirli birtakım inanç ve ritüellere bağlayan toplumsal ve kültürel bir sistemi ifade ederken maneviyat, bu inanç ve ritüellerin ötesinde doğüstü bir varlıkla rabita içinde olma hali, arayışıdır.¹⁸ 20. yüzyılın ikinci yarısında Batı toplumunda yaşanan sekülerizasyon hareketiyle birlikte meydana gelen değişikliklerin etkisiyle maneviyat dinden ayrı ve daha pozitif anlamlar

¹³ Cemal Tosun, "Manevi Danışmanlık ve Rehberlikte Kültürlerarası-Dinlerarası Yaklaşım", *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik (Cilt-I)*, ed. Ali Ayten vd., 2018, 1/123.

¹⁴ Ekşi vd., "Maneviyat ve Psikolojik Danışma", 4.

¹⁵ Kimter, "Din ve Maneviyatı Kavramlaştırma", 103.

¹⁶ Hasan Meydan, "Bireyin Manevi Potansiyel ve İhtiyaçlarını Dikkate Alan Bir Din Eğitimi Anlayışı Üzerine Değerlendirmeler", *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik (Cilt-I)*, ed. Ali Ayten vd., 2018, 1/225.

¹⁷ Ekşi vd., "Maneviyat ve Psikolojik Danışma", 21.

¹⁸ İlk - Bilici, "Victor Frankl Örneği İle Varoluşçu Psikolojide Din ve Maneviyat", 46.

kazanırken din daha olumsuz bir bakış açısıyla manevi tecrübeye engel olarak algılanmaya başlandı.¹⁹ Manevilik, Tanrı'yla kurulan kişisel bir ilişki olarak dindarlık da kurulu bir dine üyelik olarak karakterize edildi.²⁰ Fakat bir kutsal anlayışında merkezlenen din ve maneviyat tecrübesi çok boyutlu bir yapı arz ettiği için bu iki olguyu yalnızca zıtlıkları üzerinden okumak onların taşıdığı zengin ve dinamik etkileşimi elimine etmek anlamına gelecektir.²¹ Manevi bir huzur ve rahatlama kaynağı olarak görülen dinin²² toplumsal seyrine bakıldığında Durkheim bununla ilgili olarak, ilkel toplumlarda dinin toplumsal yaşamın bütününe sirayet ettiğini fakat toplumsal evrimin başlangıcından ve toplumların gelişiminden bu yana toplumsal yaşamda gittikçe daha küçük bir alanı kapsayarak toplumda ihtiva ettiği alanın daraldığını ifade etmektedir.²³ Modern Batı tarihi boyunca dinin, özellikle de bilimsel alanın dışında tutulup ayrıştırıldığı bir çağda bugün gelinen noktada bilim ve dinin üstü kapalı da olsa birbirlerini yok sayma yönünde gerçekleştirdikleri bir anlaşmadan ötürü aralarındaki mücadelenin şiddetinin azaldığı görülmektedir.²⁴ Din, bilim öncesi de bilim karşıtı da olmadığı için yaşadığımız bu modern dünyada bilimle dinin dayanışma içerisinde olması bir zorunluluk teşkil etmektedir.²⁵ Belirli bir din, dil, tarih, hukuk, edebiyat, sanat, ahlak alanında birlikte yaşayan insanların ortak değerler oluşturması sonucu meydana gelen duygu ve düşüncelere dayalı bir kültürün oluşumunda ve şekillenmesinde belirleyici,²⁶ güçlü ve de önemli toplumsal fonksiyonlara sahip olan dinin²⁷ böyle bir ötekileştirmeye maruz kalması büyük bir kayıptır. İnsan yaşamının tüm düzeylerinde etkin bir unsur olarak yer alan din,²⁸ kişinin bireysel yaşamında ve kişiliğinde düzenleyici ve yönlendirici bir etkiye

¹⁹ Kimter, “Din ve Maneviyatı Kavramlaştırma”, 94-95.

²⁰ Aydın, “Din ve Psikoloji İlişkisi Üzerine”, 21.

²¹ Kimter, “Din ve Maneviyatı Kavramlaştırma”, 94/104.

²² Topuz, “Manevî Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetlerinde Temel Nitelik ve Yeterlilikler”, 1/238.

²³ Emile Durkheim, *Toplumsal İş Bölümü*, çev. Özer Ozankaya, 2006, 175/207.

²⁴ Aydın, “Din ve Psikoloji İlişkisi Üzerine”, 16.

²⁵ Gordon W. Allport, *Birey ve Dini*, çev. Bilal Sambur (Elis Yayınları, 2005), 88.

²⁶ Nevzat Aşıkoğlu, “Toplum Hayatımızda Dinin Yeri ve Din Eğitiminin Önemi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (15 Aralık 1998), 45.

²⁷ Celil Abuzar, “Dinin Toplumsal Yaşam Üzerindeki Etkisi”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26/26 (01 Aralık 2011), 152.

²⁸ G. Stephens Spinks, “Psikoloji ve Din”, çev. Bozkurt Koç - Zeynep Özcan, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/1 (30 Haziran 2008), 308.

sahip olduğu²⁹ kadar toplumun düzenlenmesi ve yapılanması³⁰ konusunda da önemli bir fonksiyonu icra etmektedir. Gordon Allport dini, bireyin Rabbiyle ve yaradılışla bağlantı kurmak için gerçekleştirdiği cesurca bir hareket olarak görür ve kişinin o nihai bağlamı keşfetmesinin kendi kişiliğini genişletip tamamlamak konusundaki yegane teşebbüsü olduğunu ifade eder.³¹ Nitekim Carl Gustav Jung çalıştığı hastalarla ilgili gözlemlerini aktarırken yaşanan asıl problemin, hayatta bir dini perspektifi keşfetmek olduğunu dile getirmektedir.³² Bu bağlamda bireyin hayatına şekil veren, anlam katan din, karşılaşılan güçlüklerle karşı ona çıkar yol sağlayan bir rehberdir.³³ Kökeni Farsça olan rehber kelimesi birinin doğru yolu bulmasına yardım eden, kılavuz anlamına gelmektedir.³⁴ Batıda, toplumsal gelişmeye odaklı bir yapının hüküm sürdüğü 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyılın başlarında hemen her alana hakim olan bu gelişmiş toplum düşüncesinin etkisiyle rehberlik ilk olarak bir mesleğe yöneltme ve meslek seçimi konusunda kılavuzluk etme biçiminde eğitim alanında baş göstermiş ve böylelikle rehberlik hareketinin ortaya çıkmasına zemin hazırlanmıştır.³⁵ Frank Parsons'un 1908 yılında Amerika'da Boston Meslek Bürosu'nu açmasıyla kurumsal anlamda ilk rehberlik hareketi başlamıştır.³⁶ Başlangıçta bireylere meslek seçimi konusunda yardımı içeren rehberliğin zamanla yeni boyutlar kazanmasıyla ve gerçekleştirilen çalışmaların artarak devam etmesiyle birlikte³⁷ hızlı bir gelişme kaydedilmesi din adamlarının/ kilisenin dikkatini çekmiştir.³⁸ Papazların günah çıkarma ritüeli sırasında insanlarla kurdukları itiraf ilişkilerinin iyileştirici gücünün din adamlarının ilgisini çekmesi üzerine bu ilişkileri daha bilimsel bir zemine oturtabilmek amacıyla bilimsel bir araştırma alanı olarak

²⁹ M. Naci Kula, "Ah Etmek ya da Af Etmek: Manevi Danışmanlık Açısından Hapishane Olgusuna Hz. Yusuf Örneği ile Bakmak", *Cezaevi Hizmetlerinde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik*, ed. Mahmut Zengin vd., 2019, 322.

³⁰ Fatih Özkan, "Dinin Anlaşılmasında Kültürel Etki", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 10 (01 Ekim 2016), 308.

³¹ G. Allport, akt. Amber Haque, "Psikoloji ve Dinin Etkileşimi: Trendler ve Gelişmeler", çev. Nuran Erdoğan Korkmaz, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 53/1 (01 Nisan 2012), 154.

³² Allport, *Birey ve Dini*, 97.

³³ Saadettin Özdemir, "Dini Sosyal Hizmetlerin Temelleri", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2012/25 (01 Şubat 2012), 198.

³⁴ Ömer Faruk Söylev, *Manevi Bakım ve Danışma Psikolojisi* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), 2020), 39.

³⁵ Cebeci, "Bir Din Öğretimi Yaklaşımı Olarak Dini Danışma ve Rehberlik", 53/54.

³⁶ Cebeci, "Bir Din Öğretimi Yaklaşımı Olarak Dini Danışma ve Rehberlik", 54.

³⁷ Cebeci, "Bir Din Öğretimi Yaklaşımı Olarak Dini Danışma ve Rehberlik", 54.

³⁸ Söylev, *Manevi Bakım ve Danışma Psikolojisi*, 61.

pastoral psikoloji doğmuştur.³⁹ Böylelikle papazların kiliselerde gerçekleştirdiği faaliyetlerin başta hastaneler olmak üzere diğer sosyal kurumları da kapsayacak şekilde kapsama alanının genişletilmesiyle bu hizmetlerin daha profesyonelce yürütülebilmesi için alana farklı bir boyut kazandırılmıştır.⁴⁰ Hristiyan din adamlarının dikkatlerini danışma ve rehberlik çalışmalarına yöneltmeleriyle birlikte gerçekleştirdikleri faaliyetleri bir dini danışma ve rehberlik hizmeti olarak ele alıp mümkün olan ve ihtiyaç hissedilen her ortamda yürütebilmeleri için pastoral care adı verilen dini danışma alanı ortaya çıkmıştır.⁴¹ Pozitif bilimler alanında eğitimler alan ve 1920’li yıllarda Amerika’da yaşamış bir din adamı olan Anton Boisen,⁴² pastoral care faaliyetlerini bilimsel bir yaklaşımla ele alma yönünde ilk çalışmayı gerçekleştirmiştir.⁴³ Boisen, Teolojinin Görevi ve Metodları (The Task and Methods of Theology) isimli eserinde pastoral çalışmalarla ilgili ilk metodolojik bilgileri vererek din adamlarının insanları ruhen de rahatlatarak huzura erdiren, olumsuzluklar karşısında bir tavra sahip olmaları noktasında onlara yardım eden danışmanlar olması gerektiğini düşünür.⁴⁴ Din adamlarının aktif aktörler olarak bireylerin dini ve de ruhsal problemlerine yardım sunmasını amaçlayan pastoral care faaliyetleri bu amacı gerçekleştirebilmek için din adamları yetiştirilirken teoloji dışında psikoloji başta olmak üzere diğer insan bilimlerine de ağırlık verilmesini gerekli kıldı ve bu sayede pastoral psikoloji, din konusunda psikolojik danışma ve rehberlik hizmetleriyle bu hizmetlerin araştırma- geliştirme çalışmalarını kapsayan önemli bir alan haline geldi.⁴⁵

Kurumsal geçmişi Batı kökenine dayanan, sistematik bir yapıya kavuşmasında özellikle de Amerika’daki uygulamaların son derece etkili olduğu, Hristiyan kültür ve geleneklerinden doğmuş pastoral counseling/ care⁴⁶ olarak isimlendirilen manevi/ dini danışmanlık ve rehberlik 1963 yılında bu alanın uygulama standartlarını belirleyerek akreditasyonunu sağlayan ve bu alanda eğitim vermek isteyen kurumlara ruhsat veren

³⁹ Mustafa Koç, “Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Hastanelerdeki Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri (1995-2015): Sınırlılıklar ve Bir Eğitim Programı Önerisi”, *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik (Cilt-1)*, ed. Ali Ayten vd., 2018, 1/322.

⁴⁰ Cebeci, “Bir Din Öğretimi Yaklaşımı Olarak Dini Danışma ve Rehberlik”, 54.

⁴¹ Cebeci, “Bir Din Öğretimi Yaklaşımı Olarak Dini Danışma ve Rehberlik”, 55.

⁴² Dilen, *Manevi Danışmanlık ve Varoluşçu Psikoterapi*, 19.

⁴³ Cebeci, “Bir Din Öğretimi Yaklaşımı Olarak Dini Danışma ve Rehberlik”, 55.

⁴⁴ A. Boisen, akt. İlhan Topuz, *Din Görevlilerinin Manevi Danışmanlık Yeterlilikleri* (Isparta, 2014), 54.

⁴⁵ Cebeci, “Bir Din Öğretimi Yaklaşımı Olarak Dini Danışma ve Rehberlik”, 56.

⁴⁶ Havva Sinem Uğurlu Bakar, “Dini Danışmanlık Eğitimi: AAPC Akreditasyon Kriterlerinin Türkiye Açısından Değerlendirilmesi”, *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik (Cilt-1)*, ed. Ali Ayten vd., 2018, 1/277.

Amerikan Dini Danışmanlar Derneği'nin (AAPC) kurulmasıyla bağımsız bir disiplin haline gelmiştir.⁴⁷ Dernekleşme faaliyetleriyle büyük bir yükseliş kazanan manevi danışmanlık hizmetleri böylelikle hızla yaygınlaşmaya başlamıştır.⁴⁸ Bilinç ve maneviyatla ilgili konularda çalışan, din olgusuyla ilgilenen psikologlardan oluşan Transpersonel Psikoloji Derneği ve 1963 yılında kurulan Amerikan Pastoral Danışmanlar Derneği bu dernekleşme faaliyetlerine örnek olarak gösterilebilir.⁴⁹ 1900'lü yılların başında yaşanan büyük kriz ve buhranlar karşısında kilisenin bireylere destek olmak amacıyla kendi yöntemleriyle gerçekleştirdikleri dini danışmanlığı, süregelen yıllarda Amerikan Dini Danışmanlar Derneği, insanlara şifa olmak ve onların gelişimine destek olmak için psikolojik anlayışın yanında manevi kaynakları da kullanan bir psikoterapi biçimi olarak tanımlamıştır.⁵⁰ Manevi/ dini danışmanlık ve rehberlik ilk olarak ordu ve hastaneler başta olmak üzere depresyon, üzüntü ve stres yaşayan bireylerin bulunduğu tüm kurumlarda, yaşanan stres durumunu azaltmak için dinin yardımını deneme şeklinde ortaya çıkmış; başlangıcı olarak I. Dünya Savaşı'nda Amerikan ordusunda yer alan Aldred Pruden'in liderliğinde askerlerin manevi ihtiyaçlarını karşılamak için din adamlarının görevlendirilmesi gösterilse de ilk ciddi gayretin 1905 yılında Boston'da Emmanuel Kilisesi'nde gerçekleştirildiği söylenmektedir.⁵¹ İlk olarak ordu ve hastane merkezinde gerçekleştirilen manevi danışmanlık hizmetleri, sonrasında üniversiteler, huzurevleri, hapishaneler gibi bireylerin manevi desteğe ihtiyaç duydukları tüm alanlarda gelişme göstermiştir.⁵² Manevi danışmanlık ve rehberlik faaliyetlerine hastane merkezinde bakıldığında akreditasyon çalışmaları tamamlanan hastanelerde manevi danışmanlık hizmetleri zorunluluk içerirken bunun dışındaki hastanelerde de gönüllülük esasıyla manevi danışmanlık modelleri geliştirilmektedir.⁵³ Manevi destek hizmetleri

⁴⁷ Bakar, "Dini Danışmanlık Eğitimi: AAPC Akreditasyon Kriterlerinin Türkiye Açısından Değerlendirilmesi", 1/263.

⁴⁸ Selda Karaaslan, "Manevi Bakım Hizmetlerinde Etik Kurallar ve Profesyonel Standartlar (ABD, Kanada ve İngiltere Örnekleri)", *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik (Cilt-1)*, ed. Ali Ayten vd., 2018, 1/284/ 285.

⁴⁹ Mustafa Koç, "Manevi-[Psikolojik] Danışmanlık ile İlgili Batı'da Yapılan Bilimsel Çalışmaların Tarihi ve Literatürü (1902-2010) Üzerine Bir Araştırma- I", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)* 12/2 (01 Haziran 2012), 209.

⁵⁰ Karaaslan, "Manevi Bakım Hizmetlerinde Etik Kurallar ve Profesyonel Standartlar (ABD, Kanada ve İngiltere Örnekleri)", 1/282.

⁵¹ Karaaslan, "Manevi Bakım Hizmetlerinde Etik Kurallar ve Profesyonel Standartlar (ABD, Kanada ve İngiltere Örnekleri)", 1/282/ 284.

⁵² Karaaslan, "Manevi Bakım Hizmetlerinde Etik Kurallar ve Profesyonel Standartlar (ABD, Kanada ve İngiltere Örnekleri)", 1/283.

⁵³ Koç, "Manevi-[Psikolojik] Danışmanlık ile İlgili Batı'da Yapılan Bilimsel Çalışmaların Tarihi ve Literatürü (1902-2010) Üzerine Bir Araştırma- I", 210.

İngiltere ve Kanada gibi gelişmiş ülkelerde bireylerin yaşamını tehdit eden ve tedavisinin mümkün olmadığı hastalığı olan bireylere, ihtiyaçları olan bakım ve tedaviyi sağlama noktasında 1990'lı yıllardan itibaren ilerleme kaydetmiştir.⁵⁴ Bu bağlamda Almanya'da çoğunlukla yaşlılık alanında çalışan 35.000'e yakın manevi danışman,⁵⁵ Amerika'da yaklaşık olarak her 108 hastaya düşen bir manevi destek görevlisi, İngiltere'de de 25'i Müslüman olmak üzere çoğunluğu Hristiyan olan toplam 4500 manevi destek uzmanı, görevini icra etmektedir.⁵⁶ Bunun yanında sağlık alanındaki etik kurullarda; Amerika'da 3000, Birleşik Krallık'ta 500'den fazla tam zamanlı manevi danışman, halen görevlerini sürdürmektedir.⁵⁷ Batı'da hastaneler özelinde gerçekleştirilen manevi danışmanlık hizmetlerinde geline son noktada, akredite edilen tüm sağlık hizmeti programlarının, Joint Commission on the Accreditation of Healthcare Organizations (JCAHO) (Sağlık Kuruluşlarının Akreditasyonu Birleşik Komisyonu) tarafından denetlendiği bilinmektedir.⁵⁸ Alanda etik ihlallerin önüne geçebilmek ve uygulamaları standartlaştırabilmek için Amerikan Psikoloji Birliği tarafından manevi danışmanlık için özelleştirilmiş bir alan tanımlanmıştır.⁵⁹ Yapılan bu çalışmaların yanı sıra alanla ilgili yayın faaliyetlerini sürdüren dergilerde mevcuttur; Pastoral Psikoloji isimli dergi Hollanda'da 1950 yılından beri, 1947 yılında The Journal of Pastoral Care adıyla yayınlanan sonrasında The Journal of Pastoral Care & Counseling adıyla Amerika'da yayına devam eden bir dergi, dini danışma ve rehberlik konularında makalelerin üç ayda bir yayımlanmaya devam ettiği Pastoral Care in Education adlı uluslararası bir dergi de İngiltere'de bulunmaktadır ve aynı zamanda alanla ilgili Amerika ve Avrupa ülkelerinde bir çok kitap yayımlanmıştır.⁶⁰

Batı'da hakkında bilimsel araştırma ve yayınların giderek çoğaldığı, pratikte uzmanlaşmanın sağlandığı, profesyonellik düzeyinde çalışmaların yürütüldüğünü söyleyebileceğimiz manevi danışmanlık ve rehberlik, Türkiye'de teorik çerçevesiyle ilgili kuramsal çalışmaların henüz yeni yeni yapılmaya başlandığı, pratik alanda yapılan

⁵⁴ Topuz, *Din Görevlilerinin Manevi Danışmanlık Yeterlilikleri*, 45.

⁵⁵ Halil Ekşi vd., "Kurumlarda Manevi Danışma ve Rehberlik", *Manevi Yönelimli Psikolojik Danışma*, ed. Halil Ekşi, 2020, 266.

⁵⁶ Topuz, *Din Görevlilerinin Manevi Danışmanlık Yeterlilikleri*, 48.

⁵⁷ Koç, "Manevî-[Psikolojik] Danışmanlık ile İlgili Batı'da Yapılan Bilimsel Çalışmaların Tarihi ve Literatürü (1902-2010) Üzerine Bir Araştırma- I", 210.

⁵⁸ Koç, "Manevî-[Psikolojik] Danışmanlık ile İlgili Batı'da Yapılan Bilimsel Çalışmaların Tarihi ve Literatürü (1902-2010) Üzerine Bir Araştırma- I", 211.

⁵⁹ Ekşi vd., "Kurumlarda Manevi Danışma ve Rehberlik", 266.

⁶⁰ Cebeci, "Bir Din Öğretimi Yaklaşımı Olarak Dini Danışma ve Rehberlik", 56.

çalışmaların ise alanın uzmanlık anlamında kurumsallaşmasından ziyade tanınma aşamasında olduğunu söylemek mümkün görünmektedir.⁶¹ Batı’da pastoral psychology, pastoral psychoterapy, pastoral care, pastoral counseling⁶² isimleriyle anılan manevi danışmanlık ve rehberlik; bireyin yalnızca dini problemleriyle değil din dışındaki problemleriyle de ilgilenen,⁶³ yaşanan hastalık, kaza, ölüm, suçluluk durumlarında ve gelişim dönemlerinde(ergenlik, genç yetişkinlik, yetişkinlik, yaşlılık vs.) yaşanan krizler karşısında, bireylerin hayatlarını önemli bir biçimde etkileyip onları psikolojik anlamda çıkmaza sokacak problem durumlarında bu bunalım durumlarını bireylerin manevi/ dini varoluşlarını dikkate alarak tekrardan bütüncül ve anlamlı bir hayat inşa etmeleri noktasında⁶⁴ bireylere sunulan yardım faaliyetleridir. Manevi danışmanlık ve rehberliğin Türkiye’deki gelişim seyrine bakıldığında ilk olarak psikolojik danışmanlık ve rehberliğin eğitim sistemine dahil olmasıyla birlikte 1950’li yıllarda gelişme kaydettiği bunu takiben de sürdürülen mesleki çalışmaların daha profesyonel bir düzeyde yapıлып yaygınlaşmasında 1989 yılında Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği’nin (PDR-DER) kurulmasının önemli bir etkiye sahip olduğu bilinmektedir.⁶⁵ Türkiye’de manevi danışmanlık ve rehberlik faaliyetleri Diyanet İşleri Başkanlığı’nın koordinatörlüğünde yürütülmektedir.⁶⁶ Diyanet İşleri Başkanlığı ile Sağlık Bakanlığı’nın koordinasyonunda 1995 yılında Hastane Din ve Moral Hizmetleri uygulamasıyla manevi destek hizmetlerinin ilk adımı atılmış⁶⁷ fakat başta alandaki uzmanların mesleki yeterliliği konusuna getirilen eleştiriler olmak üzere daha başka birçok eleştiri sebebiyle⁶⁸ 1996 yılında Danıştay 5. Dairesi’nin yürütmeyi durdurma kararı alması üzerine hastane din hizmetleri yürürlükten kaldırılmıştır.⁶⁹ Hastanelerde yürütülen manevi danışmanlık ve

⁶¹ Koç, “Manevî-[Psikolojik] Danışmanlık ile İlgili Batı’da Yapılan Bilimsel Çalışmaların Tarihi ve Literatürü (1902-2010) Üzerine Bir Araştırma- I”, 206.

⁶² Söylev, *Manevi Bakım ve Danışma Psikolojisi*, 84.

⁶³ Söylev, *Manevi Bakım ve Danışma Psikolojisi*, 79.

⁶⁴ Kasım Karaman, “Ceza İnfaz Kurumlarında Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetlerinde Vaka Örnekleri”, *Cezaevi Hizmetlerinde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik*, ed. Mahmut Zengin vd., 2019, 191.

⁶⁵ Faruk Karaca - Muhammet Cevat Acar, “Bireysel Psikolojik Danışma Sürecinde Danışanın Dini Kaynaklarının Kullanılması Üzerine Bir Vaka Örneği”, *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik (Cilt-I)*, ed. Ali Ayten vd., 2018, 1/158.

⁶⁶ Bedrettin Kesgin - Metin Erdem, “Türkiye’de Manevi Destek Hizmetlerinin Kurumsallaşması”, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 8/16 (01 Ekim 2018), 90.

⁶⁷ Karaaslan, “Manevi Bakım Hizmetlerinde Etik Kurallar ve Profesyonel Standartlar (ABD, Kanada ve İngiltere Örnekleri)”, 1/295.

⁶⁸ Koç, “Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Hastanelerdeki Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri (1995-2015): Sınırlılıklar ve Bir Eğitim Programı Önerisi”, 1/325.

⁶⁹ Söylev, *Manevi Bakım ve Danışma Psikolojisi*, 24.

rehberlik hizmetlerinin ilk dönemi böylelikle son bulurken ikinci dönemi 2015 yılında Ankara, İstanbul, Erzurum, Kayseri, Samsun, Ordu illerini kapsayan pilot uygulamanın gerçekleştirildiği⁷⁰ ve günümüze değin süregelen dönemi başlamıştır. Temmuz ve Aralık aylarını kapsayan 2015 yılında gerçekleştirilen pilot uygulamayla altı ilde, on iki sağlık kurumunda on beş manevi destek görevlisiyle 6045 hasta, hasta yakını ve hastane personeline manevi danışmanlık ve rehberlik hizmeti sunulmuştur.⁷¹ Bunun yanı sıra Diyanet İşleri Başkanlığı ile Adalet Bakanlığının 30 Mart 2001 tarihinde imzaladıkları protokol çerçevesinde ceza infaz kurumlarında, hükümlü ve tutuklular için düzenlenen din hizmeti faaliyetlerinin düzenlenmesi ile 2002 yılı itibariyle Diyanet İşleri Başkanlığının il ve ilçe müftülükleri bünyesinde açtığı aile irşat ve rehberlik büroları⁷² manevi danışmanlık ve rehberlik alanında atılan önemli adımlardandır. Bilhassa kadınlara sunulacak eğitim yoluyla toplumsal refahı arttırmayı; aile, kadın, çocuk, genç, yaşlı, engelli bireylerin yaşadıkları problemlere çözüm üretmek maksadıyla 2013 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü ile Diyanet İşleri Başkanlığı Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü arasında imzalanan protokol de alanda bir diğer önemli adımı oluşturmaktadır.⁷³ Bu minvalde Türkiye’de manevi danışmanlık hizmetlerinin 2000’li yıllardan itibaren ilk ciddi uygulamalarına başladığını ve sağlık, adalet, aile ve sosyal politikalar ile din hizmetleri alanlarında faaliyetlerini gerçekleştirdiğini görmekteyiz.⁷⁴ Manevi danışmanlık ve rehberlik faaliyetlerine akademik alanda gerçekleştirilen çalışmalar bağlamında bakıldığında; 1997 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde Mualla Selçuk danışmanlığında hazırlanan iki yüksek lisans teziyle birlikte dini danışma ve rehberlik konusu Türkiye’de ilk defa akademik alana taşınmıştır.⁷⁵ 2012 yılı itibariyle de üniversitelerde tezsiz yüksek lisans programları açılmaya başlanmış (Samsun 19 Mayıs Üniversitesi, Erzurum Atatürk Üniversitesi, Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sakarya Üniversitesi, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi), yine 2012 yılında Nurullah Altaş ve Mustafa Köylü’nün

⁷⁰ Koç, “Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Hastanelerdeki Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri (1995-2015): Sınırlılıklar ve Bir Eğitim Programı Önerisi”, 1/339.

⁷¹ Koç, “Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Hastanelerdeki Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri (1995-2015): Sınırlılıklar ve Bir Eğitim Programı Önerisi”, 1/340.

⁷² Topuz, *Din Görevlilerinin Manevi Danışmanlık Yeterlilikleri*, 70.

⁷³ Ekşi vd., “Kurumlarda Manevi Danışma ve Rehberlik”, 275.

⁷⁴ Kesgin - Erdem, “Türkiye’de Manevi Destek Hizmetlerinin Kurumsallaşması”, 89.

⁷⁵ Ömer Söylev, “Dini Danışma ve Rehberliğin Temel Kavramları ve Tarihi Arka Planı Üzerine Bir Değerlendirme”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 21/1 (15 Haziran 2017), 262.

editörlüğünde hazırlanan Dini Danışmanlık ve Din Hizmetleri kitabı, Aytekin Bulut'un kaleme aldığı Din Eğitiminde Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık kitabı ve Suat Cebeci'nin Dini Danışma ve Rehberlik kitabı yayınlanmıştır.⁷⁶ 2014 yılında alanda teorik ve ampirik araştırmalar yapmak için ilk kez Balıkesir Üniversitesi'ne bağlı olarak aynı üniversitede İlahiyat Fakültesi Din Psikolojisi Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi olan Mustafa Koç tarafından Manevi Psikolojik Danışmanlık Uygulama ve Araştırma Merkezi (BAUN- MADMER) kurulmuştur.⁷⁷ Literatürde dini danışmanlık modeli olması bakımından bir ilk olan 2014 yılında Turgay Şirin tarafından ele alınan Dini Danışma ve Rehberlik: İHSAN Modeli Manevi Danışmanlık çalışması bulunmaktadır.⁷⁸ 2015 yılı itibariyle Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Hastanelerde Manevi Destek adlı eğitim programıyla personele hizmet içi eğitimler verilmiştir.⁷⁹ Manevi danışmanlık ve rehberliğin ilk kez uluslar arası bir platformda ve disiplinler arası bir bakış açısıyla ele alındığı I. Uluslar arası Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Kongresi 7- 10 Nisan 2016 tarihlerinde İstanbul'da düzenlenmiştir.⁸⁰

Tüm bilgiler ışığında toparlayacak olursak; tarihsel olarak teorik anlamdaki ilk çalışmaların yapıldığı ve pratik anlamda da ilk uygulanageldiği yer olması anlamında doğduğu yer ve kökeninin Batı'ya dayandığı manevi danışmanlık ve rehberlik, bu sebepten ötürü Batı'da çok geniş bir külliyata sahiptir. Türkiye'de ise gerek teorik gerekse pratik anlamda doğuşunun çok yakın bir tarihi kapsadığı manevi danışmanlık ve rehberlik alanında yapılan çalışmalar, bir uzmanlaşma niteliği taşımaktan ziyade alanın tanınmasına yönelik bir çerçeve sunmaktadır. Türkiye'de ilk adımın sağlık alanında atıldığı manevi danışmanlık ve rehberlik, kısa bir dönem faaliyet alanı bulduktan sonra yürürlükten kaldırılmıştır. Daha sonra günümüz yakın tarihlerinde yeni dönemine başlayarak tekrardan faaliyet gösteren manevi danışmanlık ve rehberliğe sağlık alanı dışında farklı pek çok alanda da işlerlik kazandırmak amacıyla gerekli protokoller imzalanarak önemli adımlar atılmıştır. Bunun yanı sıra akademik camiada da, tanınırlığını arttırmak için adına çalışmalar, araştırmalar yapılmış, bildiri ve kongreler düzenlenmiştir.

⁷⁶ Söylev, *Manevi Bakım ve Danışma Psikolojisi*, 28.

⁷⁷ Bakar, "Dini Danışmanlık Eğitimi: AAPC Akreditasyon Kriterlerinin Türkiye Açısından Değerlendirilmesi", 1/273.

⁷⁸ Söylev, *Manevi Bakım ve Danışma Psikolojisi*, 28/ 29.

⁷⁹ Bakar, "Dini Danışmanlık Eğitimi: AAPC Akreditasyon Kriterlerinin Türkiye Açısından Değerlendirilmesi", 1/273.

⁸⁰ Söylev, *Manevi Bakım ve Danışma Psikolojisi*, 29.

Yine alanda bir ilk olması anlamında, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından 2020 yılında, Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Tezli Yüksek Lisans Programı açılmıştır.

2. MANEVİ DANIŞMANLIKTA TERAPİ SÜRECİ

Biyolojik, psikolojik, sosyal ve manevi bir varlığa sahip olan insanın en önemli özelliklerden ve hatta nevi şahsına münhasır olan özelliklerinden bir tanesi de kültür inşa edebilen bir varlık oluşudur. İnsan, toplumsal ve kültürel olanın içine doğar ve bu ortamda varoluşa gelir.⁸¹ Kültür; davranış, inanç ve sembolleri de içine alan dinamik bir süreç olduğu için toplumun sürekliliği bağlamında gerekli olan birliği ve anlam üretimini sağlamaktadır.⁸² Bu minvalde kültür, bireyin sahip olduğu değerlerden, onun maneviyatından ve dini inancından bağımsız olarak düşünülemez. Çünkü din, toplumdaki birliği, dirliği ve bireyin sahip olduğu en yüce anlamı tesis eden yegane olgudur. Toplumsal devamlılığın sağlanması bakımından kültür nasıl ki önemli unsurlardan biriye aynı şekilde din de devingen olma özelliğiyle toplumsal hareketliliği ve değişmeyi⁸³ gerekli kılarak toplumsal devamlılığa katkı sunmaktadır. Dinin, toplumsal işlevine en güzel örnek katılmış düşünce sistemlerinin hüküm sürdüğü, izahı olmayan inançlara körü körüne bel bağlandığı, aklın kullanım dışı bırakıldığı bir çağda Hz. Peygamberin çağrısına uyan toplumlarda meydana gelen köklü sosyo- kültürel değişimlerdir. Dinin insan yaşamında sahip olduğu bu nüfuzlu etki⁸⁴ Amerikan Psikoloji Derneği ile Amerikan Psikolojik Danışma Derneği başta olmak üzere bunlar gibi başka birçok kurum ve kuruluş tarafından din ve maneviyatın insan deneyiminin merkezi öneme sahip alanları olarak kabul edilmesinde etken olmuştur.⁸⁵ Özellikle de aşkın ve içsel referansların kaybedildiği, bireylerin kimliklerini satın alarak sahip oldukları nesnelere üzerinden tanımladıkları, toplumsal bilincin tüketim kodlarıyla örüldüğü, dini değerlerin

⁸¹ Özkan, “Dinin Anlaşılmasında Kültürel Etki”, 302.

⁸² Halil Ekşi - Berra Keçeci, “Manevi Yönelimli Psikolojik Danışmanlığın Kültürel Temelleri”, *Manevi Yönelimli Psikolojik Danışma*, ed. Halil Ekşi, 2020, 72.

⁸³ Abuzar, “Dinin Toplumsal Yaşam Üzerindeki Etkisi”, 146/ 147.

⁸⁴ Haque, “Psikoloji ve Dinin Etkileşimi”, 160.

⁸⁵ Ekşi vd., “Maneviyat ve Psikolojik Danışma”, 13.

de bundan nasibini alarak içeriğinin boşaltıldığı ve metalaştığı,⁸⁶ kapitalizmin egemen olduğu tüketim toplumunda dini ve manevi değerlerin hayatiyet kazanması aciliyet içermektedir. Bireylerin birbirlerinden farklılaşması noktasında fizyolojik ayrılıklarının yanı sıra zeka ve mizaçlarının da hatırı sayılır bir ayırt ediciliğe sahip olması,⁸⁷ her bireyin kendine özgü, biricik ve eşsiz bir sistemle donatılmış olması ve her bir insanın ayrı bir lisan olması dolayısıyla bireylerin hayatı üzerinde oluşturduğu etkinin ağırlığı değişken olan din, bireylerin davranışları için potansiyel bir rehberdir.⁸⁸ Bu sebeptendir ki bireylerin psikolojik iyi oluşunda ve sağlamlığında temel unsurlardan olan maneviyat ve din, bireylere sunulacak psikolojik yardım süreçlerinde göz ardı edilmemesi gereken bir mefhumdur.⁸⁹ Bireylere yaşadıkları ruhsal bunalımlar karşısında manevi ve dini öğeler çerçevesinde şifa olma anlayışının ilk örneklerine antik çağda; papazlar, rahipler, şamanlar, medyumlar, büyücüler tarafından gerçekleştirildiğine rastlanılmıştır.⁹⁰ İslam kültür ve geleneğinde tecrübi anlamda ilk danışmanlık örneğini, yaratılan ilk insan olan Hz. Adem'e Rabbin tüm isimleri öğretmesi ve yine Hz. Adem'in işlediği ilk günahattan pişmanlık duymasından ötürü Rabbin rehberliğinde nasıl tövbe edileceğini öğrenmesinde görmekteyiz.⁹¹ Bununla birlikte Hz. Lokman'ın kendi hayatında sadakatle bağlı kaldığı, yaşamı boyunca edindiği tüm bilgi ve tecrübeler doğrultusunda oğluna emanet olarak bıraktığı öğütler,⁹² Hz. Yusuf'un zindanda kaldığı günlerde gördükleri rüyaları ona yorumlatmak isteyen iki gençle yaptığı konuşmalar,⁹³ Hz. İbrahim'in heykellere tapınan topluluğa alegorik bir dil kullanarak kendilerini sorgulama ve yaptıkları davranışın anlamsızlığı ve yararsızlığı üzerine onları düşünmeye sevk eden tavrı, danışmanlık ve rehberlik faaliyetleri olarak nitelendirilmektedir.⁹⁴ Keza Hz. Muhammed'in Kur'an'ın kendisine yol gösterdiği ilkeler doğrultusunda insanları belli bir yöne kanalize etmekten ziyade yaşamayı tercih ettikleri seçenekler dışında başka alternatiflerin de var olduğunu

⁸⁶ Asım Kasapoğlu, "Tüketim Toplumu ve Din: Dinin Metalaştırılması", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/16 (11 Temmuz 2021), 928/ 930/ 935.

⁸⁷ Carrel, *İnsan Denen Meçhul*, 195.

⁸⁸ Allport, *Birey ve Dini*, 44/ 46.

⁸⁹ Ekşi vd., "Maneviyat ve Psikolojik Danışma", 19.

⁹⁰ Koç, "Manevî-[Psikolojik] Danışmanlık ile İlgili Batı'da Yapılan Bilimsel Çalışmaların Tarihi ve Literatürü (1902-2010) Üzerine Bir Araştırma- I", 208.

⁹¹ Nurullah Altaş, "Dini Danışmanlığın Teorik Temelleri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XLI (2000), 329.

⁹² Mevlüt Güngör, "Kur'an-ı Kerim'de Hz. Lokman", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XXXV (1996), 169.

⁹³ Altaş, "Dini Danışmanlığın Teorik Temelleri", 332.

⁹⁴ Altaş, "Dini Danışmanlığın Teorik Temelleri", 331.

onlara göstererek kendileri için en doğru olan seçimi yapmalarında yardımcı olmayı, onlara sorular sorup gözlem yapmalarına fırsat tanıyarak problemi fark etmelerini sağlayan bir yöntemle gerçekleştirmesi günümüz rehberlik anlayışıyla da örtüşen, Peygamberlerin toplumdaki rehberlik ve danışmanlık rollerine en güzel örneği teşkil etmektedir.⁹⁵ İfade edildiği üzere herhangi bir yönlendirme içermeyen terapi metodu bugün son derece önemsenen bir terapöti yöntemi olmakla birlikte bireyin iradi bir şekilde yaşam durumunu keşfetmesini, sahip olduğu değerlerini revize etmesini, potansiyelinin ve sorumluluklarının farkına varmasını, kendisiyle yüzleşerek daha bütünsel bir yaşam sürmek için yeni düşünce ve davranış şekillerini deneyimlemesini içermektedir.⁹⁶ Bu minval üzere Hristiyan Batı kültürü ve geleneği içerisinde doğup gelişen manevi danışmanlık ve rehberliğin İslam kültür ve geleneğinde de var olduğunu, kadim zamanlardan günümüze değin süregeldiğini görmekteyiz.⁹⁷ Manevi danışmanlık ve rehberlik, insanların genel ihtiyaçları ile durumlarını anlama ve kullanılacak yöntemlerin etkililiğini yordamada sosyolojiyle, içsel ihtiyaçlarını anlamada ve farklı ruhsal durumlar karşısında nasıl bir yaklaşım sergileneceği konusunda psikolojiyle, manevi ve dini referansların dikkate alınması bağlamında teolojiyle iştirak halde bulunan interdisipliner bir alandır.⁹⁸ Bu bağlamda manevi danışmanlık ve rehberliğin bireylerin fiziksel, bilişsel ve manevi boyutları arasındaki bağlantının sürdürülmesini sağlayan bir sağaltım modeli sunarak⁹⁹ bireylerin bütüncül açıdan iyi oluşlarını ve güçlendirilmelerini sağlamak amacıyla farklı disiplinleri ve bileşenleri bir araya getiren bir yaklaşım olduğunu söylemek mümkündür.¹⁰⁰ Bireylerin iyi oluşlarında ve sorunlarla başa çıkmalarında kullandıkları stratejilerden biri olan¹⁰¹ din ve maneviyatın psikoterapi sürecinde kullanılmasının ruhsal sağaltımda iyileşme oranlarını ve kalıcılığı arttırdığı yönünde araştırmalar mevcuttur.¹⁰² Manevi danışmanlık, bireylerin yaşamının aşkın veya kutsal bir boyutu içerdiğini kabul eden danışmanlar tarafından gerçekleştirilen dolaylı, dolaysız,

⁹⁵ Altaş, “Dini Danışmanlığın Teorik Temelleri”, 332/ 333/ 335.

⁹⁶ Allport, *Birey ve Dini*, 115.

⁹⁷ Söylev, “Dini Danışma ve Rehberliğin Teolojik Temellerine İslami Yaklaşım”, 97.

⁹⁸ Karaaslan, “Manevi Bakım Hizmetlerinde Etik Kurallar ve Profesyonel Standartlar (ABD, Kanada ve İngiltere Örnekleri)”, 1/281.

⁹⁹ Koç, “Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Hastanelerdeki Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri (1995-2015): Sınırlılıklar ve Bir Eğitim Programı Önerisi”, 1/322.

¹⁰⁰ Ekşi - Keçeci, “Manevi Yönelimli Psikolojik Danışmanlığın Kültürel Temelleri”, 76.

¹⁰¹ Halil Ekşi - M. Şerif Keskinoglu, “Manevi Yönelimli Psikolojik Danışma Teknikleri”, *Manevi Yönelimli Psikolojik Danışma*, ed. Halil Ekşi, 2020, 220.

¹⁰² Canşı, “Psikoterapi Sürecinde Manevi Temelli Müdahaleler”, 100.

literal, sembolik, sözel ya da sözel olmayan iletişim biçimlerinin kullanıldığı, danışanların stres ve kaygılarıyla başa çıkmalarında tüm yardım etme faaliyetlerini içeren özel bir danışmanlık türüdür.¹⁰³ Aşkın ve metafizik boyuta sahip olan bireyin, din ve maneviyata meylinin varoluşsal bir ihtiyaç olarak bünyesinde bulunduğu, Maslow'un görüşlerinin öncülüğünü içeren transpersonal psikolojide dikkat çekilmesiyle birlikte modern psikolojide maneviyata dair ilk ciddi yaklaşımların gerçekleştirildiği görülmekte ve bunun yanı sıra kuramsal alt yapısı pastoral danışmanlığa dayanan dinsel ve manevi yönelimli yaklaşımların, manevi yönelimli hümanist psikoloji ve tasavvuf psikolojisi etkisinde olduğu söylenmektedir.¹⁰⁴ Hümanist psikolojinin kurucusu Maslow, insanın içsel doğasının tıpkı biyolojik doğasında olduğu gibi; emniyet, sevgi, aidiyet, hakikat ve kendini gerçekleştirme gibi vücudun birtakım vitamin ve minerallere duyduğu ihtiyaç kadar hayati önem taşıyan manevi ihtiyaçları olduğunu ifade etmektedir.¹⁰⁵ Bunun üzerine Maslow, kendini gerçekleştiren insanları tanımlamak için belirtilen karakteristik özelliklerin; gerçeğin, iyinin ve güzelin aynı potada eritilmesi, bilgelik, dürüstlük, benliğin aşkınlığı, dostluk, incelik, daha alt düzeydeki tutkuların daha yüce olan için terk edilmesi gibi, dinlerin ortaya koyduğu ideal insan tanımıyla örtüşür vaziyette olduğunu ifade eder.¹⁰⁶ Öyle ki daha etkili ve etkin bir danışmanlık süreci için manevi birikimlerin terapi sürecine dahil edilmesi ve problemin çözümüne danışanın maneviyatını da dahil ederek eğilmek önem taşımaktadır.¹⁰⁷ Manevi danışmanlık ve rehberlik süreci diğer psikolojik danışma süreçlerine benzer özelliklere sahip olup danışan ve danışman arasındaki çift yönlü etkileşime dayalı olarak ilerlemekte ve mesleki yeterlilik ve beceriler ile süreçte etkili olan bazı tutum ve değerler etrafında şekillenmektedir.¹⁰⁸ Danışmanın kültürü, dünya görüşü, kişisel farkındalığı, insani ve manevi gelişimi, iletişim, durumları değerlendirme, teşhis ve tedavi konularında sahip olduğu beceriler onun danışma sürecinde manevi ve dini öğeleri kullanma yeterliliğini etkilemektedir.¹⁰⁹ Manevi danışmanlık sürecinde kullanılan beceriler temel psikolojik danışmanlıktaki;

¹⁰³ Dilek Akça Koca - Yahya Şahin, "Manevi Danışmanlık Yeterlilikleri", *Manevi Yönelimli Psikolojik Danışma*, ed. Halil Ekşi, 2020, 179.

¹⁰⁴ Ekşi - Keskinoglu, "Manevi Yönelimli Psikolojik Danışma Teknikleri", 220.

¹⁰⁵ A. Maslow, akt. Meydan, "Bireyin Manevi Potansiyel ve İhtiyaçlarını Dikkate Alan Bir Din Eğitimi Anlayışı Üzerine Değerlendirmeler", 1/216.

¹⁰⁶ Abraham Maslow, *İnsan Olmanın Psikolojisi*, ed. Seda Toksoy - Uğur Alkapar, çev. Okhan Gündüz (İstanbul: Kuraldışı Yayıncılık, 2011), 163.

¹⁰⁷ Ekşi - Keskinoglu, "Manevi Yönelimli Psikolojik Danışma Teknikleri", 223.

¹⁰⁸ Söylev, *Manevi Bakım ve Danışma Psikolojisi*, 148-149.

¹⁰⁹ Koca - Şahin, "Manevi Danışmanlık Yeterlilikleri", 167.

empati kurma, etkin dinleme, yansıtma, bilgilendirme, konuşmaya özendirme, mülakat, yapılandırma, kişiselleştirme, yüzleştirme, özetleme gibi orijinde yer alan becerilerdir.¹¹⁰ Terapi sürecinin en önemli ilkelerinden biri danışanın, manevi ve dini eğilimleri dahil olmak üzere bütün özelliklerine karşı hassas ve duyarlı olmayı gerektiren koşulsuz kabuldür.¹¹¹ Burada söz konusu olan, danışanların kendilerine ait inanç ve duygulara sahip olma haklarının olduğunun danışman tarafından bilinmesidir.¹¹² Bunun haricinde terapide önemli olan diğer ilkeler; bireyin duygu ve düşüncelerini sansürsüz bir şekilde içtenlik, doğruluk, dürüstlikle aktarabilmesi anlamına gelen saydamlık; danışanın süreç içinde hangi duyguları yaşadığını doğru bir şekilde anlayıp paylaşarak onun yanında olmak için danışmanın empatik bir anlayış sergilemesi ve öğrenmenin de temel ilkelerinden biri olan somuttan soyuta ilkesinde olduğu gibi danışmanın danışanı net, belirgin, kişisel ifadeler kullanma yönünde desteklemesi anlamında somutluktur.¹¹³

Psikolojik danışma yaklaşımlarının her birinde bulunan ve manevi danışmanlıkta da dikkat edilmesi gereken özelliklere değinecek olursak; sözlü ve sözsüz iletişimin bir arada ilerlediği danışma sürecinde iletişimin temel beceri olarak karşımıza çıkışı; danışanın davranış ve tutumlarıyla bir bütün olarak ilgilenildiği ve bunların her birine hitap edebilmenin gerekliliğini içeren danışmanlık sürecinde duygu, davranış ve ilişki örüntülerini tanımlayabilme ve bunlara doğru karşılığı verebilmenin önemli oluşu; danışanların danışmanlık hizmetini almaya gönüllü kişiler olduğunu danışmanın hatırında tutması ve bu sebeple süreçte danışandan bilgi almaya veya onu sürece devam etmeye zorlamanın söz konusu olmayışı; gizlilik ve özel yaşama saygının sürecin ayrılmaz bir parçası oluşu; süreçte danışmanın kendi kişisel yaşamından örnekler vermesinin uygun olduğu durumlarda bunun, ölçüyü kaçırmamak ve danışmanın dikkati kendi üzerine çekerek sürecin karmaşıklaşmasına mahal vermemek koşuluyla yapılması bunlardan bir kısmıdır.¹¹⁴

Manevi danışmanlık sürecinin nasıl ilerleyeceği konusunda genel olarak izlenecek yol haritasına bakıldığında; danışman kullanacağı manevi ve dini tekniklerle ilgili danışanı bilgilendirmeli ve bu teknikleri ona açık bir şekilde açıklayıp onun onayını almalı, bu teknikleri kullanmadan önce danışanın değerleri çerçevesinde hareket etmeli, danışanın

¹¹⁰ Ekşi vd., “Kurumlarda Manevi Danışma ve Rehberlik”, 266.

¹¹¹ Koca - Şahin, “Manevi Danışmanlık Yeterlilikleri”, 173.

¹¹² Söylev, *Manevi Bakım ve Danışma Psikolojisi*, 166.

¹¹³ Söylev, *Manevi Bakım ve Danışma Psikolojisi*, 166/ 168/ 170.

¹¹⁴ Hackney - Cormier, *Psikolojik Danışma İlke ve Teknikleri*, 7.

dini ve manevi yönü hakkında bilgi sahibi olmalı, en önemlisi de kullanılacak bu tekniklerden önce danışanla arasında güvenli bir ilişkinin kurulmuş olması ve o an için bu teknikleri kullanmanın uygun olup olmayacağını ölçüp tartmalı, danışman kendi değer ve inançlarını danışana benimsetmeye çalışmamalı ve danışman manevi müdahale yöntemlerini uygulama konusunda esnek davranmalı, bunları her danışan için aynı biçim ve katılımda uygulamamalıdır.¹¹⁵ Bu hususlar çerçevesinde gerçekleştirilen manevi danışmanlık süreci etik açıdan; ilk olarak danışmanlık sürecinde karşılaşılabilecek olası problemlerin de önlenmesi noktasında danışman, sahip olduğu teorik bakış açısı ve yaklaşım tarzını, kullanacağı manevi müdahale tekniklerini, gizlilik koşullarını ve mali açıdan bilgilendirmeleri de içeren bilgilendirici onam formunu danışana sunmalıdır; danışman gerek gördüğü durumlarda yetkili kurumlarla ve meslektaşlarıyla terapötik ilişkiye olumlu katkılar sunması ve danışanın yararına olması bağlamında işbirliği içinde olmalıdır; danışman ve danışan arasında sevgililik, kişisel arkadaşlık, iş ortaklığı, hocası veya süpervizörü olmak gibi ilişki durumları olmamalıdır; danışman danışanın problemine göre o problem alanına en uygun terapötik teknikler için ve danışanın manevi ya da seküler tarzda bir danışmanlık isteyip istememesi ve kendini daha rahat hissetmesi durumuna göre danışana uygun bir yönlendirmede bulunmalıdır; terapist/ danışman kendi inanç ve değerleri her ne olursa olsun danışanı ile arasındaki değer ve inanç farklılıklarını bilip kabul ederek danışanın maneviyatını geliştirici yönde destekleyip ona saygı duymalıdır; danışman/ terapist aldığı eğitim, öğretim, süpervizyon, konsültasyon ve profesyonel tecrübeye dayalı olarak yetkin olduğu alanlarda hizmet vermelidir.¹¹⁶ Manevi danışmanın yetkinliğe sahip olması onun birtakım manevi yeterlilikleri taşımasıyla ilgilidir. Dinin ve maneviyatın psikolojik danışmanlıktaki öneminden bahsederek bunların danışmanlıkta kullanımıyla ilgilenen ve danışmanın edinmesi gereken yeterliliklerden söz eden ACA (American Counseling Association), CACREP (Council for Accreditation of Counseling and Related Educational Programs) gibi uluslararası kuruluşlardan olan ASERVIC (Association for Spiritual, Ethical and Religious Values in Counseling)'in bildirdiği yeterlilikler bağlamında literatürde, bir danışmanın; din ve maneviyat ilişkisini açıklayabilme, manevi inanç ve uygulamalar ile dini, kültürel bir bütünlük içerisinde tanımlayabilme, sahip olduğu inanç sistemiyle ilgili kabulünü,

¹¹⁵ Halil Ekşi - Yakup İme, "Manevi Danışmanlıkta Etik Konular", *Manevi Yönelimli Psikolojik Danışma*, ed. Halil Ekşi, 2020, 342-343.

¹¹⁶ Ekşi - İme, "Manevi Danışmanlıkta Etik Konular", 343/ 345/ 347/ 351/ 354.

anlayışını, hassasiyetini arttırmak için kendi dini ve manevi inançlarını keşif içerisinde olma ve bu sahip olduğu dini ve manevi inanç sistemini tanımlayabilme, başka çeşitli dini ve manevi gelişim modellerini açıklayabilme, danışanın dini ve manevi inançlarına karşı kabul ve duyarlılık gösterme, danışanın manevi tanımlamasını anlamak için kendi sınırlarını belirleyerek uygun yönlendirme becerilerini ve genel kaynak önerilerini gösterme, danışanın terapide manevi kaynakların kullanımıyla ilgili hangi tavra sahip olduğunu değerlendirme, danışanın tercihlerine uygun olan manevi temalara karşı duyarlı ve saygılı olma ve bu tercihlerine uygun olarak danışanın manevi inançlarını terapiye katma gibi yeterliliklere sahip olması gerektiği yer almaktadır.¹¹⁷ Danışmanın/terapistin sahip olması gereken bu yeterliliklerin ardından danışmanın/terapistin manevi danışmanlık ve rehberlik sürecinde kullanabileceği tekniklerden bir kısmına değinilecek olursa: Danışanların bakış açıları, geçmiş yaşantıları, etkilenme durumları ve manevi yönelimleri hakkında fikir edinmeyi, aynı zamanda onların kendi durumlarıyla ilgili bakış açılarını gözden geçirmelerini sağlayan danışanların kendi yaşamlarına dair yazılı olarak bilgi aktarması anlamına gelen teknik otobiyografi tekniğidir. Danışanların duygularını açıklayabilmek, kullandıkları semboller ve metaforlarla çelişkili düşüncelerini fark etmek için çok boyutlu bir muhtevaya sahip olan teknik şiir yazma tekniğidir. Grup terapisinde uygulanabilecek olan, bireyin kendisini üzen problem durumunu bir grup karşısında canlandırarak ifade etmesini içeren teknik psikodrama tekniğidir. Ancak bu tekniği kullanabilmek danışmanın bu konuda yeterli bir bilgiye, deneyime, yaşantıya sahip olmasını gerekli kıldığı için özel bir eğitim ve uzmanlık gerektirmektedir. Kişinin sahip olduğu yıkıcı ve işlevsel olmayan düşünceleri değiştirmek için kişinin inanç ve değerlerinden yararlanarak belirli müzikler ve hayaller üzerinden anksiyeteyi azaltma, kişinin kendini daha iyi hissetmesini sağlama amacıyla gerçekleştirilen teknik ise imajinasyon tekniğidir. Danışanlar gördükleri kabuslar ve karışık rüyaları yorumlatarak rahatlatılma ihtiyacı duyabildiklerinden rüyalarının pozitif olarak yorumlanması ve danışanı da rüyalarını bu şekilde yorumlamaya teşvik eden rüya yorumlama tekniği söz konusudur. Ancak bu tekniği uygulayabilmek için de bu alanda yeterliliğe sahip olmak gerekmektedir. İnsanlık tarihinde bireye örnek ve öğretici olması açısından model olabilecek birçok şahsiyet bulunmaktadır, bu şahsiyetlerin bireye örneklendirme olarak sunulmasını içeren model gösterme tekniği bulunmaktadır. Yaşamın ve yaşanılan her

¹¹⁷ Koca - Şahin, "Manevi Danışmanlık Yeterlilikleri", 166/ 171.

şeyin bir anlamı olduğunu, bunu bireylerin bireysel yaşamlarında tecrübe edebileceklerini savunan teknik logoterapi tekniğidir. Kişinin yaşadığı anın farkında olabilmesi, bütün oluşları yargısızca fark ederek, değiştiremeyeceği şeyleri kabullenmesi için farkındalık temelli okuma, özellikle de şiir okuma, bedeninde olanlara odaklandığı beden tarama ve farkında nefes alma egzersizlerini içeren teknik farkındalık terapisisdir. Bireylerin yaşadıkları problemlerle başa çıkabilmeleri noktasında kitaplardan faydalanarak ona belirli kitaplar okuyarak gerçekleştirilen bibliyoterapi; kısaca ya da hikayeler üzerinden bireye sunulan anlatılarla bireyin yaşamını anlamlandırmasını ve yaşadığı probleme farklı bir perspektiften bakabilmesini sağlayan öyküsel terapi; bilişsel, duyuşsal ve davranışsal boyuta sahip olan sabır, şükür, tevekkül, tefekkür ve tövbe kavramlarıyla danışanda bir bilinç oluşturma tekniği söz konusu tekniklerden bazılarıdır.¹¹⁸

Eğitim, ceza infaz ve sağlık kurumları başta olmak üzere, yaşlı, genç, engelli bireyler ve ailelere yönelik gerçekleştirilen ve bunların dışında birçok alanı da kapsayan manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin bir kısmına değinecek olursak:

Eğitim kurumlarında gerçekleştirilen manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerine Batı eksenli bakıldığında papazlık uygulamaları göze çarpmaktadır; Avustralya’da 1890’larda okullarda görev yapmaya başlayan papazların, 1943- 1945 yılları arasında The Council for Christian Education in Schools (Okullarda Hristiyanlık Eğitimi Kurulu) adıyla hizmetlerine devam etmiş; bu hizmetlerle öğrencilerin değer kazanımını sağlama, insan ilişkilerini sağlamlaştırma, benlik bilincini geliştirme, olumlu bir gelecek algısı oluşturma, iyi olma halinin devamlılığını sağlama gibi birçok amacı gerçekleştirmeyi hedeflemişlerdir.¹¹⁹ Okullarda gerçekleştirilen manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmalarında kutsal metinler okuma ve öğrencilerin manevi dünyalarına ilişkin deneyimlerini, duygularını ve düşüncelerini ifade edebildikleri manevi hikayelerini yeniden yazdırma yöntemi ve kutsal metinleri temel alarak öğrencilerin kendilerini ve manevi yönlerini tanımaları için açık uçlu sorular sorma yöntemi kullanılmakla birlikte öğrencilerin güçlü taraflarını kendilerine bildirerek onlara kendilerini tanıma imkanı sunan manevi gelişim ölçekleri de kullanılmaktadır.¹²⁰ Eğitim alanında sürdürülen manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmalarının uluslararası alanda dini misyona sahip

¹¹⁸ Ekşi - Keskinoglu, “Manevi Yönelimli Psikolojik Danışma Teknikleri”, 224/ 225/ 226/ 229/ 233/ 235/ 237/ 238/ 241/ 242/ 252/ 253.

¹¹⁹ Ekşi vd., “Kurumlarda Manevi Danışma ve Rehberlik”, 266/ 267/ 268.

¹²⁰ Ekşi vd., “Kurumlarda Manevi Danışma ve Rehberlik”, 270.

okullarda gerçekleştirildiği gözlenirken Türkiye’de ise bizzat eğitim alanında manevi danışmanlık ve rehberlik adı altında bir çalışma gerçekleştirilmediği, bu alanda yalnızca din eğitimi uygulamalarının mevcut olduğu görülmektedir.¹²¹

Yaşlılık alanında manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerine bakıldığında 2003 yılında Aile İrşat ve Rehberlik Büroları’nın kurulmasıyla başlayıp 2008 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile Diyanet İşleri Başkanlığı arasında imzalanarak 2011 yılında güncellenen protokol ile huzurevlerinde sürdürülen uygulamaların yaygınlaştığını görmekteyiz.¹²² Yaşlılık döneminde yaşanan fizyolojik ve psikolojik değişimlerin yaşlılarda yol açtığı duygusal yıkımlar karşısında onların ilgisini çekecek, hayata bağlılıklarını arttıracak, sosyal ilişkilerini güçlendirecek, ihtiyaçlarına cevap verebilecek manevi desteğin onların psikolojik ve sosyal yönden daha sağlıklı ve daha iyi hissetmelerine vesile olacağı bilinmektedir.¹²³ En başta yaşlı bireylere yöneltilecek olan “nasılsın?” sorusu son derece önemli olmakla birlikte; onlarla empati kurmak, korkularını ve umutlarını paylaşmak, üzüntülerinin farkına varmak, inanç ve kültürleri ne olursa olsun onları kabul ettiğini gösteren bir tavır içerisinde olmak yaşlılara sunulacak manevi danışmanlık hizmetleri kapsamında yer almaktadır.¹²⁴

Ceza infaz kurumlarında günlük yaşantısından, sevdiklerinden uzakta hapis ortamında yaşamına devam eden bireylerin çektiği vicdan azabı ve pişmanlık duyguları zaman geçtikçe yerini kin ve düşmanlık gibi duygulara bırakabilmekte buna bir de artarak devam eden yalnızlık duygusu eklenmekte, tüm bu sebepler bir bütün olarak değerlendirildiğinde onlara güven veren, yaşadıkları duygu değişimlerine, problemlerine cevap olabilecek, kendilerini affetmelerini, sevmelerini, tanımalarını ve kendilerini gerçekleştirmelerini sağlayacak, tekerrür eden hatalar yapmalarını önleyecek, onları sağlıklı bireyler olarak topluma kazandıracak manevi danışmanlık uygulamaları önemli bir ihtiyaç olarak karşımıza çıkmaktadır.¹²⁵ Cezaevlerinde yürütülen manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri ilk defa 1982 yılında planlı ve programlı bir şekilde ele alınıp uygulanmakla birlikte bu alanda manevi rehberliğin neyi kapsadığı ve nasıl uygulanacağına yönelik net bir tanımlama bulunmamaktadır.¹²⁶

¹²¹ Ekşi vd., “Kurumlarda Manevi Danışma ve Rehberlik”, 268/ 270.

¹²² Ekşi vd., “Kurumlarda Manevi Danışma ve Rehberlik”, 273.

¹²³ Topuz, “Manevî Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetlerinde Temel Nitelik ve Yeterlilikler”, 1/245.

¹²⁴ Ekşi vd., “Kurumlarda Manevi Danışma ve Rehberlik”, 275.

¹²⁵ Topuz, “Manevî Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetlerinde Temel Nitelik ve Yeterlilikler”, 1/244.

¹²⁶ Ekşi vd., “Kurumlarda Manevi Danışma ve Rehberlik”, 279.

Hastanelerde olan hastaların yaşadıkları endişe, kaygı, korku, üzüntü, depresyon, kızgınlık, suçluluk duygularıyla başa çıkmalarında, dış dünyayla irtibatlarını kesmeleri, isyan etmeleri, utanma, sağlıklı kişilere karşı öfke duyguları geliştirme ve kendilerini tehlikeye sokacak davranışlar sergileme eğilimlerine karşı¹²⁷ onlara sunulacak ve en az hastalar kadar hasta yakınları ile hastane çalışanlarının da ihtiyaç duyduğu manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamaları sağlık alanında önemli bir destek sağlamaktadır. Yaklaşık kırk yıldır resmi hizmet politikası olarak bazı Avrupa ülkelerinde uygulanmakta olan hastanelerde manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri; İngiltere’de, 1999 yılında 236 manevi danışmanlık kurumu, 400 toplumsal manevi danışmanlık ve rehberlik hizmet merkezi ile hastane bakım hizmet birimi, 209 hastanede de manevi danışmanlık ekibinin oluşturulduğu, 2011 yılından itibaren de Hollanda’da 100’e yakın bakım kurumunda 850’ye yakın manevi danışmanın çalıştığı bilinmektedir.¹²⁸ Hastanelerde gerçekleştirilen manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamalarına Türkiye sathında bakıldığında çalışanların, hastane din görevlisi olarak daha çok ölüm sonrası cenaze işlemlerini gerçekleştiren hizmetler sundukları, hastaların ve hasta yakınlarının da çoğunlukla bu görevlilerin nerelerde, nasıl çalıştıklarına dair bilgisinin bulunmadığı dolayısıyla da hastanelerde görev yapacak manevi danışmanların temel ve özel alandaki eğitimlerinin bir problem durumu olarak mevcut olduğunu söylemek mümkündür.¹²⁹ Danışmanın merkezde olup tek taraflı olarak hastaya bilgiler sunulan model olan tebliğ ve irşad; hastanın merkezde yer aldığı ve tedavi yönteminin onun ihtiyaçları çerçevesinde geliştirildiği, psikoterapiye benzeyen ve C. R. Roger ve A. Maslow tarafından temelleri atılan sonrasında da Hristiyan ilahiyatçılar A. T. Boisen, S. Hiltner , H. J. Clinebell tarafından sıklıkla kullanılan bir model olan terapi ve tedavi; diyalog esasına dayalı olarak ilerleyen, tebliğ ve irşad ile terapi ve tedavi modelinin birleşimi olan teselli ve tefsir modeli hastanelerde yaygın olarak kullanılan hizmet modelleridir.¹³⁰

Ulaşılan bilgiler ışığında; manevi ve dini öğelerin, bireylerin ruhsal sağaltımında başvurulan önemli birer kaynak oluşlarının henüz çok yeni keşfedilmesiyle birlikte bu

¹²⁷ Topuz, “Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetlerinde Temel Nitelik ve Yeterlilikler”, 1/244.

¹²⁸ Koç, “Diyadin İşleri Başkanlığı’nın Hastanelerdeki Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri (1995-2015): Sınırlılıklar ve Bir Eğitim Programı Önerisi”, 1/328.

¹²⁹ Koç, “Diyadin İşleri Başkanlığı’nın Hastanelerdeki Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri (1995-2015): Sınırlılıklar ve Bir Eğitim Programı Önerisi”, 1/355.

¹³⁰ Koç, “Diyadin İşleri Başkanlığı’nın Hastanelerdeki Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri (1995-2015): Sınırlılıklar ve Bir Eğitim Programı Önerisi”, 1/330.

öğelerin psikolojiye aktarımı gerçekleşmiştir. Böylelikle bireylerin yaşadıkları sıkıntılı süreçlerde, problem olarak gördükleri durumları ele almada, manevi ve dini referanslar aracılığıyla onlara destek olmayı içeren manevi danışmanlık ve rehberlik adıyla yeni bir alan doğmuştur. Bir disiplin olarak doğuşu her ne kadar çok yakın bir tarihi kapsasa da, kadim gelenekte benzer uygulama ve içeriklerin izlerine rastlayabileceğimiz manevi danışmanlık ve rehberlik, son derece özenle ve titizlikle yürütülmesi gereken bir süreci içermektedir. Bu noktada danışmanın bir takım mesleki yeterlilik ve becerilere, danışanla kurduğu sağlam, sağlıklı, içtenlikli, güvenli ve dengeli bir ilişkiye ve sürecin en iyi ve en verimli şekilde sürdürülebilmesi için akışa uygun bir yaklaşım tarzının sergilenmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VAROLUŞÇU PSİKOLOJİ VE MANEVİ DANIŞMANLIK

1. VAROLUŞÇULUK- VAROLUŞÇU PSİKOLOJİ- MANEVİ DANIŞMANLIK İLİŞKİSİ

Rabbin yaratmaya murad ettiği bir varlık olması dolayısıyla iradesinin onda zuhur ettiği insan, varoluşu üzerinde belirleyici etkiye sahip olması açısından madde varlığından çok ruh ve mana varlığıdır. Organizmanın canlılığını ve bedenine harekete geçmesini sağlayan ruh, Hz. Peygamber'in ifade ettiği üzere insan davranışlarına yön veren özdür.¹ İnsanın, akledebildiği ve zekasını kullanabilme kapasitesini geliştirebildiği ölçüde belirli bir basirete sahip olması bağlamında yapabilirlikleri bakımından sınırlı ve diğer bütün varlıkların aksine ölümlü bir varlık oluşunun farkında ve bilincinde olan sonlu bir varlık oluşu onun en belirgin özelliklerindedir. Sınırlı ve sonlu bir varlık olan insan, heva ve hevesleri bakımından sınırsız isteklere sahiptir. Bu sınırsız isteklerin bünyesinde inkişaf ettiği, Rabbin ruhundan pay alarak (Hicr, 15/ 29) hayatın kendisine bahşedildiği insan, birtakım zaafarla yaratılmıştır. İnsanın fitrat üzere taşıdığı bu zaafılar, Kur'an- ı Kerim'de; aceleci (Enbiya Suresi 37. Ayet), hırslı (Mearic Suresi 19. Ayet) ve zayıf (Nisa Suresi 28. Ayet) oluşu gibi birçok yönüyle karakterize edilmektedir. İlk etapta olumsuz gibi algılanabilen bu özellikler esas olarak insanın gelişmeye ve kendini gerçekleştirmeye açık olan yönlerinin ifadesidir. Bu noktada birey, fitri olarak sahip olduğu bu özellikleri olumsuz olarak algılayıp anlamlandırır ve bunları olumlu yönde geliştirmese; aceleci oluşunu bu dünyada sonlu bir varlık olduğu bilinciyle güzel işler yapma yönünde kullanmazsa, hırslı oluşunu daha iyi ve daha hayırlı işler yapma yolunda, onu motive eden güç olarak kullanmazsa ve zayıf oluşunu ölümlü bir varlık olmasından kaynaklı yapabilirliklerinin de bir sınırı olduğu ve tam anlamıyla tamamlanmışlığın yalnızca Allah'a mahsus olduğu yönünde bir kavrayışla ele almazsa psikolojik olarak çıkmaza girmesi ve kendini tüketmesi muhtemeldir. İnsan, bu aceleci, hırslı ve zayıf oluşunu hep

¹ Mehmet Emin Özafşar vd. (ed.), *Hadislerle İslam* (Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), 2015), 1/297. Bu ifadenin hadislerden çıkarımlarda bulunan, Hadislerle İslam külliyatının yazarlarına ait olduğunu ifade etmek isteriz.

her şeyin en iyisine ve daha fazlasına sahip olmayı isteme, sahip olduklarıyla yetinmeme ve herkesten üstün konumda olma arzusunu gerçekleştirmek üzere kullanır. Halbuki insan, ne kendisini en aşağıda, güçsüz, eksik, günahkâr hissedecek kadar kötü bir varlık ne de en güzel, en kusursuz ve en üstün hissedecek kadar mükemmel bir varlıktır. Bilakis insan, Yüce Yaratıcı'nın onu parmak izlerine varıncaya dek diğerlerinden ayrı, kendine has ve biricik olarak yaratmış olduğu müstesna bir varlıktır. İnsanın, yaratılmış diğer bütün varlıklardan farklı ve özel bir yerde konumlandırılışını Rab, Bakara Suresi 30. ayette insanı yeryüzüne halife olarak gönderdiğini ifade ederek en güzel haliyle vurgulamıştır. Tüm bu özellikler insana dair ve insanı anlama noktasında bize bilgiler sunarken onu tanımlama noktasında yetersiz kalacaktır. Esasında bu, tam da varoluşçu yaklaşımda da vurgulanageldiği üzere insanın belirli kalıplar içinde tanımlanmaktan ziyade her daim canlı ve akışkan bir varoluşa sahip olduğunun göstergesidir. İnsanın taşıdığı bu dinamik ve devinimsel yapı onu, belirli bir çerçeve içerisine yerleştirecek her türlü tanımlamadan uzaklaştırır. Bu noktada öznesi insan olan, insana dair söylenecek yeni sözlere parantez açan, insanın insan olmaklığı üzerine düşünceler geliştiren, insanın oluş sürecine dikkat çeken ve bunun üzerine kafa yoran varoluşçuluk önemli bir bakış açısı sunmaktadır. Varoluşçu düşünceye göre insanı bağlayan hiçbir kural ve kaide yoktur, ona yol gösterecek,² rehber olacak kendinden başka hiçbir pusula yoktur; insan, hayatını herhangi bir yön ve iz olmadan yalnızca kendine dayanarak, kendi belirlediği ve istediği şekilde neyi nasıl arzu ediyorsa öyle şekillendirir. Fakat yaşamda bütün kontrol mekanizmaları tamamıyla bireye ait ve onun elinde değildir. Nitekim bireyin yaşamda, akışına müdahale edemediği olay ve durumlarla karşı karşıya kalması muhtemeldir. Çünkü hayatta her şey, bireyin neyi nasıl gerçekleştirmek istiyorsa tam da o düzlemde akması üzerine kurgulu değildir. Eğer böyle olsaydı insanın hayatında sınırlı, kısmî bir alan teşkil eden cüzi iradenin karşısında kıyas götürmeyecek öneme haiz, Rabbin “Kün feyekün” (Bakara 117/ Ali İmran 47- 59/ Enam 73/ Nahl 40/ Meryem 35/ Yasin 82/ Mümin 68) dediği bu son sözünün insan hayatındaki belirleyiciliğini içeren külli iradeyi nerede konumlandıracaktık? Aynı şekilde yaşamın, ölümün, kainatın sahibi ve sonsuz sırrına vakıf olan Rabbin ayet-i kerimede (Bakara/ 30), insanı dünyaya halife olarak gönderirken ona biçtiği ulvî görevi; dünyada bize sunduğu bütün imkan ve nimetleri onun

² Aslıhan Aykara - Gizem Çelik, “Fiziksel Engelli Birey Olmak: Varoluşçu Bir Bakış”, *Ufku Ötesi Bilim Dergisi* 1 (01 Mayıs 2012), 10.

rızasına nail olacak şekilde tasarrufta bulunma ve hayat boyu O'na hayırlı bir kul olma şuuruyla hareket etme amacını nasıl anlamlandıracağız? Bu bağlamda varoluşçuluğun bireye yüklediği sınırsız özgürlük ve tercihte bulunma hakkının bu kadar belirlenimsiz, kontrolsüz, kuralsız, yönsüz bir şekilde seyretmesi söz konusu olmamaktadır. Zira zihinsel pratiğin bu şekilde işlemesi şüphesiz, insana hayat boyu rehber olmaya talip olan Kur'an-ın, insan hayatına dair söylediği onlarca sözü ve insanın Rabbiyle gerçekleştirdiği ahdi içeren bezm-i elesti yok saymaya sebebiyet verecektir. Varoluşçu yaklaşım, varoluşun özü öncelediği konusunda da keskin bir ayrıma gider. Varoluşçu düşüncede insan dışındaki tüm varlıklarda önceden belirlenmiş ve tanımlanmış bir öz söz konusuyken yalnızca insanda önceden tanımlanmış bir özden bahsedilemeyeceği üzerinde net bir vurguda bulunmaktadır. Örneğin bir hayvan hayvan olmağına, hayvan olmanın doğasına uygun ve çoğunlukla içgüdüsel davranışlar sergiler, bitkiler de aynı şekilde türlerine göre uygun ortam ve koşullar sağlandığında kök salıp büyür, gelişir, çiçek ve yaprak açar, belirli zamanlarda yapraklarını döker, sonra kurur ve ölür. Eşyanın tabiatına baktığımızda ise bir zanaatkar ortaya koyacağı ürünün özelliklerini önceden belirleyip, kafasında tasarlayarak o amaca uygun eşyalar meydana getirir. Söz konusu insan olduğunda ise varoluşçuluk, özün inşasına yönelik bütün sorumluluğun onun omuzlarında olduğunu ve özün içeriğine dair hiçbir yönün, izin bulunmadığını savunur. Oysaki bireyin varoluşuna uygun bir zemin ve ufku içeren özün varlığının³ ruhuna çalınan maya olduğunu, toprağa ekilip yeşermeyi bekleyen tohum gibi bireyin ruhunda ihtiva ettiğini Kur'ânî ifadelerde görmek mümkündür. Ali İmran Suresi 14. ayette “İnsanlara, zevklerin sevgisi çekici hale getirildi. O zevkler; kadınlar, oğullar, kantar kantar biriktirilmiş altın ve gümüş ve salma atlar ve davarlar ve ekinler.” Yine aynı surenin 134. ayetinde ise “... öyle kimseler ki; bollukta ve darlıkta nafaka verirler, kızdıklarında öfkelerini yutarlar ve insanların kusurlarını bağışlarlar.” Ayetler bize göstermektedir ki, insanın heva ve heveslerine meyletmesi için hem uygun ortam ve koşullara hem de tabiaten buna uygun ahval-i ruhiyeye sahip bir donanımın bünyesinde tanımlanmış olmasına karşın özünü iyi yönde inşa edecek, doğrudan yana tavır alacak davranış örüntülerini sergilemek yönünde bir hareket etme mekanizmasıyla da donatıldığına dair bir vurgu söz konusudur. Dolayısıyla insanın, özünü bu kadar başıboş, rastgele, tesadüf eseri ve gelişigüzel bir şekilde oluşturmadığını Kur'an'da Yüce Yaratıcı'nın, insanın

³ Kasım Küçükbalp, “Varoluşçu Özgürlük Fikrinin Eleştirisi”, *Teklif Dergisi* 3 (2022), 212.

psikolojisine ve fitraten taşıdığı özelliklere dair aktardığı ifadelerinde görebilmekteyiz. Bu bağlamda Rabbin kudret ve iradesi sonucu yaratılan insan yine aynı kudret ve iradenin eseri olan dünyada⁴ var olur ve kendisine emanet edilen bu varoluş üzerinden ruhunda tecelli eden dini, aşkın, ilahi referanslar üzerinden bir öz oluşturma gayretinde bulunur. Bu çerçevede varoluşçu düşüncenin, kendinden başka dayanağı olmayan insanın, kendi başına var olmaya çalıştığı, kendi kendini oluşturduğu, özünü kendisi nasıl isterse o şekilde yapılandığı yönündeki ilahi iradeyi göz ardı eden, hareket noktası bıçak sırtı bireycilik anlayışı üzerinden gerçekleşen yaklaşımı gerçekçi değildir. Bu minvalde önemli bir soru bizi karşılar: Biz her zaman için, her durum ve koşulda olmayı seçtiğimiz kişi miyizdir? Bu soru bize önemli bir başka sorunun daha kapılarını aralar: Peki biz içinde bulunduğumuz durum ve koşullar sonucu mu yoksa o durum ve koşullara rağmen mi kendimiz oluruz? Bu sorunun cevabı Sartre'ın, insanın biyolojik, ekonomik, politik, kültürel koşulları tarafından belirlendiği⁵ görüşünün aksine insanın, içinde bulunduğu tüm zorlu ve sınırlı hatta sınırsız özgürlük, bolluk, genişlik, rahatlık gibi koşullara rağmen kendi benini, bu dünyadaki oluş sürecini inşa etme çabası sonucu ancak kendisi olabileceğidir.

Varoluşçuluk, bireyin nasıl bir kişi olması gerektiği yönünde ona direktifler vermek, müdahalelerde bulunmak yerine onun içsel yolculuğuna, ben olma sürecine eşlik eden, kişinin kendini tanıması, hayatı anlamlandırması, daha anlamlı kılması, yeni bir bakış açısıyla tekrardan keşfetmesi noktasında resmin makro düzeyine odaklanmanın ve hayatın rutin akışında gerçekleşen mikro boyuttaki yaşantıların revize edilmesinin gerekliliğine değinmektedir.⁶ Öyle ki varoluşçuluk, bireyin bu dünyadaki varoluşuna/varlığına, Heidegger'in "insan olma olanağı" olarak ifade ettiği Dasein'ına⁷ yönelik problemlerini ele alırken irade ve bilinç varlığı olması bağlamında bundan yoksun olan diğer nesnelere aleminden farkını⁸ ortaya koymak için fiziksel, biyolojik, maddi varlığını bir üst boyuta taşımak amacıyla manevi, ruhani, aşkın yönüne yaptığı yatırımlar

⁴ Levent Bayraktar, "Yunus Emre'de Metafizik ve Varoluş", *Yunus'durur Benim Adım Yunus Emre: Şiiri ve Felsefesi*, ed. Özkan Gözel, 2022, 165.

⁵ Mustafa Kemal Sancar, "Jean-Paul Sartre'in Varoluşçu Felsefesi ve Bir 'Kendinde Varlık' Olarak Çoğunluk'un Mertkan'ı", *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* 26 (31 Aralık 2016), 76.

⁶ İsa Ceylan, "Manevi Eğitim Açısından Hacı Bayrâm-ı Veli'nin Şiirlerinde Varoluşçu Temalar", *Eskiyeni* 39 (20 Eylül 2019), 402.

⁷ Çüçen, *Martin Heidegger: Varlık ve Zaman*, 45.

⁸ Ahmet Bayındır, "Rasyonel ve Varoluşçu Teolojinin Bir Mukayesesi", *Kaygı Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi* 19 (15 Ekim 2012), 169.

neticesinde hakkı teslim edilmiş bir varlık oluş sürecini icra edebilmesi için gereken sorumluluğun üstlenilmesi ve gerekli gayretin gösterilmesini önemser. Dünyada etkin bir bulunuşu ifade eden varoluş⁹ terimi, varoluşçuluğun kalkış noktasını oluşturan temel kavramlardandır. Psikoloji ve psikiyatri alanında Viktor Frankl, Irwin Yalom, Rollo May gibi ünlü isimlerin varoluşçu kuramı sistemli ve düzenli bir hale getirmeleri sonucu varoluşçu düşüncenin psikoloji ve psikoterapiye aktarılması söz konusu olmuştur.¹⁰ Varoluşçu yaklaşımın fikir ve görüşleri üzerine şekillenen varoluşçu psikoloji insanı, tıpkı varoluşçu düşüncede ele alındığı gibi her an olmakta olan,¹¹ bir oluş süreci içerisinde etkin bir varlık alanına sahip yapı olarak tanımlar. Bundan ötürü varoluşçu psikoloji, belirli kural ve ilkeler üzerinden işleyen bir tedavi yöntemi olmaktan ziyade bir görüş ve bir anlama biçimi olarak değerlendirilmektedir.¹² Varoluşçu psikoloji esasında, Yalom'un ifade ettiği üzere bireyin, varolmanın getirileriyle yüzleşmesi sonucu yaşadığı çatışmalara odaklanır.¹³ Bu bağlamda insan varoluşunun somut yaşantıları üzerinden ilerleyen ve bu sebeple de yaşamda muhatap olunan olaylar karşısında takınılan tavırları ve tutumları anlamaya çalışan varoluşçu yaklaşımın, insanın hayattaki en asli, en esaslı, en nihai muhatabı olan dini, bir kenara koyup, dışarıda tutabilmesi, göz ardı edebilmesi söz konusu olamamaktadır.¹⁴ Din, varoluşçuluğun bireyi dört başı mamur, sınırsız özgürlük anlayışı içerisinde, radikal bireyciliğe¹⁵ yaklaşan bir tavırla, kendi kaderinin kendi ellerine teslim edildiği, sınırsız özgürlüğün omuzlarına yüklediği sınırsız sorumluluklar nedeniyle kuşatılmışlık, köşeye sıkışmışlık hissini en derinde yaşayan ve bu biçarelik içinde salınan bireye rehberlik etmeye gönüllüdür. Dinin bireye sunduğu bu rehberliği; yaratılıştaki, evrenin işleyişinde, tek tek her bir insanın devam eden hayat döngüsünde, kainatın bir ahenk, denge, düzen ve uyum üzere akışında zerre-i miskalin dahi abesle iştilgal etmeyişinde görmek mümkündür. Böylesi ilahi bir işleyişe sahip olan yaratılıştaki ve evrende, bir sebep ve amaç üzere varlığa gelen insanın, ilahi olana temayülünün bünyesinde içkin olması¹⁶ dolayısıyla varoluşla ilgili problemlerine manevi

⁹ Aykara - Çelik, "Fiziksel Engelli Birey Olmak", 11.

¹⁰ Esra Çalık Var - Ridvan Temiz, "Beliren Yetişkinlerin Yaşam Görüşünün Varoluşçu Bakış Açısıyla İncelenmesi", *Türkiye Sağlık Bilimleri ve Araştırmaları Dergisi* 3/1 (14 Temmuz 2020), 25.

¹¹ Selman Yetkin, "Dört Dünya Üzerinden Varoluşçu Vaka Formülasyonu: Bir Olgu Sunumu", *Türkiye Bütüncül Psikoterapi Dergisi* 5/10 (15 Ağustos 2022), 2.

¹² Yetkin, "Dört Dünya Üzerinden Varoluşçu Vaka Formülasyonu", 2.

¹³ Var - Temiz, "Beliren Yetişkinlerin Yaşam Görüşünün Varoluşçu Bakış Açısıyla İncelenmesi", 27.

¹⁴ Bayındır, "Rasyonel ve Varoluşçu Teolojinin Bir Mukayesesi", 170.

¹⁵ Küçükbalp, "Varoluşçu Özgürlük Fikrinin Eleştirisi", 211.

¹⁶ Küçükbalp, "Yunus Emre'nin Şiirlerinde Vücut Bulmuş Düşünce Ufku Üzerine Bir Deneme", 129.

ve dini referanslarıyla yaklaşmak büyük bir önem taşımaktadır. Her şeyin imajlar üzerinden aktığı, nitelik yerine nicelik anlamında bir yarışın hüküm sürdüğü, hiçbir derinliğe sahip olmayan yüzeysel ilişkilerin galibiyet yaşadığı post modern çağda varoluşsal problemlerin de şekil ve boyut değiştirerek derinleştiği aşıkardır. Varoluşçu düşüncede varoluşsal krizler olarak da adlandırılan varoluşla ilgili problemlerden anlamsızlık veya hayatta bir anlam bulma kaygısı, üstünkörü cevaplarla ötelenemeyecek derin bir mefhumdur. Bu sebeptendir ki varoluşsal tüm kaygılarda olduğu gibi yaşamı bir anlam üzere inşa etme kaygısında da, ki bu anlam her ne kadar bireyin edindiği deneyimlerle farklılaşan bakış açısı sonucu her daim değişip gelişmeye¹⁷ elverişli ise de, tüm anlamları önceleyen bir öz anlam olarak din ve maneviyat bireyin yanı başında durmaktadır. Bireyin varlığını, en hakiki manada hakkını verdiği bir varoluş tecrübesiyle¹⁸ taçlandırabilmesi için hakikatle yoğrulmuş ve ahlaki açıdan tekamül yolculuğunu sekteye uğratmayacak bir anlamın keşfiyle, bu anlamın da ancak din sayesinde tesis edilmesiyle mümkün olacaktır.

Paylaşılan bilgiler ışığında; varlıkla ilgili en derinde kalmış, konuşulmayı, gün yüzüne çıkmayı, üzerine derinlikli sohbetler edilmeyi bekleyen sevgi, ölüm, kaygı,¹⁹ varlık olma/ insan olma hali,²⁰ anlam, anlamsızlık, yalnızlık, özgürlük, sorumluluk gibi insana ait ve dair ne varsa²¹ her şeyin spekülatif bir bakışla ele alındığı varoluşçuluğun kavram ve terimlerinin insana, varlığa, varoluşa yönelik geliştirdiği düşünce yapısının psikolojiye sirayet etmesiyle birlikte varoluşçu psikoloji meydana gelmiş ve varoluşçu psikoloji dinamik bir alt yapı kazanmıştır. İnsanın sahip olduğu manevi ve dini değerlerin, ruhsal sağaltımda ciddi iyileşmeler sağlamanın henüz yeni yeni keşfedildiği psikolojide, manevi danışmanlık ve rehberlik adıyla yeni bir disiplin alanının sahneye çıkışının bir tesadüflük taşımaması; manevi danışmanlık ve rehberlik dalı ile varlığa/ varoluşa dair nitelikli düşünme faaliyetinin gerçekleştirildiği varoluşçuluk ve varoluşçu psikoloji dalı arasında yaşanacak karşılıklı etkileşim ve birbirlerine sunacakları katkılar, her iki alanda da zenginleşmiş bir içeriğin oluşmasına zemin hazırlayacaktır.

¹⁷ Sayar, *Terapi Kültürel Bir Eleştiri*, 244.

¹⁸ Küçükalp, “Yunus Emre’nin Şiirlerinde Vücut Bulmuş Düşünce Ufku Üzerine Bir Deneme”, 134.

¹⁹ May, *Varoluşun Keşfi*, 12.

²⁰ Çüçen, *Martin Heidegger: Varlık ve Zaman*, 138.

²¹ Bayraktar, “Yunus Emre’de Metafizik ve Varoluş”, 164.

2. MANEVİ DANIŞMANLIKTA BİR METOD ÖNERİSİ: VAROLUŞÇU TERAPİ

Varoluşçuluğun kavramları üzerine kurulu olan varoluşçu terapi,²² danışanların geçmiş yaşantılarının onlar üzerindeki etkisinin farkında olmakla birlikte klasik psikanaliz ekolünde ele alındığı üzere problemlerin kaynağını, geçmiş yaşantılarda aramak ve bu yaşantılara bağlamak, problemleri salt bu yaşantılar üzerinden anlamlandırmak eğiliminde değildir.²³ Varoluşçu düşünce insanı bir oluş varlığı olarak ele aldığı için süreç içerisinde hep bir oluşum halinde olan, yaptığı her seçim, attığı her adımla kendini yeniden inşa eden bireye işaret eder. Bu sebeple de varoluşu tüm boyutlarıyla gözlemleyip, ona önyargısız yaklaşarak bir anlamda yaşamdan hareketle bilgiye ulaşılabilen düşüncesi hakimdir.²⁴ Yine bu sebepten ötürü dünya içindeki insan varlığına; şimdi ve burada, anda yaşayan varlığa vurgu yapılır. Dolayısıyla varoluşçu terapide bireyin ve onun problemlerinin belirli kalıplar, tanımlanmış kategoriler yoluyla anlaşılmasına çalışılmasından ziyade akan zamanda bir oluş varlığı olan bireyin holistik bir yaklaşımla ele alınışı söz konusudur. Varoluşçu terapinin aksine çoğu psikoterapi ekolü danışanı, oluşturdukları sistem içerisinde bir kategoriye yerleştirip²⁵ onu tek bir yönüne odaklanarak ele alırlar. Bu bağlamda psikolojik danışma tekniklerinden en yaygın olarak kullanılan davranışçı ve bilişsel terapiye bakıldığında; davranışçı ekol, danışanın durumunu, yaşanan problemleri davranış örüntüleri üzerinden açıklamaya çalışır. Danışanın amaçları, beklentileri ve ihtiyaçlarını karşılamasında ona engel teşkil eden davranışları ile onu bu amaç, ihtiyaç ve beklentilere ulaştıracak yeni davranışların kazanılması konularına dikkat çekilir.²⁶ Bilişsel kuramda ise bireyin sahip olduğu yanlış inançlar, tutumlar ve düşünce örüntülerinin, bireyi rahatsız edici duygulara ve sorunlu davranışlara yönlendirmesi durumuna karşı bireyin daha üretici ve doğru düşüncelere kavuşturulması amaçlanır.²⁷ Varoluşçu psikoterapi ekolünde ise varoluşla ilgili meselelere; en temelde kaygı, yalnızlık, özgürlük, sorumluluk, ölüm üzerine yoğunlaşılır

²² Demet Öktem - Tuğba Yılmaz Bingöl, “Dönüşüm’ün Varoluşçu Terapinin Temel Kavramları Açısından İncelenmesi”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi* 2/1 (21 Haziran 2022), 98.

²³ Yetkin, “Dört Dünya Üzerinden Varoluşçu Vaka Formülasyonu”, 2.

²⁴ Bayındır, “Rasyonel ve Varoluşçu Teolojinin Bir Mukayesesi”, 169.

²⁵ Yetkin, “Dört Dünya Üzerinden Varoluşçu Vaka Formülasyonu”, 2.

²⁶ Hackney - Cormier, *Psikolojik Danışma İlke ve Teknikleri*, 208.

²⁷ Hackney - Cormier, *Psikolojik Danışma İlke ve Teknikleri*, 176.

ve teori odaklılık yerine ilişki odaklı dinamik bir terapi yaklaşımı sunulur.²⁸ Danışanın mevcut durumunu analiz etmek ve onu anlamlandırmak, anlamaya çalışmak, belirli tedavi yöntemleri ve tekniklerini kullanmaktan ziyadesiyle ön plandadır; bu da danışana beden, zihin, duygu ve tinsel tüm boyutlarıyla daha ayrıntılı ve geniş bir perspektifle yaklaşılmasını gerekli kılmaktadır.²⁹ Varoluşçu terapi, tüm kapsamın belirtilip net bir görüntünün sunulduğu topografik bir çizim olmaktan ziyade üzerinde düzenlemeler yapmaya imkan veren, daha esnek bir yapı arz eden ve yeni yollar, yeni bağlantılar keşfetme noktasında hem danışmana hem de danışana açık kapılar bırakan bir kroki çizimine benzemektedir. Bu noktada varoluşçu terapinin sözleri ve temas edilen konuları kapsayan ‘içeriği’ ile sözel olmayan davranışların ön planda olduğu, danışan ve terapist arasındaki kişiler arası ilişkileri kapsayan ‘süreci’ olmak üzere iki önemli seyre sahip olduğunu görmekteyiz.³⁰ İçerik her durumda değişiklik arz etse de sürecin etkin bir yapıda canlılık içerisinde sürdürülmesi gerekmektedir. Nitekim sürecin etkin bir şekilde yürütülmesi, terapinin başarısını ve terapistten alınacak verimi de o denli etkileyecektir. Etkin bir sürecin yürütülmesi noktasında ise terapinin dört ana amaç etrafında şekillenmesi gerekmektedir: Danışanların hem kendi başlarına hem de başkalarıyla iken yaşadıkları anı deneyimlemeleri konusunda onlara destek olmak; yaşanan anda bütünüyle kalabilme başarılarını ya da bunu başarmalarının hangi durumlarda engellendiğini deneyimlemelerine destek olmak; kendileri tarafından kurgulanan yaşantılarının sorumluluğunun da kendilerine ait olduğunu danışanlara fark ettirmek ve bunu üstlenmeleri konusunda onlara destek olmak; varoluşsal gerçeklerden ölüm, belirsizlik, kaygı gibi konulardan kaçmak veya kaçınmak yerine onlarla yüzleşmeyi sağlayan varolma biçimlerini seçerek bunları hayata geçirmelerine destek olmak.³¹

Farklı birçok kültür ve toplulukla entegrasyonun yoğun bir şekilde yaşandığı günümüz çok kültürlü toplumlarında, uygulanacak danışmanlık hizmetlerinin de o derece esnek ve eklektik olması bir zorunluluktur. Bu kadar çeşitli örf, adet, gelenek ve kültürün bir arada yer aldığı dünyada bireylerin yaşadığı psikolojik sorunlara, belli başlı kalıplara dayalı müdahale yöntemleriyle yaklaşmak kuvvetle muhtemeldir ki faydalı bir çözüm sunmayacaktır.³² Kültürel yapı üzerinde önemli bir belirleyiciliğe sahip olan maneviyat

²⁸ Yalom, *Din ve Psikiyatri*, 23/ 27.

²⁹ Yetkin, “Dört Dünya Üzerinden Varoluşçu Vaka Formülasyonu”, 3/ 6.

³⁰ Yalom, *Din ve Psikiyatri*, 26.

³¹ Schneider - Krug, *Varoluşçu-Hümanistik Terapi*, 46.

³² Ekşi vd., “Maneviyat ve Psikolojik Danışma”, 14.

ve din, bireye sunulacak psikolojik danışmanlık faaliyetlerine güçlü bir kaynak sunmaktadır. İnsanlığın var olduğu tüm zamanlarda varlığını devam ettiren, insan yaşamının merkezinde yer alan kavram ve olgulardan olan maneviyat ve din, psikolojik danışma ve psikoterapide kıymetli bir konum edinerek bireylerin psikolojik iyi oluş halleri ve yaşadıkları stresli durumlarla başa çıkmaları konusunda koruyucu bir kaynak işlevi sağlamaktadır.³³ Maneviyat ve dinin, insan yaşamındaki yadsınamaz ve sarsılmaz bir yere sahip oluşunun psikoloji bilimlerinde de keşfedilişiyle birlikte manevi danışmanlık ve rehberlik dalı, yeni bir disiplin alanı olarak meydana gelmiştir. Manevi danışmanlığın yeni bir disiplin alanı olması sebebiyle danışanla yürütülecek terapi sürecine hangi ekolün eşlik edeceği ve danışana karşı nasıl bir yaklaşımda bulunulacağı konusu belirsizlik içermektedir. Bu noktada manevi danışmanlık sürecini, bireyi öncelikle bu dünyada bir insan varlığı olarak yer alışıyla ele alıp evvela bu temel üzerinden anlamaya çalışan varoluşçu psikoloji bağlamında sürdürmek verimli ve başarılı bir terapi süreci yaşanmasına vesile olacaktır. Bunu sağlayan şey ise varoluşçu kuramın elinde, bize terapinin öznesi olan insanı anlayacak, onun psikolojik açmazlarına ve varoluşuna dair derin betimlemeler sunacak doneler bulundurmasıdır. Esasında manevi danışmanlık ve rehberlik ile varoluşçu terapi/ psikoloji birbirlerini besleyecek, birbirlerine sundukları katkılarla içeriklerini zenginleştirecek bir alt yapıya sahiptirler. Öyle ki varoluşçu kuramın; yalnızlık içinde kıvranan bireyine, dinin “Kullarım sana benden soracak olurlarsa, şüphesiz ki ben onlara yakınum (2/ Bakara 186).”, “Şüphesiz ki O, işiten ve dualara icabet eden Semî’, kullarına en yakın olan Karîb’dir (34/ Sebe 50).”, “Biz ona, şah damarından daha yakınız (50/ Kâf 16).” ayetleriyle bireye, yalnızlığın bir yanılgıdan ibaret olduğunu hatırlatması; varoluşçuluğun, önünde bir yığın kaygıyla ümitsizlik içindeki bireyine, “De ki: Ey kendi aleyhlerinde aşırı giden kullarım! Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyin (Zümer 53).” ayetiyle Rabbin, bireye umut bahşeden mucizeleriyle onun tüm kaygılarını bertaraf edecek rahmet denizine sahip olduğunu bildirmesi; varoluşçuluğun ölüm karşısında bitap halde bulunan bireyine, “Elbette sen öleceksin, onlar da ölecek (Zümer 30).” “Senden önce de hiçbir insana ölümsüzlük vermedik. Şimdi sen ölürsen, onlar ebedi mi kalacaklar? Her can ölümü tadacaktır (Enbiya 34- 35).” “De ki: İster taş ister demir olun! Ya da gönlünüzde büyüttüğünüz başka bir varlık olun yine de diriltileceksiniz (17/ İsra 50-51).” ayetleriyle ölümün tüm canlılar

³³ Ekşi vd., “Maneviyat ve Psikolojik Danışma”, 19.

için kaçınılmaz bir son olduğunu fakat insanın yeni bir başlangıç için tekrardan diriltileceğinin ifade edilmesiyle ölümün mutlak bir sonsuzluğa açılmadığının vurgusu yapılmaktadır. Bu bağlamda manevi danışmanlığın bilhassa dini referanslar çerçevesinde bireye sunduğu rehberlik anlayışıyla, varoluşçu psikolojinin insan varlığına, onun bir varlık olarak oluş ve benliğini inşa ediş sürecine, kendini bu dünyada var etme biçimine dair sunduğu tahliller bu iki alanın arasında birbirlerini ittiba eden bir ilişkinin var olduğunun göstergesidir.

Günümüz danışmanlık ve rehberlik yaklaşımlarında, bireye sunulacak yardım faaliyetlerinin dışarıdan müdahaleci ve otoriter bir tarzda gerçekleştirilmesi yerine bireyin kendi içsel gücünü ve yeteneklerini temel alarak kendi değerlerini ve yolunu bulup seçmesi böylelikle de onun kendi kendisine yardım etmesi desteklenerek, yaşamını kendisinin yönlendirmesi yönünde bir anlayış hakimdir.³⁴ Bu noktada varoluşçu terapi, güzel bir alternatif olarak karşımıza çıkmaktadır. Varoluşçu felsefeden varoluşçu psikolojiye geçişte köprü görevi gören, Alman filozof Martin Heidegger'in yaklaşımlarından etkilenen İsviçreli psikanalistler Medard Boss ve Ludwig Binswanger, psikoloji ve psikiyatri üzerinde de etkisini gösteren, varoluşçu psikoterapinin öncüsü sayılabilecek psikoterapi modeli olan “daseinanalysis (varoluşçu analiz)” yöntemini geliştirmişlerdir.³⁵ Bu yaklaşım esasında varoluşçu psikoterapinin izlediği seyir, yöntem ve bakış açısı hakkında bilgi vermektedir. Bu açıdan varoluşçu terapi/ psikoterapi, geleneksel psikolojik danışmanlık faaliyetlerinde yaygın olarak kullanılan geleneksel yöntemlerden farklı olarak bir yöntem olmaktan ziyade bir tutum olmakta; insanı anlama gayesiyle hareket ederek, onu analiz edip betimlerken kendi gerçeklerinde incelemenin gerekliliği ve mümkünatı konusunda ısrarlı bir tavrı benimsemektedir.³⁶ Danışanı anlamının, teknikten önce gelmesi önemle üzerinde durulan bir nokta olduğu için danışmanın kullanacağı teknik, danışandan danışana ve hatta aynı danışanın terapi süreci içerisinde de evreden evreye değişebilen esnek bir yapı arz etmektedir. Bu minval üzere varoluşçu metodolojilerin birincil yönü, kişinin deneyimlerini anlama girişimi olduğu için varoluşçu kuram, kapsamını hem psikoloji hem de teoloji alanındaki evrensel soruları içine alacak şekilde geniş bir bakış açısı sunan felsefi bir çerçevede oluşturmaktadır.³⁷ Bu

³⁴ Söylev, “Dini Danışma ve Rehberliğin Temel Kavramları ve Tarihi Arka Planı Üzerine Bir Değerlendirme”, 266-267.

³⁵ İlk - Bilici, “Victor Frankl Örneği İle Varoluşçu Psikolojide Din ve Maneviyat”, 48.

³⁶ İlgar - İlgar, “Varoluşçu Psikolojik Danışma ve Psikoterapi”, 197.

³⁷ İlk - Bilici, “Victor Frankl Örneği İle Varoluşçu Psikolojide Din ve Maneviyat”, 47/49.

bakış açısı üzerine kurulan varoluşçu yaklaşım, doğa bilimlerinin üzerine kurgulandığı nedensellik kavramının, psikoloji bilimine aktarımının bir reddini içerdiği için bireyin yaşadığı sorunların çözümünde, geçmiş yaşantılar veya biyolojik unsurları sorumlu tutmak yerine kendi hayatının iplerini eline alıp iradi bir şekilde yaptığı seçimlerin sorumluluğunu üstlenen bireye odaklanmaktadır.³⁸ Bireyin yaptığı seçimler ve bunların sorumluluklarını üstlenebilme cesaretini geliştirmesinde şüphesiz ki inandığı manevi ve dini değerlerin payı büyüktür. Her ne kadar varoluşçu yaklaşımın olumsuz bir din algısına sahip olduğu düşünülse de esasında varoluşçu psikolojiyi de içeren varoluşçu düşünce tarihinin, din ve maneviyat konularıyla ilgili olduğu görülmekte ve kaldı ki ateist ve agnostik varoluşçu düşünürler kadar teist varoluşçuların da var olması sebebiyle varoluşçu psikolojinin ne din ve maneviyat karşıtı ne de din ve maneviyat yanlısı olarak değerlendirilmesi doğru olacaktır.³⁹ Bununla birlikte bireyin deneyimlerini anlamının birincil önem taşıdığı varoluşçu psikolojide, kişinin bireysel deneyimlerinin temelini oluşturan dini inançlar ve manevi tecrübeler, sağlıklı bir yaşamın önemli bir yönünü ifade ettiği için bireyin anlam arayışının ve kendini gerçekleştirmesinin güçlü kaynakları olarak kabul edilmektedir.⁴⁰ Tüm bu bilgiler ışığında, tarihsel gelişimine bakıldığında kadim gelenekte uygulama biçimlerine rastlayabileceğimiz fakat teorik alt yapısıyla ayrı bir disiplin alanı olarak sahneye çıkışının henüz çok yeni olduğu manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmalarında, bireyi anlama ve terapi sürecinin etkin bir şekilde yürütülmesi noktasında sunacağı katkılardan dolayı varoluşçu psikoterapinin bir metod olarak kullanılmasının yararlı olacağı görülmektedir.

³⁸ Koçak - Gökler, “Varoluşsal Yaklaşımda Psikolojik Danışma ve Gruba Uygulanışı”, 94-95.

³⁹ İlk - Bilici, “Victor Frankl Örneği İle Varoluşçu Psikolojide Din ve Maneviyat”, 48.

⁴⁰ İlk - Bilici, “Victor Frankl Örneği İle Varoluşçu Psikolojide Din ve Maneviyat”, 50/56.

SONUÇ

Rollo May, sıkıntının insan olmanın meslek hastalığı olduğunu ifade ederken insanın, sıkıntılardan, stresten, psikolojik olarak onu açmaza sürükleyecek durumlardan münezzeh bir yapıyla donatılmadığının idrakiyle bir anlayış geliştirdiği ortadadır. Nitekim Ahzâb Suresi 72. ayette Yüce Yaraticının, “Şüphesiz biz emaneti göklere, yere ve dağlara arz ettik de onlar onu yüklenmekten çekindiler ve onun sorumluluğunu yerine getirememekten korktular. Ne var ki, onu insan yükledi.” buyurmasında, esasında insanın bu dünyaya insan varlığı olarak gelmesiyle en büyük, en önemli ve en ulvi görev olan “kul olma” sorumluluğunu üstlendiğinin ve bu sorumluluğa tabi olduğunun vurgusu açıktır. İnsanın, bu dünyada Rabbin onu yaratmaya muktedir kıldığı bir varlık olarak bu koca evrenin her bir zerresinde ve işleyişinde Yaraticının izlerini, külli iradesini ve evreni kuşatan tüm sıfatlarını deneyimleyen bir şuurla eylemesi ona, yüklendiği bu ağır sorumlulukla devam edeceği zorlu hayat yolculuğunda en manidar desteği sunacaktır. Kutsal olanın, bireyin hayatında talip olduğu bu iyileştirici, onarıcı, yapıcı işlev bireyi, psikolojik sağlamlılık ve dayanıklılığa eriştiren bir güç kaynağıdır. Modern zamanlarda kutsal algısı ya da kutsallık atfedilen öğeler her ne kadar şekil değiştirse de özünde gaye aynıdır; aşılamayacağı düşünülerek, çıkmaza girildiği duygusuyla, artık düzlüğe çıkılamayacağı öngörüsüyle hareket edilen, çaresizlik hissini ağır bastığı durumlarda zaman ve uzam dışı bir varlığa, çok güçlü, üstün ve yüce bir elin inayetine sığınmak. Manevi ve dini unsurların insan yaşantısında böylesi bir hayatiyet faktörü içermesi, bu unsurların zamanla psikoloji bilimi içerisinde de yerini almasını sağlamıştır. Bu hassasiyet üzerine şekillenen danışmanlık faaliyetlerinden biri; psikoloji, sosyoloji, sosyal psikoloji, eğitim ve ilahiyat gibi birçok bilim dalıyla etkileşim halinde bulunması sebebiyle interdisipliner bir alan olan manevi danışmanlık ve rehberliktir. Böylesi çok yönlü ve holistik bir yaklaşım, bizzat kendisi de son derece kompleks ve çok boyutlu bir yapı teşkil eden bireyi anlama noktasında başarı elde edecektir. Manevi danışmanlık ve rehberliğin Türkiye’deki serüvenine henüz çok yeni başlamış olması, alanda teorik ve pratik anlamda birçok eksiğin de hali hazırda mevcut olduğunu gözler önüne sermektedir. Bu eksiklikler, alanın gerek teknik anlamda bilgi akışını gerekse sahada uygulama anlamında pratik arka planı zenginleştirecek bir içerik sunmak için daha fazla çalışmanın/

çalışmaların yapılması gerektiğini hatırlatır niteliktedir. Bu sebeptendir ki, manevi danışmanlığın sunulacağı bireye, yaklaşım tarzının nasıl olacağı ya da nasıl olması gerektiği, bu rehberlik sürecinin en verimli şekilde nasıl yürütüleceği gibi, özellikle yapılan çalışma bağlamında üzerinde durulan konulara ışık tutarak hem bilgi hem de yöntem açısından bir katkı sunmak amaçlanmıştır. Bu noktada manevi danışmanlık ve rehberlik sürecinin etkililiği anlamında varoluşçu psikolojinin terapi anlayışından faydalanılmasının önemli kazanımlar sağlayacağı düşünülmektedir. Öyle ki geleneksel, toplumsal ve ailevi bağların zayıfladığı bu yüzyılda psikoterapi, bireylere bir himaye alanı sağlamaktadır. Bu korunaklı alan, bireyi tüm çaresizliği, kırılmışlığı, gardlarını indirdiği en savunmasız haliyle kabul edip, en insani yerden onu anlamaya çalışan bir üçüncü kişi olan danışmanın/ terapistin varlığını içerdiği için danışana son derece yapıcı, iyileştirici, pozitif katkılar sunan bir ilişkinin kapılarını aralamaktadır. Böylesi sağlıklı bir ilişki, şüphesiz ki sağlam ve güçlü bir terapinin temellerinin atıldığına göstergesidir. Danışman ve danışan arasında kurulan güvenli ve sağlıklı ilişki, danışanın kınanıp sınılanmadan anlaşıldığı, yaşadığı problem durumlarına ve sıkıntılı süreçlerine tüm boyutlarıyla yaklaşıldığı, en akılcı ve kalıcı çözümlerin sağlandığı bir terapi metoduyla mümkündür. Bu bağlamda bireyin yaşadığı problemlere, inandığı değerler ve maneviyatının da dahil edilerek bütünsel bir yaklaşımın sergilendiği ve bireyin problemlerine geniş bir çerçeveden yaklaşıldığı manevi danışmanlık ve rehberlik sürecinde bireyi anlama, ona en kapsayıcı, bütüncül bir yaklaşım sunma noktasında varoluşçu terapi uygun bir bakış açısı sunacaktır. Böylelikle manevi danışmanlık ve rehberlik ile varoluşçu psikoloji/ psikoterapinin birbirlerini tamamlama konusunda yaşayacakları başarılı serüven sonucu verimli bir terapi sürecine imza atılmış olacaktır.

Varoluşçu düşüncenin fikri alt yapısı paralelinde şekillenen varoluşçu psikoterapiyi kendine has, diğer terapi yaklaşımlarından farklı ve de önemli kılan temel noktalar; belirli, sabit bir tekniğe bağlı kalmaması, bir nevi gücünü tekniksizlikten alan bir yaklaşım tarzıyla hareket etmesi, kültürlerarası bir zeminde ilerleyerek tüm din ve kültürlerle aynı mesafeden bakabilmesi ve yaşamı daha kapsayıcı bir bakışla ele almasıdır. Bireylerin sağlam bir benlik algısı geliştirmesinin üzerinde itinayla duran varoluşçu terapi, bir ötekiyle kurulan ilişkinin, bireyin yaşamını sarsılmaz bir temel üzerinde kurmasını sağlayacak anlam üretiminin ve tinsel olanla kurulan bağlantının, oluşturulacak bu benlik algısı üzerinde etkin bir belirlenime sahip olduğunu savunur. Bireye

yönelimlerin tüm bu hassasiyetler üzerinden gerçekleştirildiği terapi sürecinde esas vurgulardan biri ve hatta en önemlisi diyebileceğimiz nokta, bireyin tüm edimlerinde sorumluluk farkındalığıyla hareket etmesinin gerekliliğidir. Nitekim oluşturulacak en temel farkındalık bilinci, bireyin her bir yapıp etmesinde çok geniş bir özgürlük alanına sahip olsa da, bu alanın sorumluluklardan münezze bir yapıda olmadığı gerçeğidir. Özgürlüğün zihinlerde yankılanan; bireyin önünde bulunan sayısızca seçenek ve tercih hakkından istediğini seçme ya da seçmeme hali gibi çok sığ bir tanımı baz alınarak düşünüldüğünde; bireyin hayatı boyunca tercih ettiklerinin, yaptıklarının yanı sıra yapmadığı, yapamadığı, eyleme geçmediği, hareketsiz kaldığı her bir durumun ona yüklediği sorumluluğun hakkı teslim edilmiş bir çokluğa sahip oluşu su götürmez bir gerçektir. Belki de varoluşçu yaklaşımın en büyük handikabı burada karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki, bireyin yaşadığı problem ve stres durumlarıyla kendisinin başa çıkabiliyor olması, bir nevi kendisinin terapisti olması noktasında ona ilk olarak kazandırılmaya çalışılan bu keskin sorumluluk bilinci, onda tüm mesuliyetin kendisinde olduğu ve yaşadığı her şeyin tek sebebinin kendisi olduğu algısını meydana getireceği için birey, sorumluluk almayı bir külfet olarak idrak etmeye meyleder. Bu da bireyi, sorumluluk almaktan çok sorumluluklarından kaçmaya, onları ötelemeye, ertelemeye sevk eder. İşin özü şu ki, ödüllendirildiğimiz bu yaşamın dümeninde biz varız dolayısıyla yaşam boyu tüm sorumluluk bize aitmiş gibi görünüyor. Fakat burada çok temel bir kıstas bulunmakta; Zuhur Suresi 10. ayette buyruluyor ki “O Allah ki, yeri size bir beşik kılmıştır. Ve doğruyu bulasınız diye, onda size yollar yaratmıştır.” ve yine İnsan Suresi 3. ayet-i kerimede de “Gerçekten biz ona yol gösterdik. Ya şükreder veya nankör olur.” görülmekte ki bu ayetlerde de insanın iyiyle kötüyü, doğruyla yanlış seçmesinde önünde birçok yol ve seçeneğin mevcut bulunduğu ve dolayısıyla bu noktada özgür olduğunun ifadesi yer bulur. Ve fakat İnsan Suresi 30. ayette “Allah’ın dilemesi olmadan isteyemezsiniz.” Aynı şekilde Tekvîr Suresi 29. ayette de “Ancak bu özgürlük, mutlak ve sınırsız bir özgürlük değildir. Çünkü tüm varlıklar üzerinde mutlak hakim olan Allah’tır ve her şey O’nun kudret ve denetimi altındadır. Dolayısıyla O’nun izin ve iradesi olmadan hiçbir şey gerçekleşmez. Eğer sizler düşünme, tercihte bulunma, bir şeyler dileme ve yapma gücüne sahipseniz, bu, size Allah’ın bahsettiği imkan ve yetenekler sayesinde. Unutmayın, alemlerin Rabbi Allah’ın izni ve iradesi olmaksızın, siz değil bir şey yapmak, onu dileyemezsiniz bile.” buyrulurken aslında bizim tüm yapıp etmelerimizin ardında

işleyen başka bir sürecin daha var olduğunu, Sezai Karakoç'un "Kaderin üstünde bir kader vardır" mısrasıyla aktardığı üzere, yaşamda tüm belirlenimlerin bizim elimizde ve bize ait olduğu hissini bir toz bulutundan ibaret olduğunu görmekteyiz. Bireyin, bilhassa varoluşçu yaklaşımın ateist kanadının savunduğu bu katı sorumluluk algısıyla hareket etmesinin, yaşamda sahip olduğu stres yükünü azaltmaktan ziyade arttıracığını söylemek mümkündür. Tam da bu noktada eldeki parametrelerin niteliği önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda manevi ve dini referansların etkili birer parametre aracı oldukları öngörülmektedir. Terapi sürecinde başvurulacak manevi ve dini referanslar sayesinde varoluşçu düşüncedeki bu eksik ve fazlaca katı sorumluluk kavramının, bireyin zihninde oluşturacağı yanlış algıya sebebiyet vermesinin önüne geçileceği düşünülmektedir. Nitekim birey, ancak böylelikle bu katı ve ağır sorumluluk algısının, Sartre'ın ifade ettiği üzere onda meydana getireceği "bunaltı" duygusundan, karamsar ruh halinden yalıtılmış ve doğru bir zihni yapılanmayla, hakiki bir sorumluluk bilincini kazanmış olacaktır.

Bireyin var oluşu ve varlığa gelişi bizatihi dini ve manevi olanı içermektedir. Din ve maneviyatın doğrudan kapsadığı bu konuların felsefi ve psikolojik arka planına dair söyleyecek çok sözü olan varoluşçu psikolojinin bu anlamda manevi danışmanlık ve rehberliğe gerek fikri gerekse uygulama anlamında sunacağı katkıların fazlasıyla önemli olduğu kanaatindeyiz. Nitekim varoluşçu psikoterapinin ele aldığı; özgürlük, sorumluluk, yalnızlık, ölüm, anlamsızlık gibi temel kaygılar üzerine söyledikleri, bireyin yaşadıklarını doğru bir şekilde anlamlandırma ve onunla kurulacak iletişimde hakiki bir anlama eyleminin gerçekleşmesi noktasında önemli bir müktesebat sağlayacaktır.

Sözün özü, bireyin manevi ve aşkın boyutunun görünür kılındığı manevi danışmanlık ve rehberlik sürecinde, onun kalbi ve hissi duygularına temas etmek, onu varoluşsal tüm boyutlarıyla kucaklamak, danışmanla arasında kurulacak güvenli, sağlıklı, sahici bir ilişkinin kapılarını açmak için insan meselelerine varoluşsal kökeni bağlamında, daha bütünsel, işlevsel, sağduyulu, felsefi ve kültürlerarası bir zeminde yaklaşması nedeniyle varoluşçu psikolojinin/ varoluşçu psikoterapinin görüşlerinden ilham almanın, alana metodolojik yönden zenginlik katacağı ve işlerlik kazandıracığı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Abuzar, Celil. “Dinin Toplumsal Yaşam Üzerindeki Etkisi”. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26/26 (01 Aralık 2011), 143-153.
- Akdemir, Ferhat. “Kierkegaard’ın Felsefesinde Varoluşun Aşamaları ve İnanan Bir Varlık Olarak İnsan”. *Felsefe Dünyası* 70 (15 Aralık 2019), 127-150.
- Akdemir, Nuray. *Japon Edebiyatında Varoluşçuluk Akımı Etkileri*. Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Allport, Gordon W. *Birey ve Dini*. çev. Bilal Sambur. Elis Yayınları, 2005.
- Altaş, Nurullah. “Dini Danışmanlığın Teorik Temelleri”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XLI (2000), 327-350.
- Aşıkoğlu, Nevzat. “Toplum Hayatımızda Dinin Yeri ve Din Eğitiminin Önemi”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (15 Aralık 1998), 45-49.
- Ateş, Oğuzhan. *İsmet Özel’in Din Tasavvuru ve Varoluşsal Boyutu*. Erciyes Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017. (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi). <http://ktp2.isam.org.tr/detayilhtezt.php?navdil=tr&tidno=19671&tarama=%C4%B0smet+%C3%96zel%27in+Din+Tasavvuru+ve+Varolu%C5%9Fsal+Boyutu>
- Aydın, Ali Rıza. “Din ve Psikoloji İlişkisi Üzerine”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 4/4 (01 Ağustos 2004), 15-29.
- Ayhan, Damla. “Varoluş Kaygısı ve Çalışma: Sartre’in Varoluşçuluk Anlayışı Üzerinden Bir Gözden Geçirme”. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 6/2 (25 Ekim 2020), 71-77. <https://doi.org/10.31463/aicusbed.668880>
- Aykara, Aslıhan - Çelik, Gizem. “Fiziksel Engelli Birey Olmak: Varoluşçu Bir Bakış”. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi* 1 (01 Mayıs 2012), 5-18.
- Bahadır, Abdülkerim. *İnsanın Anlam Arayışı ve Din*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2. bsk., 2002.
- Bakar, Havva Sinem Uğurlu. “Dinî Danışmanlık Eğitimi: AAPC Akreditasyon Kriterlerinin Türkiye Açısından Değerlendirilmesi”. *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik (Cilt-I)*. ed. Ali Ayten vd. 1/259-280, 2018.

- Bal Koçak, Dilek. *Çocuk Hastalara ve Yakınlarına Uygulanan Manevi Bakım (Hollanda Örneği)*. Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2015. <https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12575/33004>
- Bayındır, Ahmet. “Rasyonel ve Varoluşçu Teolojinin Bir Mukayesesi”. *Kaygı Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi* 19 (15 Ekim 2012), 165-172.
- Bayraktar, Levent. “Yunus Emre’de Metafizik ve Varoluş”. *Yunus’durur Benim Adım Yunus Emre: Şiiri ve Felsefesi*. ed. Özkan Gözel. 162-181, 2022.
- Blackham, H. J. *Altı Varoluşçu Düşünür*. ed. Suat Kemal Angı. çev. Ekin Uşşaklı. Ankara: Dost Kitabevi, 3. bsk., 2012.
- Bonelli, Raphael vd. “Depresyonda Dinî ve Manevî Faktörler Araştırmaları Bir Araya Getirme ve Değerlendirme”. çev. Nurten Kimter. *Dini Araştırmalar* 16/43 (16-12-2013) (16 Aralık 2013), 224-244.
- Canşlı, Firdevs. “Psikoterapi Sürecinde Manevi Temelli Müdahaleler”. *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi* 4 (30 Aralık 2021), 97-111.
- Carrel, Alexis. *İnsan Denen Meçhul*. ed. Fatoş Tufan. çev. Fatma Zehra Bayrak. İstanbul: Hayat Yayınları, 5. bsk., 2019.
- Cebeci, Suat. “Bir Din Öğretimi Yaklaşımı Olarak Dini Danışma ve Rehberlik”. *Değerler Eğitimi Dergisi* 8/19 (01 Haziran 2010), 53-69.
- Ceylan, İsa. “Manevi Eğitim Açısından Hacı Bayrâm-ı Velî’nin Şiirlerinde Varoluşçu Temalar”. *Eskiye* 39 (20 Eylül 2019), 391-418. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3456871>
- Colette, Jacques. *Varoluşçuluk*. çev. Işık Ergüden. Ankara: Dost Kitabevi, 1. bsk., 2006.
- Çelebi, Vedat. “J. P. Sartre ve S. Kierkegaard’ın Varoluşçuluk Düşüncelerinin Karşılaştırılması”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 23/2 (31 Ocak 2016), 0-0.
- Çelik, Gizem. “Varoluş Felsefeleri, Varoluşçu Terapi ve Sosyal Hizmet”. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 19/3 (05 Nisan 2018), 417-439. <https://doi.org/10.16953/deusosbil.280561>
- Çetin, Özer. *Rollo May Psikolojisinde Din ve Kişilik*. Topkapı, İstanbul: İz Yayıncılık, 2019.
- Çınar, Aliye. *Varoluşçu Teolojide İnsan ve Anlam*. İstanbul: Sentez Yayıncılık, 1. bs., 2015.

- Çoşkun, Seyit. “Varoluşçuluk ve Özgürlük Problemi”. *Felsefe Dünyası* 61 (15 Temmuz 2015), 80-105.
- Çüçen, A. Kadir. *Felsefeye Giriş*. Bursa: Asa Kitabevi, 6. bs., 2011.
- Çüçen, A. Kadir. *Martin Heidegger: Varlık ve Zaman*. Bursa: Sentez Yayıncılık, 4. bs., 2012.
- Dilen, Hişyar. *Manevi Danışmanlık ve Varoluşçu Psikoterapi*. Çukurova Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Durkheim, Emile. *Toplumsal İş Bölümü*. çev. Özer Ozankaya, 2006.
- Düzgüner, Sevde. “Nereden Çıktı Bu Maneviyat: Manevi Bakımın Temellerine İlişkin Kültürlerarası Bir Analiz”. *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik (Cilt-I)*. ed. Ali Ayten vd. 1/17-43, 2018.
- Ekşi, Halil vd. “Kurumlarda Manevi Danışma ve Rehberlik”. *Manevi Yönelimli Psikolojik Danışma*. ed. Halil Ekşi. 265-298, 2020.
- Ekşi, Halil vd. “Maneviyat ve Psikolojik Danışma”. *Manevi Yönelimli Psikolojik Danışma*. ed. Halil Ekşi. 1-24, 2020.
- Ekşi, Halil - İme, Yakup. “Manevi Danışmanlıkta Etik Konular”. *Manevi Yönelimli Psikolojik Danışma*. ed. Halil Ekşi. 341-358, 2020.
- Ekşi, Halil - Keçeci, Berra. “Manevi Yönelimli Psikolojik Danışmanlığın Kültürel Temelleri”. *Manevi Yönelimli Psikolojik Danışma*. ed. Halil Ekşi. 69-90, 2020.
- Ekşi, Halil - Keskinoglu, M. Şerif. “Manevi Yönelimli Psikolojik Danışma Teknikleri”. *Manevi Yönelimli Psikolojik Danışma*. ed. Halil Ekşi. 219-264, 2020.
- Frankl, Viktor Emil. *Duyulmayan Anlam Çılgılığı*. çev. Selçuk Budak. Totem Yayıncılık, 2020.
- Frankl, Viktor Emil. *İnsanın Anlam Arayışı*. çev. Selçuk Budak. İstanbul: Okuyan Us Yayın, 2. bsk., 2009.
- Fromm, Erich. *Psikanaliz ve Din*. çev. Elif Erten. Erişim 07 Mart 2022. <https://www.kitapyurdu.com/kitap/psikanaliz-ve-din/82725.html>
- Fromm, Erich. *Sahip Olmak Ya Da Olmak*. çev. Aydın Arıtan. İstanbul: Arıtan Yayınevi, 2003.
- Geçtan, Engin. *İnsan Olmak*. İstanbul: Metis Yayınları, 8. bs., 2009.

- Gelir, Yakup. “İsmet Özel’in Amentü ve Münacaat Şiirlerinde Yaşamak ve Varolmak Bağlamında Varoluşçuluk”. *The Journal of Turkic Language and Literature Surveys (TULLIS)* 6/2 (31 Ağustos 2021), 102-133. <https://doi.org/10.30568/tullis.912818>
- Göka, Erol. *Varoluşun Psikiyatrisi*. ed. Berkehan Kıran. Kadıköy, İstanbul: Vadi Yayıncılık, Güncellenmiş 2.Baskı: İstanbul, 2020., 2020.
- Gündoğdu, Hakan. “Varoluşçu Felsefelerdeki Bazı Özellikler”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 7/4 (01 Ağustos 2007), 95-132.
- Güngör, Mevlüt. “Kur’an-ı Kerim’de Hz. Lokman”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi XXXV* (1996), 167-178.
- Hackney, Harold - Cormier, Sherry. *Psikolojik Danışma İlke ve Teknikleri: Psikolojik Yardım Süreci El Kitabı*. ed. Sabri Topaktaş. çev. Tuncay Ergene - Seher Aydemir Sevim. Ankara: Mentis Yayıncılık, 2008.
- Haque, Amber. “Psikoloji ve Dinin Etkileşimi: Trendler ve Gelişmeler”. çev. Nuran Erdoğan Korkmaz. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 53/1 (01 Nisan 2012), 149-166. https://doi.org/10.1501/Ilhfak_0000001100
- İlgar, Mehmet Zeki - İlgar, Semra Coşgun. “Varoluşçu Psikolojik Danışma ve Psikoterapi: Teori ve Pratiği”. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi* 23/1 (15 Nisan 2019), 193-220.
- İlk, Gülnur - Bilici, Mustafa. “Victor Frankl Örneği İle Varoluşçu Psikolojide Din ve Maneviyat”. *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 8/17 (21 Aralık 2020), 45-62.
- İslamoğlu, Hamdi - Almiaçık, Ümit. *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri (SPSS Uygulamalı)*. Beta Basım Yayım, 2019.
- Karaaslan, Selda. “Manevi Bakım Hizmetlerinde Etik Kurallar ve Profesyonel Standartlar (ABD, Kanada ve İngiltere Örnekleri)”. *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik (Cilt-I)*. ed. Ali Ayten vd. 1/281-302, 2018.
- Karaca, Faruk - Acar, Muhammet Cevat. “Bireysel Psikolojik Danışma Sürecinde Danışanın Dini Kaynaklarının Kullanılması Üzerine Bir Vaka Örneği”. *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik (Cilt-I)*. ed. Ali Ayten vd. 1/157-167, 2018.
- Karaman, Kasım. “Ceza İnfaz Kurumlarında Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetlerinde Vaka Örnekleri”. *Cezaevi Hizmetlerinde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik*. ed. Mahmut Zengin vd. 191-207, 2019.

- Kasapoğlu, Asım. “Tüketim Toplumu ve Din: Dinin Metalaştırılması”. *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/16 (11 Temmuz 2021), 923-937. <https://doi.org/10.17050/kafkasilahiyat.870175>
- Kesgin, Bedrettin - Erdem, Metin. “Türkiye’de Manevi Destek Hizmetlerinin Kurumsallaşması”. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 8/16 (01 Ekim 2018), 69-92. <https://doi.org/10.29029/busbed.426280>
- Kierkegaard, Soren. *Korku ve Titreme Johannes de Silentio’dan Diyalektik Lirik*. çev. İbrahim Kapaklıkaya. Ketebe Yayınevi, 2022.
- Kimter, Nurten. “Din ve Maneviyatı Kavramlaştırma: Birleşme ve Ayrılma Noktaları”. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (25 Haziran 2015), 85-118.
- Koca, Dilek Akça - Şahin, Yahya. “Manevi Danışmanlık Yeterlilikleri”. *Manevi Yönelimli Psikolojik Danışma*. ed. Halil Ekşi. 165-183, 2020.
- Koç, Mustafa. “Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Hastanelerdeki Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri (1995-2015): Sınırlılıklar ve Bir Eğitim Programı Önerisi”. *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik (Cilt-I)*. ed. Ali Ayten vd. 1/321-371, 2018.
- Koç, Mustafa. “Manevî-[Psikolojik] Danışmanlık ile İlgili Batı’da Yapılan Bilimsel Çalışmaların Tarihi ve Literatürü (1902-2010) Üzerine Bir Araştırma- I”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)* 12/2 (01 Haziran 2012), 201-237.
- Koçak, Recep - Gökler, Rıza. “Varoluşsal Yaklaşımda Psikolojik Danışma ve Gruba Uygulanışı”. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 3/2 (01 Haziran 2008), 91-107.
- Kula, M. Naci. “Ah Etmek ya da Af Etmek: Manevi Danışmanlık Açısından Hapishane Olgusuna Hz. Yusuf Örneği ile Bakmak”. *Cezaevi Hizmetlerinde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik*. ed. Mahmut Zengin vd. 311-329, 2019.
- Küçükalp, Kasım. “Varoluşçu Özgürlük Fikrinin Eleştirisi”. *Teklif Dergisi* 3 (2022), 207-212.
- Küçükalp, Kasım. “Yunus Emre’nin Şiirlerinde Vücut Bulmuş Düşünce Ufku Üzerine Bir Deneme”. *Yunus’durur Benim Adım Yunus Emre: Şiiri ve Felsefesi*. ed. Özkan Gözel. 117-135, 2022.
- Martı, Huriye. “Din ve Maneviyat Desteğiyle Hayatı Yaşanılır Kılmak”. *Diyanet Aylık Dergi* 338 (Şubat 2019).

- Maslow, Abraham. *İnsan Olmanın Psikolojisi*. ed. Seda Toksoy - Uğur Alkapar. çev. Okhan Gündüz. İstanbul: Kuraldışı Yayıncılık, 2011.
- May, Rollo. *Kendini Arayan İnsan*. ed. Ömer Erte. çev. Kerem Işık. İstanbul: Okuyan Us Yayın, 1. bsk., 2013.
- May, Rollo. *Varoluşun Keşfi*. çev. Aysun Babacan. İstanbul: Okuyan Us Yayın, 1. bs., 2012.
- Meydan, Hasan. “Bireyin Manevi Potansiyel ve İhtiyaçlarını Dikkate Alan Bir Din Eğitimi Anlayışı Üzerine Değerlendirmeler”. *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik (Cilt-I)*. ed. Ali Ayten vd. 1/213-234, 2018.
- Mounier, Emmanuel. *Varoluş Felsefelerine Giriş*. çev. Serdar Rifat Kırkoğlu. Fol Kitap, 2019.
- Okçu, Naci. *Şeyh Gâlib Dîvânı*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1. bsk., 2011.
- Oruç, Yılmaz. “Soren Kierkegaard’ta Varoluş, Kendilik ve Hakikat”. *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 14 (28 Nisan 2022), 59-80. <https://doi.org/10.29157/etusbed.994942>
- Öktem, Demet - Bingöl, Tuğba Yılmaz. “Dönüşüm’ün Varoluşçu Terapinin Temel Kavramları Açısından İncelenmesi”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi* 2/1 (21 Haziran 2022), 97-1114.
- Özafşar, Mehmet Emin vd. (ed.). *Hadislerle İslam*. Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), 3. Basım, 2015.
- Özarpınar, Yılmaz. *İnsan İnanan Bir Varlık*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2. bs., 2014.
- Özcan, Nilgün. *Varoluşçu Felsefenin Türkiye’ye Girişi ve Etkileri*. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Özdemir, Saadettin. “Dînî Sosyal Hizmetlerin Temelleri”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2012/25 (01 Şubat 2012), 193-211.
- Özen, Yener. “Varoluşçu Felsefeden Varoluşçu Psikolojiye (Birbirlerini Sürekli Yanlış Anlayanların Ontolojik Bütünlüğü)”. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3/5 (01 Ocak 2012), 0.
- Özkan, Fatih. “Dinin Anlaşılmasında Kültürel Etki”. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 10 (01 Ekim 2016), 299-314.
- Özköse, Ahsen Şeyma. *Varoluşçu Felsefenin Özgürlük Anlayışı*. Bozok Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

- Sancar, Mustafa Kemal. “Jean-Paul Sartre’ın Varoluşçu Felsefesi ve Bir ‘Kendinde Varlık’ Olarak Çoğunluk’un Mertkan’ı”. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* 26 (31 Aralık 2016), 69-84. <https://doi.org/10.31123/akil.438559>
- Sartre, Jean Paul. *Varoluşçuluk*. çev. Asım Bezirci. Erişim 07 Mart 2022. <https://www.kitapyurdu.com/kitap/varolusculuk/27033.html>
- Sayar, Kemal. *Terapi Kültürel Bir Eleştiri*. Timaş Yayınları, 2022.
- Schelling, F. W. J. von. *İnsan Özgürlüğünün Özünü Üzerine*. çev. Mehmet Barış Albayrak. thk. Güçlü Ateşoğlu. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, Birinci Baskı: Mayıs 2017., 2017.
- Schneider, Kirk J. - Krug, Orah T. *Varoluşçu-Hümanistik Terapi*. çev. Gonca Akkaya. Okuyan Us Yayın, 2015.
- Söylev, Ömer. “Dini Danışma ve Rehberliğin Temel Kavramları ve Tarihi Arka Planı Üzerine Bir Değerlendirme”. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 21/1 (15 Haziran 2017), 255-296. <https://doi.org/10.18505/cuid.286648>
- Söylev, Ömer Faruk. “Dini Danışma ve Rehberliğin Teolojik Temellerine İslâmi Yaklaşım”. *Diyanet İlmi Dergi* 53/2 (01 Nisan 2017), 75-100.
- Söylev, Ömer Faruk. *Manevi Bakım ve Danışma Psikolojisi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), 2. Baskı 2020, Ankara., 2020.
- Spinks, G. Stephens. “Psikoloji ve Din”. çev. Bozkurt Koç - Zeynep Özcan. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/1 (30 Haziran 2008), 0-0.
- Şahin, Tuba Kevser. “Anlam Arayışı Bağlamında Batı’da Manevi Danışmanlık Hizmetleri”. *Diyanet Aylık Dergi* 338 (Şubat 2019).
- Şahin, Zuhâl Ağılkaya. “Din ve Psikoloji Arasındaki Uçurum Gerçekten Ne Kadar Derin? Psikoterapilerdeki Dini İzler”. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 22/3 (15 Aralık 2018), 1607-1632. <https://doi.org/10.18505/cuid.466215>
- Şahiner, Muharrem. “Kierkegaard’a Göre İmanın Gereği: Bireysel Varoluş”. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 7/14 (19 Aralık 2017), 290-303. <https://doi.org/10.31834/kilissbd.345909>
- Şentürk, Habil - Yakut, Selahattin. “Hayatın Anlamı ve Din”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33 (01 Aralık 2014), 45-60.
- Taşdelen, Vefa. *Benlik ve Varoluş Kierkegaard Felsefesi Üzerine Bir İnceleme*. Ankara: Hece Yayınları, 2. baskı., ts.

- Tillich, Paul. *Olmak Cesareti*. İstanbul: Okuyan Us Yayın, 1. bsk., 2014.
- Topçu, Nurettin. *Varoluş Felsefesi Hareket Felsefesi*. ed. Ezel Erverdi. thk. İsmail Kara. İstanbul: Dergâh Yayınları, 5. bsk., 2015.
- Topuz, İlhan. *Din Görevlilerinin Manevi Danışmanlık Yeterlilikleri*. Isparta, 2014.
- Topuz, İlhan. “Manevî Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetlerinde Temel Nitelik ve Yeterlilikler”. *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik (Cilt-I)*. ed. Ali Ayten vd. 1/237-257, 2018.
- Tosun, Cemal. “Manevi Danışmanlık ve Rehberlikte Kültürlerarası-Dinlerarası Yaklaşım”. *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik (Cilt-I)*. ed. Ali Ayten vd. 1/121-132, 2018.
- Turhan, Emine. *Varoluşçu Felsefe ve Eğitim Programı Üzerine Bir İnceleme*. Atatürk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Unamuno, Miguel de. *Yaşamın Trajik Duygusu*. ed. Hümeysra Çalışkan. çev. Beyza Fırat. İstanbul: Ketebe Yayınları, 1. baskı Şubat 2021 İstanbul., 2021.
- Ustabaşı, Zübeyir. “Gabriel Marcel’in Somut Felsefesi ve Varoluşçuluktaki Yeri”. *Mizanü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi* 6 (30 Haziran 2018), 57-91.
- Var, Esra Çalık - Temiz, Ridvan. “Beliren Yetişkinlerin Yaşam Görüşünün Varoluşçu Bakış Açısıyla İncelenmesi”. *Türkiye Sağlık Bilimleri ve Araştırmaları Dergisi* 3/1 (14 Temmuz 2020), 19-33.
- Wahl, Jean. *Varoluşçuluğun Tarihçesi*. çev. Bertan Onaran. İstanbul: Payel Yayınevi, Türkçe ilk bs., 1999.
- Yalom, Irvin D. *Din ve Psikiyatri*. çev. Zeliha Babayiğit. İstanbul: Pegasus Yayınları, 1. bsk., 2017.
- Yalom, Irvin D. *Varoluşçu Psikoterapi*. ed. Murat Demirci. çev. Zeliha Babayiğit. İstanbul: Pegasus Yayınları, 1. Baskı: İstanbul, Mart 2018., 2018.
- Yetkin, Selman. “Dört Dünya Üzerinden Varoluşçu Vaka Formülasyonu: Bir Olgu Sunumu”. *Türkiye Bütüncül Psikoterapi Dergisi* 5/10 (15 Ağustos 2022), 43-48.
- Yıldız, Yakup - Ataş, Demet. “Dasein’den Varoluş’a İnsan: Karl Jaspers’in İnsan Görüşü”. *Artuklu Akademi* 7/2 (26 Aralık 2020), 389-416. <https://doi.org/10.34247/artukluakademi.813109>